

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav politologie

Bakalářská práce

Tomáš Nalejvač

Pozice a podpora československých socialistických stran ve vybraných
industriálních oblastech Československa v období 1918 - 1935

Position and support of Czechoslovak socialist parties in selected industrial
regions of Czechoslovakia during the period between 1918 - 1935

Praha 2017

Prof. Mgr. Vratislav Doubek, Ph.D.

Poděkování

Rád bych zde poděkoval vedoucímu mé bakalářské práce panu Prof. Mgr. Vratislavu Doubkovi, za odborný dohled, cenné komentáře a podněty při psaní této práce. Zároveň bych rád poděkoval své rodině a přítelkyni Pavle Cvachovcové za trpělivost nejen během psaní této práce, ale celého studia.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím uvedené literatury.

V Praze dne 17. 4. 2017

.....

podpis

ABSTRAKT

Práce si klade za cíl analyzovat proměnu podpory stran socialistického bloku ve vybraných průmyslových lokalitách Československa v meziválečné epoše, a to na základě detailního rozboru výsledků parlamentních voleb nahlíženého v kontextu regionálního vývoje. Výběr jednotlivých regionů a jejich center bude proveden s ohledem na srovnatelná kritéria sociálního a ekonomického charakteru (počtu obyvatel, převažující profesní struktury v závislosti na výrobní struktuře), zároveň bude výběr zohledňovat snahu o srovnání regionů z Čech, Moravy a Slovenska. Řešitel přihlédne k širšímu kontextu vývoje československé stranické politiky a zejména proměn podpory socialistických stran v celostátním měřítku.

KLÍČOVÁ SLOVA

Československá sociálně demokratická strana dělnická; Komunistická strana Československa; Československá strana národně socialistická; parlamentní volby

ABSTRACT

This thesis aims to analyze the transformation of the socialist bloc parties support in selected industrial areas of Czechoslovakia in the interwar era, based on a detailed analysis of the results of parliamentary elections viewed in the context of regional development. The selection of individual regions and their centers will be made with regard to comparable criteria of social and economic state (population, prevailing professional structure depending on production structure), while the selection will reflect the efforts of the comparison regions of Bohemia, Moravia and Slovakia. Investigator takes into account the wider context of the development of the Czechoslovak party politics and especially socialist parties support the changes on a national scale.

KEYWORDS

Industrial regions of Czechoslovakia 1918 – 1935; Socialist Parties; Czechoslovak Social Democratic Worker's Party; Communist Party of Czechoslovakia; Czechoslovak National Socialist Party; parliamentary elections

Obsah

Úvod	6
Dopady války a první poválečná léta	10
Hospodářská a sociální situace jednotlivých zkoumaných oblastí v dobách vzniku republiky	17
Kladensko a Slánsko	17
Mladoboleslavsko	19
Plzeňsko a Rokycansko	19
Jilemnicko, Turnovsko, Železnobrodsko a Vysoké nad Jizerou	21
Brněnsko	23
Blanensko a Boskovicko	23
Gelnica a Banská Štiavnica	24
Rašínova ekonomická reforma	26
Problematika poválečné nezaměstnanosti	27
Hospodářské problémy republiky a československá levice	30
Štěpení v sociální demokracii a vznik komunistické strany	30
František Modráček a Socialistická strana pracujícího lidu	32
Volby 1919 a 1920	34
Švihova aféra a Československá strana socialistická	36
Z národní strany sociální na stranu socialistickou	37
Volby 1920	38
Naděje a přetrvávající sociální konflikty počátku dvacátých let	41
Socialistické strany a venkov	47
Vznik a problematika komunistické strany	48
Komunistický boj za diktaturu proletariátu, národní socialisté pro republiku a proti stávkovým akcím	51
Volby 1925	61
Hospodářská konjunktura druhé poloviny dvacátých let a československá levice	69
Volby 1929	74
Nástup hospodářské krize	84
Volby 1935	91
Podpora socialistickým stranám v období 1918 - 1935	96
Závěr	108
Seznam použité literatury	114
Internetové zdroje	119

Přílohy	120
---------------	-----

Úvod

Cílem této bakalářské práce bude analyzovat vývoj podpory československých prvorepublikových socialistických stran v časovém horizontu od roku 1918 do roku 1935 s ohledem na socioekonomický vývoj ve vybraných průmyslových oblastech Československa, od kterého se očekává, že ovlivňoval podporu zmíněných socialistických stran. Práce předpokládá kauzalitu mezi hospodářským vývojem a podporou socialistických stran, pro jejich sociálně laděná programová prohlášení a apelu k obyvatelstvu s nízkým socioekonomickým statutem. Práce bude zkoumat hospodářský vývoj v jednotlivých částech Československé republiky, konkrétně Čech, Moravy a Slezska a Slovenska, přičemž vychází z rozdílných životních podmínek obyvatelstva, rozdílné míry a charakteru pracovních příležitostí a odlišných dopadů ekonomických proměn na vybraného regionu.

Práce bude vycházet nejen ze současné odborné literatury k ekonomickému a sociálnímu vývoji Československa v letech 1918 – 1939, ale především dobové texty k hospodářské situaci a informace získané z dobového denního tisku socialistických stran, který pravidelně poukazoval na stav hospodářských i sociálních poměrů zkoumaného období, jak byly prezentovány dělnickému obyvatelstvu. Odborná literatura věnující se v problematice hospodářství první republiky navíc zůstává především jen na obecné rovině, jen místy zmiňuje jednotlivé lokální problémy, tedy v tomto směru se zdají být dobové lokální hospodářské texty a denní tisk v některých směrech přínosnější a v případě tisku je patrné, jak jednotlivé socialistické strany argumentovaly v případě zlepšení/zhoršení hospodářských a sociálních poměrů ve státě.

Zmíněné analyzované oblasti, definované jako oblasti průmyslové objasňuje příloha č. 1, která na základě počtu obyvatel, národnostního složení a zastoupení průmyslu vytváří pět skupin, velikostně sobě odpovídajících oblastí. Příloha 1 dále poukazuje na rozložení průmyslu v jednotlivých oblastech Československa.

Pro vymezení zkoumaných oblastí je nutné stanovit hranici, kdy lze danou oblast definovat jako průmyslovou. S využitím dat statistického úřadu práce stanovuje oblast za průmyslovou, když z 1000 přítomných obyvatel příslušelo k průmyslu a živnostem více než 400 obyvatel. Dále je nutné zohlednit pestré národnostní složení Československa v dobách první republiky. Tabulky zohledňují statistická data o dvou nejvíce zastoupených národnostech v prvorepublikové Československé republice, národnosti československé a německé. Následující tabulka tedy obsahuje výsledných zkoumaných oblastí na základě přílohy 1.

Soudní okres	15. února 1921 (soudní okres)	národnost československá z roku 1921	národnost německá	z 1000 přítomných obyvatelů příslušelo 15. února k průmyslu a živnostem
Plzeň	147 630	136 540	8 251	500 - 600
Rokycany	35 579	35 143	254	500 - 600
Zbiroh	23 207	23 007	85	400 - 500
Boleslav Mladá	49 705	48 476	542	400 - 500
Brod Železný	22 907	22 584	260	více než 600
Jilemnice	23 625	22 438	1 141	500 - 600
Turnov	31 440	30 810	373	400 - 500
Vysoké nad Jizerou	10 970	10 458	487	400 - 500
Kladno	47 859	46 133	1 205	více než 600
Slaný	60 219	59 776	137	500 - 600
Strašecí Nové	24 232	24 106	39	500 - 600
Unhošť	31 638	31 446	52	500 - 600
Blansko	34 963	34 667	130	500 - 600
Boskovice	30 342	29 563	216	400 - 500
Brno, městský okres	140 576 (Brno město 221 758)	82 876	48 912	400 - 500
Brno, venkov	133 604	121 836	10 354	400 - 500
Štiavnica Baňská	13 264 (+ Belá, město)(v roce 1921 Štiavnica Baňská patří do Župa XVIII. Zvolen	11 956	299	400 - 500
Gelnica (16, XX. 7, XXI. 1)	3 737 (město) 25 077 (venkov) (v roce 1921 Gelnica patří do Župa XX. Košice)	1 123 (město) 13 848 (venkov)	2 185 (město) 7 550 (venkov)	500 - 600

(Sčítání lidu v republice československé ze dne 15. února 1921, Sčítání lidu v republice československé ze dne 1. prosince 1930, díl I,II)

Práce se zaměří na tři československé politické strany, Československou sociálně demokratickou stranu dělnickou, Československou stranu socialistickou (resp. Československo stranu národně socialistickou) a Komunistickou stranu Československa, neopomene však zmínit i roli jiných obdobně laděných politických hnutí. Práce poukáže, na základě vydávaných stranických textů a stranického tisku, jak již zmíněno výše, na rozdílnou argumentaci a formu agitace u jednotlivých socialistických stran. Srovnávány budou výsledky voleb parlamentních a zemských voleb z roku 1928, které byly oficiálně zveřejňovány, k datům o výsledcích voleb obecních bude nutné vycházet z dat dobových kronik a prezentované denním tiskem, jelikož tato data nebyla (s výjimkou roku 1919) oficiálně publikována. Stejně tak budou zde zmíněny výsledky voleb do závodních rad a bratrských pokladen, zejména pak na Kladensku, kde jsou tato data pravidelně zveřejňována v socialistickém tisku. Detailnější zaměření na problematiku Kladenska se pak jeví jako přínosné, jelikož Kladensko bude v tomto směru vnímáno, s ohledem na svůj vývoj a problémy během trvání první republiky, jako rizikovější, často nazývané „baštou“ československého komunistického hnutí.

Výzkumná otázka je tedy položena, zda v dobách nepříznivé hospodářské situace lze zaznamenat posílení podpory socialistických stran v průmyslových oblastech první republiky, především pak jejích radikálních forem a zda je tato podpora nejvíce pozorovatelná právě v oblastech s převažujícím průmyslovým obyvatelstvem. Hypotéza se přiklání k podpoře tohoto tvrzení a vidí tedy v zhoršujícím se hospodářském období tendenci u průmyslového obyvatelstva posílení podpory zkoumaným politickým stranám, především pak v dobách hospodářské recese tendence k podpoře krajní levice.

K analýze bude užívána nejen odborná literatura věnující se hospodářským a sociálním dějinám první republiky, statistiky Národního statistického úřadu, ale i obecní kroniky a jak již zmíněno výše i dobový tisk. Práce poukáže na nejrizikovější oblasti Československa, a zda jsou tato riziková místa totožná s výběrem zkoumaných oblastí. Jak píše Rákosník ve své knize *Odvrácená tvář meziválečné prosperity*: „*Lidé k nám v hospodářské historiografii zpravidla promlouvají jako bezejmenné prvky statistických tabulek. Za každou touto jednotkou se však skrývá lidský osud, který nám může poodhalit myšlenkový horizont své doby, pravdivé/lživé, morální/nemorální, nutné a nnutné apod.*“ (Rákosník, 2008, str. 29)

Dopady války a první poválečná léta

Nově vzniklý československý stát čelil na svém počátku řadě výrazných vlivů, které komplikovaly hospodářskou i politickou situaci, v některých případech i stabilitu nového státu. Musel se vyrovnat nejen s dopady první světové války, ale i s dědictvím a rozpadem rakousko-uherské monarchie. Zde je nutné poukázat, nejen na problémy spojené s nezaměstnaností, ale také na obtíže, spjaté se změnou orientace nově vzniklého československého státu na vývozní hospodářství, se kterými se potýkal průmysl, jeho předpokládanými dopady na společnost a nakolik se faktory projevovaly v podpoře zkoumaných socialistických stran.

Již v průběhu první světové války se situace ve společnosti začala postupně zhoršovat. Vidíme, že již od roku 1915 se zhoršovala situace v zásobování, začalo docházet k pochodům vyhladovělých obyvatel z měst za předraženými potravinami na venkov (*Průcha, 2004, str. 23*). Přes kruté represe narůstaly hladové demonstrace a stávky, při nichž bylo podle záznamů v červenci 1917 na Ostravsku zabito 13 lidí. Dne 22. ledna 1918 demonstrovalo v Praze, Kladně a Plzni za součinnosti národně sociální strany a sociální demokracie více než 100 000 lidí (*Průcha, 2004, str. 23*). Na prvomájové manifestaci v Praze v roce 1918 se objevovaly hesla volající po předání půdy lidu a továren dělníkům, odstranění výsad šlechty a zrovnoprávnění žen. Množily se hladové bouře a stávky, proti nimž ostře zasahovaly ozbrojené složky, například 7. května 1918 bylo na Kladensku a Slánsku vyhlášeno stanné právo a při červnových stávkách a hladových demonstracích v Plzni bylo zastřeleno 8 lidí (*Průcha, 2004, str. 23*).

Ministerstvo vnitra rozesílalo již v prvních měsících války zemským orgánům instrukce, že z politických a hospodářských důvodů by nemělo být realizování přímé finanční podporování a podpora by se měla orientovat na přiděly potravin, které neměly být vyšší než nejnutnější minimum pro přežití (Rákosník, 2008, str. 71). *„Hlad a nedostatek měli zažívat všichni, bez ohledu na to, z jakého důvodu dostávali potravinové lístky; zda kvůli nezaměstnanosti či pro nedostatek zboží v obchodech. Snad i proto se v dochovaných dokumentech ve chvíli, kdy hladové bouře začaly otřásat základy monarchie, nezaměstnaní jako samostatná kategorie, na niž by bylo třeba zvláště upozorňovat, vytrácí a na jejich místo nastupuje nespecifikovaný hladový dav.“* (cit. Rákosník, 2008, str. 77). Rudolf Kučera ve své knize Život na příděl píše: *„Neschopnost městských dělníků manifestovat svůj sociální status náležitou potřebou tak naznačovala jejich radikální společenský sestup. Zejména ve velkých průmyslových industriálních metropolích v českém případě tedy hlavně v Praze, Plzni a Brně, přineslo válečné hospodářství rychlý nárůst sociálních nerovností, který byl v dělnickém prostředí pociťován* (Kučera, 2013, str. 37)

Životní podmínky obyvatelstva zhoršovalo také zvýšení pracovního nasazení, projevující se v nárůstu přesčasové práce, ministerským výnosem roku 1916 byla pozastavena účinnost zákonů zakazujících noční práci mladistvých a žen. V roce 1916 byly podniky pověřené vojenskými zakázkami schopny převést pracovní síly z jiných oborů. K výraznému nárůstu nezaměstnanosti došlo zejména v roce 1917. (Rákosník, 2008, str. 79 - 87).

Problémy s nedostatkem potravin tedy zatížily i nově vznikající československý stát, rok 1918 pak především znamenal hlad, nemoci a bídu, spolu s každodenními stávkami a demonstracemi, někdy spjatými s antisemitskými excesy. Návrat vojáků z fronty se pak stal klíčovým faktorem v případě poválečné masové nezaměstnanosti spjatou mimo jiné s demobilizací (Rákosník, 2008, str. 85 - 89).

Ve svém projevu poslanec Markovič dodává: „... nevidia dost jasne, čo bude s nimi, keď budú z legií prepustení a dostanú sa do občanského života. Oni vidia mnohých demobilizovaných legionárov, ktorý sa potulujú po oslobodenej vlasti jako psanci a nevedia, kde by sa uchýlili. Musia se uchýliť k podpore pre nezaměstnaných, pre nich hanebnej, nie preto, že by nechceli pracovať, ale preto, že sa im primerenej práce nedostáva.“ (Rákosník, 2008, str. 132). Německé mužstvo bylo již v únoru 1919 z armády propuštěno, zatímco Čechů zůstávalo mnoho mobilizovaných a v českých krajích a tedy demobilizaci se podařilo lépe rozvrhnout na delší časový úsek a redukovat tak její negativní dopady. (Rákosník, 2008, str. 116)

Radikalizace se však netýkala nutně jen propuštěných příslušníků armády nebo dělnictva. Nebyly jí ušetřeny ani střední vrstvy a dokonce ani vrstvy majetné (Rákosník, 2008, str. 90). Přesto však v létě 1920 připadalo 80 % nezaměstnaných na průmyslové dělníky (Rákosník, 2008, str. 156). Lidové bouře pak dostoupily svého vrcholu v červnu 1919, kdy na některých místech dokonce muselo být vyhlášeno stanné právo (Rákosník, 2008, str. 142).

Pokud se pozastavíme u problematiky nezaměstnanosti, v čele statistik počtu nezaměstnaných se v meziválečném období dlouhodobě udržovaly oblasti Kraslice n. Nisou, Kraslice a Teplice. Jelikož se jednalo o oblasti národnostně převážně německé, proto posléze využívali Henleinovci argumenty typu, že československá vláda se záměrně snaží pohraničí vyhladovět (*Rákosník, 2008, str. 76*). Užitá argumentace vhodně dokázala využít skutečnosti, že během krize 30. let (stejně jako za 1. světové války) patřila mezi nejvíce postižená odvětví průmyslu, průmysl chemický, textilní, sklářský a odvětví stavebnictví, který převažoval právě v národnostně německých oblastech (*Rákosník, 2008, str. 76*).

Obyvatelstvo čelilo velmi vysokému daňovému zatížení, přičemž břemeno nepředstavovaly jen daně samotné, ale i obecné přírážky k daním (*Pátek, Lacina, 1995, str. 26*). Uvedme, že např. v roce 1922 dosahovala průměrná přírážka v Čechách 526 % při extrémním rozptylu podle obcí od 230 do 9738%. Všeobecně vyšší byly přírážky v malých obcích, v Čechách v obcích do 2 000 obyvatel to bylo v průměru 712% a v městech nad 10 000 obyvatel 426 %. (*Průcha, 2004, str. 195*). Na Moravě a ve Slezsku bylo pak toto zatížení ještě o něco vyšší, na Slovensku a Podkarpatské Rusi, podstatně nižší. (*Průcha, 2004, str. 195*).

Pestrá národnostní skladba nového státu vytvářela oblasti lišící se svou ekonomickou strukturou, civilizační úrovní a životním standardem, stejně jako historickými tradicemi, kulturní vyspělostí, mentalitou, způsobem života a náboženským vyznáním (*Průcha, 2004, str. 28*).

Československo tedy představovalo dvě hospodářsky nestejně rozvinuté oblasti – průmyslový západ s intenzivní zemědělskou výrobou a agrární východ se zaostalým zemědělstvím a svou orientací se primárně soustředilo především na vývoz. Jelikož československý průmysl vznikl v období rakousko-uherské monarchie, byl orientován na celně chráněný trh monarchie, a tedy po vzniku samostatného Československa nebyl vnitřní trh schopen absorbovat veškerou produkci a bylo třeba hledat odbytiště v zahraničí (*Pátek, Lacina, 1995, str. 9*).

ČSR získala po válce 21 % území a 26 % obyvatelstva, ale zároveň 60 – 70 % průmyslového potenciálu bývalé monarchie. Zemědělská produkce pak představovala kolem 27 %. (*Pátek, Lacina, 1995, str. 13*). Úspěšnost československého obchodu tedy závisela nejen na měnění se hospodářské situaci ve světě, ale i na přizpůsobivosti a schopnostech exportérů, jelikož existence nového státu ještě nezakotvila v povědomí zahraničních obchodníků, kteří doposud odebírali výrobky českého průmyslu pod značkou „Made in Austria“ (*Průcha, 2004, str. 54 - 55*). Vývozcům pak často nezbývala jiná možnost, než reexport prostřednictvím rakouských, německých nebo italských firem, které tak na úkor domácích výrobců odčerpávaly nemalý podíl na zisku z vývozu čs. zboží (*Průcha, 2004, str. 55*). Vytvoření celní unie se jevílo, i přes svou ekonomickou výhodnost, jako neslučitelné s nabytou nezávislostí (*Průcha, 2004, str. 54*). Zpočátku však integrace narážela na velké potíže, přičemž velké problémy přinášelo velmi špatné dopravní propojení (*Pátek, Lacina, 1995, str. 14*).

Ačkoliv Československo nemuselo platit válečné reparace a nebylo zničeno frontovými boji jako Belgie nebo Francie, mírová konference uložila místo reparací Československé republice tzv. „poplatek za osvobození“ ve výši 750 milionů zlatých franků (5 mld. Kč). ČSR muselo splatit část předválečného rakousko-uherského dluhu ve výši 6,7 mld. Kč a také nahradit náklady na vydržování a repatriaci legií ve výši více než 1 mld. Kč (*Pátek, Lacina, 1995, str. 12*).

Výrazným způsobem pro další ekonomický vývoj zasáhlo zastavení odlivu peněz do Vídně a rakouských zemí (Pátek, Lacina, 1995, str. 13). „Většina velkých podniků a bank měla své centrály ve Vídni, kam plynuly zisky z českých zemí. (...) O vykořisťování českých zemí svědčí i daňová statistika, z níž je zřejmé, že obyvatelstvo českých zemí financovalo minimálně z poloviny rakouský stát, který přitom udržoval český národ v nerovnoprávném postavení (cit. Průcha, 2004, str. 40 – 41). V roce 1909 připadalo ze souhrnů za Předlitavsko na české země 35,5% obyvatelstva, ale 63,2 % spotřební daní a 34,4 % přímých daní (u nich je třeba vzít v úvahu, že přímé daně z podnikání a půdy v českých zemích platili podnikatelé a šlechta zčásti v alpských zemích) (cit. Průcha, 2004, str. 40 – 41).

Hospodářské osamostatnění a snížení dominantního postavení rakousko-německých podnikatelských skupin v hospodářství českých zemí urychlila nostrifikace schválená parlamentem 11. prosince 1919 (Pátek, Lacina, 1995, str. 21 – 23). „Ta měla odstranit nenormální stav, kdy klíčové ekonomické pozice zůstávaly nadále v rukou německorakouského kapitálu a Vídeň byla stále ještě hospodářskou metropolí, odkud se dirigoval zahraniční obchod a kde se nacházela sídla většiny klíčových firem, jež továrny pracovaly na území Československa“ (cit. Pátek, Lacina, 1995, str. 21). Nostrifikační zákon zmocňoval příslušné ministry, aby vyzvali firmy, které provozovaly výrobní činnost, obchod či dopravu na území Československé republiky, ale měly sídlo mimo ni, aby je přenesly do Československa, nešlo však jen o přemístění sídla do ČSR, ale aby se i změnilo složení vedoucích orgánů. Kvalifikovanou většinu správní rady tak měli tvořit občané ČSR (Pátek, Lacina, 1995, str. 21).

Například před válkou národnostně česká podnikatelská vrstva vlastnila jen čtvrtinu až třetinu akciového kapitálu v českých zemích. (*Průcha, 2004, str. 39*). Je patrné, že nostrifikačním zákonem se snížil i národnostní prvek prohlubující štěpení mezi zaměstnancem a zaměstnavatelem.

Hospodářský rozvrat prohlubovala inflace, která v poválečných letech vedla v některých zemích k rozpadu měnových systémů. Nástupnické země se jí pokoušely čelit osamostatněním měn (*Průcha, 2004, str. 30*). Inflační vzestup velkoobchodních cen dosáhl svého vrcholu u různých produktů v roce 1920 nebo 1921. Nástup agrární krize ve světě se Československu vyhnul, ale snížení světových cen pod úroveň cen domácích představovalo konkurenční hrozbu v situaci, kdy nebyla obnovena předválečná celní ochrana vnitřního trhu s potravinami (*Průcha, 2004, str. 92*). Měnový vývoj probíhal od Rašínovy reformy až do deflačního zlomu na konci 1921 ve znamení mírné inflace (*Průcha, 2004, str. 93*). Avšak inflace v letech 1918 – 21 usnadňovala vývoz do zemí s hodnotnou měnou a naopak brzdila dovoz z těchto zemí. Zahraniční dovozci v ČSR levně nakupovali a doma takto získané zboží mnohem dražší prodávali (*Průcha, 2004, str. 101*). Mírný inflační trend napomohl k expanzi vývozu a přispěl k překvapivě vysokému aktivnímu saldu obchodní bilance. Oslabování měny naproti tomu zdražovalo dovážené výrobky, což postihovalo především průmyslové obory odkázané na dovoz surovin (*Průcha, 2004, str. 93*). Právě v letech 1920 – 21 byl tedy zahraniční obchod nejvyšší za celé trvání první republiky, což souviselo právě s inflačním znehodnocením koruny. (*Průcha, 2004, str. 103*).

Hospodářská a sociální situace jednotlivých zkoumaných oblastí v dobách vzniku republiky

Kladensko a Slánsko

Zejména Kladensko představovalo rizikovou oblast po celou dobu trvání pozdější první republiky. Koncem první světové války zde docházelo k řadě útoků hladovějícího davu. (Kuchyňka, 2005, str. 32). „*Ve mlýně Tůmy u Žiliny stýrán byl mlynář, všechny potraviny jakož i domácí zásoby – cukr, káva, sušené ovoce, mýdlo, rýže, čočka a.t.d. byli odnešeny! Ve Lhotě padl za oběť obchod smíšeným zbožím! (...) tatáž situace byla na všech stranách, Kladno, -Slaný, - Strašecí!... Když se vše uklidnilo, byli zbouřenci schytáni, vojskem a četníky v poutech odvedeni do žalářů!*“ (Kuchyňka, 2005, Str. 32).

Demilitarizace výrazně ovlivnila život na Kladensku, kdy masová válečná produkce v Poldině huti byla, vznikem československého státu, výrazně snížena až byla v roce 1924 zcela zastavena. (Kuchyňka, 2005, str. 46). Zatímco ve válečném období byla forsírována zejména těžba uhlí, uhelné přebytky po válce výrazně zhoršovaly situaci v kraji zejména mezi lety 1919 a 1920. Ještě v roce 1936 byl vydán spis Naléhavé hospodářské problémy středočeského národohospodářského sboru se sídlem v Kladně, který poukazuje na zhoršenou situaci kladenského průmyslu ve srovnání s ostatními průmyslovými oblastmi republiky. Vedle zhoršené situace různými přírodou danými překážkami jmenovitě hluboký uložením pod povrchem a roztříštěností uhelného ložiska, častými důlními ohni, bobtnajícími spodky důlních chodeb, zabořujícím se nadloží a mocnými tlaky v porubech, nekoksovatelností uhlí a velmi zhoršenou proveditelností strojního těžení, trpěla kladenská pánev ztíženým vývozem. (Naléhavé hospodářské problémy středočeského národohospodářského sboru se sídlem v Kladně, 1936, str. 7)

„Směrem ku hranicím nejbližších jsou mezi ní a hranicemi uloženy rozlehlé hnědouhelné a kamenouhelné pánve konkurenční a dále pak v té okolnosti, že nemá rovněž z důvodu blízkosti těchto konkurenčních pánví vlastního odbytiště tuzemského, v němž by tak jako jiné pánve mohla dominovati; dokladem toho jsou značné dodávky uhlí hnědého do Kladna, naproti tomu nemožnost dodávek kladenského uhlí do Žatce, Teplic, Mostu, Ústí apod. Nejpřirozenější odbytiště kladenského uhlí, hlavní město Praha, jest střediskem zájmů všech revírů a ceny zde docilované jsou pro vzájemnou soutěž velmi nízké“ (Naléhavé hospodářské problémy středočeského národohospodářského sboru se sídlem v Kladně, 1936, str. 7 - 8)

Na špatný stav dopravního spojení poukazuje Kladenský republikán ze dne 29. Května 1920: *„Železniční spojení Kladno-Slaný- Louny. V naší republice jest jistě mnoho župních měst, které mají nepříznivé železniční spojení s okresními městy, ale tak nevýhodné jako má město Kladno a všechny obce v okrese kladenském se nacházející – má jich jistě nemnoho- ba snad zcela žádné. (Kladenský republikán 29. Května 1920).*

V druhé polovině 19. století se zcela proměňuje také charakter Slánského regionu. Pokud bylo doposud pro Slánsko typické pěstování obilí, chmele a v menší míře hroznového vína, v druhé polovině dochází i v této oblasti k rozmachu průmyslové revoluce a k industrializaci místní krajiny. (Semotanová, 2006, str. 12). Město Slaný se stalo centrem potravinářského, chemického průmyslu a strojírenství. Regiony pak nově propojila vybudovaná železniční dráha (Semotanová, 2006, str. 12). I zde se však hospodářský vývoj, jak bude zmíněno dále, výrazně promítal na sociální poměry obyvatelstva. První stávku se zásahem četnictva po vzniku ČSR byla na Kladensku a Slánsku prosincová generální stávka v roce 1920, vyvolána neutěšenými sociálními poměry místních dělníků a horníků, ale také událost boje o Lidový dům tzv. Pražská rozbuška, o které bude více pojednáno níže (Marek, 2014, str. 43)

Mladoboleslavsko

Jestliže do první poloviny 18. století převládala v kraji zemědělská produkce šlechtických velkostatků, v druhé polovině se začíná měnit hospodářská struktura kraje (*Herčík, 2005, str. 92 - 93*). Na Mladoboleslavsku postupně vznikal textilní průmysl, lihovarnictví, slevárny, výroby svíček aj. a město se tak stalo správním, ale i průmyslovým střediskem kraje, čemuž přispěl i vznik továrny na výrobu akumulátorů (*Herčík, 2005, str. 94*). Příznivý vývoj zažívalo Mladoboleslavsko na počátku 20. Století. Rozvíjelo se průmyslové i živnostenské podnikání, rostl počet obyvatel, vyrostly nové školy a veřejné budovy (*Herčík, 2004, str. 28*). Především jmenujme automobilku Laurin a Klement, která je s městem spjata dodnes (*Herčík, 2005, str. 94*). Poválečné mladoboleslavsko se muselo především vypořádat s návratem vojáků z války, kdy stovky odvedenců byly zařazeny k šestatřicátému pěšímu pluku se sídlem v Mladé Boleslavi (*Beneš, 2001, str. 34*). Ačkoliv obyvatelstvo v zázemí pociťovalo válečné události jen nepřímo, bylo Mladoboleslavsko zatíženo nejprve prevozem raněných, později transportem ruských a italských zajatců (*Beneš, 2005, str. 35*)

Plzeňsko a Rokycansko

I na Plzeňsku průmyslová revoluce zcela změnila charakter oblasti. Zejména v šedesátých letech 19. století v souvislosti s rozvojem železnic a budováním peněžních ústavů. (*Bechný, 2002, str. 68*). V Plzni a nejbližším okolí vznikl již 1859 Hýrův parní velkomlýn, Pilzova strojírna (1863), strojírna bratří Belaniů (1867) a mnohé další strojírenské, chemické, potravinářské, grafické a dřevozpracující továrny (*Bechný, 2002, str. 32*). Nejdůležitějším podnikem Plzně byla bezesporu Škodová továrna, založená 1859 jako Waldsteinovy strojírny (*Bechný, 2002, str. 32*) V roce 1910 pak bylo zaměstnáno ve Škodových závodech přibližně 5 tisíc dělníků (*Bechný, 2002, str. 58*)

Během první světové války mnoho obyvatel Plzně narukovalo do armády, zejména pak k třicátému pátému pěšímu pluku. Plzeň však hrála pro válečný průmysl Rakousko-Uherska nepostradatelnou roli, značně se zvýšil počet průmyslového dělnictva (*Bechný, 2002, str. 35*).

„Drasticky vzrostly ceny všech životních potřeb, bujel černý trh a nečestné praktiky různých keřasů a šmelinářů- K masovým demonstracím došlo po obrovském výbuchu v bolevecké muničce v květnu 1917. Vojsky potlačeny byly nepokoje po zavedení plné militarizace Škodovky v létě 1917 i srpnové hladové nepokoje, nepovedlo se však zabránit celonárodní stávce v lednu 1918, které se zúčastnilo přes 50 000 pracujících!“ (Bechný, 2002, str. 35). Rokycanské kroniky popisují zhoršení sociální situace v Plzni především v srpnu 1917, kdy bylo vyhlášeno stanné právo (Cironis, 1998, str. 95). „Když se lidu nedostávalo vyřízení na jeho úpěnlivé volání, chopil se násilí a ve dnech 13. a 14. srpna 1917 přes krajní úsilí městské policejní stráže a přes intervenci c.k. četnictva a vojenských oddílů vytloukl četná okna, vydrancoval celkem 70 krámů, obchodů a kaváren. Výtržností padla za oběť také 19letá Marie Schwarzová náhodou zasažena střelou vojenského oddílu“ (Cironis, 1998, str. 95) Během války výrazně vzrostla průmyslová výroba, zejména pak v oblasti polních děl a munice pro rakouskou armádu a její spojence (Bechný, 2002, str. 59)

Pod tlakem poválečné vlády začalo vedení podniku hledat zahraničního kupce pro Škodovy závody ve Velké Británii a Spojených státech. Zájem projevila až francouzská zbrojní firma Schneider et Cie, hlavní konkurent plzeňské Škodovky. Možnost prodeje uvítal především ministr zahraničí Edvard Beneš (Bechný, 2002, str. 59). Ačkoliv nový majoritní vlastník Schneider et Cie přinesl do Škodovky kapitál pro přechod podniku na mírovou výrobu, brzy došlo ke sporu v otázce zbrojní výroby, kterou se snažila francouzská společnost zlikvidovat (Bechný, 2002, str. 59).

Stejně jako v ostatních zkoumaných oblastech, ovlivnila mobilizace poměry a výrobu v rokycanských průmyslových závodech, navíc v době války trpěly průmyslové závody nedostatkem paliva a jiných potřebných surovin, nutných pro výrobu. (Cironis, 1992, str. 28).

Válečné poměry ovlivňovaly zejména hospodářství rokycanských železáren, která hlásili nižší zisky než v předválečných letech (*Cironis, 1992, str. 29*) Práce byla zcela zastavena v Rokycanských válcovnách, v továrně Františka Hirsche, v koželužně K. Simona a na místních pilách. V ostatních závodech byla výroba značně omezena. Na tuto skutečnost reagoval apel místodržitele království kníže Thuna ke všem velkým zaměstnavatelům, aby nezastavovali výrobu a zadržovali tak hrozbu nezaměstnanosti. Později byla výroba v závodech opět obnovena. (*Cironis, 1992, str. 29*).

Jelikož bylo z Rokycanska odváženo obilí obilnému ústavu válečnému, došlo i v této oblasti k výraznému nedostatku potravin: „*Lid po celý den obléhal pekařské krámy, žádaje chleba, nastaly i výtržnosti, v tlačenici byly by skoro dvě děti umačkány, okna byla rozbita, dveře vyraženy...*“ (*Cironis, 1992, str. 64*). Dne 15. března 1916 shromáždilo se na 250 žen na náměstí, aby před okresním hejtmánstvím demonstrovaly proti nedostatečnému zásobování rokycanského obyvatelstva (*Cironis, 1992, str.65*). Situaci zhoršovala také špatná úroda v letech 1916 a 1917 a nárůst cen uhlí. (*Cironis, 1992, str. 79 - 81*) „*Poněvadž aprovizace nedostačovala všemi potřebami, byli měšťáci plzeňští a rokycanští nuceni nadál docházeti si do vesnic pro potraviny...*“ (*Cironis, 1992, str. 79*). Z důvodu nedostatku potravin došlo v červenci 1917 k nepokojům, dělnictvo hrozilo stávkou a přesto že byla mouka dovezena, nedostatky potravin přetrvávaly dále (*Cironis, 1992, str. 94 – 95*).

Jilemnicko, Turnovsko, Železnobrodsko a Vysoké nad Jizerou

Jilemnicko bylo známé svým textilním průmyslem, především výrobou lněných, bavlněných látek, plachet a dalších textilií, výrobou dřevěného zboží a hospodářských strojů (*Ambrož, 1941, str. 1*). Roku 1920 pak byla dosavadní kolařská dílna Hynek Mečír a spol. Jilemnice, vyrábějící od roku 1895 lyže, rozsáhlou přestavbou přebudována na továrnu (*Jakl, 2004, str. 156*).

Turnovský průmysl zažíval vzestup od roku 1825, kdy místní průmysl kamene získal nová odbytiště. Stavba silnice mezi Prahou a Libercem započatá téhož roku se stala velkým přínosem jak pro Turnov, tak i Mladou Boleslav. Svého vrcholu pak oblast dosáhla roku 1830. Již v první polovině 19. století byla zaměstnána čtvrtina obyvatelstva Turnova k místnímu průmyslu. (*Prášek, 1879, 329*) Dle výkazu berního úřadu na konci roku 1878 ukazoval, že v Turnově působily čtyři tovární závody, a to provaznické dra. Fotra a Boháčka, závod na tisknutí a barvení vlněného zboží V. R. Mullera, na umělé vyrábění papírového a lepenkového zboží Oskara Filippa a na voskové zboží Karla Korselta, působily zde dva místní pivovary a lihovar (*Prášek, 1879, 362*). Jednou z nejvýznamnějších firem na Turnovsku byla May&Palma, brusírna drahokamů. V roce 1922 byla na Turnovsku založena továrna umělých perel a bižuterie Belda a spol. (*Jakl, 2004, str. 186 - 190*). Pro oblast Železnobrodská byl především typický sklářský průmysl, avšak hlavní oblast sklářského průmyslu byly v regionu na Jablonecku. Především pak po roce 1918 vyrostly na Železnobrodsku rafinerie dekorativního dutého skla (*Nový, 2007, str. 45 – 46*). Železný Brod se stal především centrem dobývání železa a jeho zpracování (*Nový, 2007, str. 109*)

Roku 1872 bylo do Vysokého nad Jizerou přeloženo sídlo firmy na výrobu ručně tkaných orientálních zlatých brokátů Herzfeld a Fischel, krátce na to pak do nedaleké osady Hradsko, patřícímu pod Vysoké nad Jizerou. „*V roce 1907 měl podnik 425 zaměstnanců, z nichž většina tkala hedvábné a polohedvábné látky, šatovky, podšívkové, kravatové a deštníkové látky.* (*Jakl, 2004, Str. 153*). Roku 1904 pak byla postavena ve Vysokém nad Jizerou mechanická tkalcovna a šlichtovna vyrábějící koberce (*Jakl, 2004, str. 154*)

Brněnsko

Jak již zmíněno výše ekonomika nového státu utrpěla ztrátou dosavadních trhů, což zavedlo centra průmyslové výroby, mezi které řadíme i Brněnsko, do stavu recese a zhoršená hospodářská situace se stabilizovala po celou první polovinu dvacátých let dvacátého století. (Cibulka, 2012, str. 129). V průběhu první poloviny dvacátých let se nejdůležitějším průmyslovým odvětvím na Brněnsku stalo strojírenství a kovozpracující průmysl, přičemž obě odvětví poskytovala koncem roku 1920 obživu asi 12 000 dělníků a největší brněnskou strojírenskou továrnou se po první světové válce stala Královopolská strojírna zaměstnávající přes 2 000 osob (Cibulka, 2012, str. 133 - 134).

Krátce po válce vznikla v Zábrdovicích brněnská Zbrojovka, jakožto státní podnik podléhající ministerstvu obrany (Cibulka, 2012, str. 135). Pavel Cibulka píše: „Podnik musel být soběstačný a nesměl kromě investic zatěžovat rozpočet ministerstva národní obrany. Firma tuto zásadu díky své rozsáhlé vedlejší výrobě plnila hned od počátku své existence. Naproti tomu státní správa nebyla příliš spolehlivým partnerem, neboť platby za odebírané výrobky se často opožďovaly.“ (Cibulka, 2012, str. 135) Takováto forma státního podniku byla již od počátku terče útoků z více stran, zejména ministr financí Rašín v prvních letech státu zpochybňoval hospodárnost tohoto druhu podnikání. Roku 1923 se pak zbrojovka transformovala na akciovou společnost s tříčtvrtěčným státním podílem (Cibulka, 2012, str. 136)

Blanensko a Boskovicko

S oblastmi Blanenska a Boskovicka byla především spojována těžba kamene, vápence, železných rud, experimentovalo se zde s těžbou uhlí, zlata a stříbra. Největší těžební vzepětí je však spojováno s 18. – 19. stoletím. Těžba ovšem postupně zanikala, především v druhé polovině 19. století, kdy dosavadní výroba kamence v oblasti musela být zastavena, jelikož kamenec začal být nahrazován v průmyslu jinými materiály (Dospiva, 2015, str. 33 – 34).

V sedmdesátých letech zde byla zastavena těžba rudy. V 19. století došlo na Blansku k úspěšné těžbě grafitu, pro snižující vývoz však byla těžba roku 1902 ukončena. Po roce 1900 zde byly provozovány mramorové, pískové, opukové a serpentínové lomy (*Dospiva, 2015, str. 35 - 37*). Pro svou výhodnou polohu došlo k rozšíření výroby Starohraběcí huti, která po vybudování nové slévárny roku 1902 zavedla výrobu komerční litiny, radiátorů a později van a sanitárních zařízení. Rozšířila se zde strojírenská výroba, především výroba parních strojů, kotlů, plynových ohřivačů vody atd. Během 1. světové války výrazně utrpěla místní výroba, prosperovala pouze válečná výroba soustředěná v Mariánské huti. Po roce 1918 pak došlo k největšímu rozvoji výroby vodních turbín (*Dospiva, 2015, str. 46*). S oblastí Blanenska a Boskovicka byl také od počátku spojován sklářský průmysl (*Dospiva, 2012, str. 82*)

Gelnica a Banská Štiavnica

Gelnica byla po staletí známa pro svůj hornický průmysl, jenž se stal hlavním zaměstnáním nejen obyvatel Gelnice, ale celé Hnilecké doliny. Situace v hornictví byla pro gelnické obyvatelstvo naprosto zásadní. (*Badík, 1969, str.26*). Vývoj hornictví v Gelnici však nebyl příliš pozitivní, k výraznému úpadku těžby mědi došlo již v 16. Století a k jejímu zachránění došlo až s rozšířením o těžbu železné rudy (*Badík, 1969, str. 26*). Těžba železné rudy znamenala vzestup životní úrovně obyvatelstva. Přesto však těžba mědi pokračovala a právo obchodovat s ní postupně převzal stát, který ovšem limitoval rozšíření těžby z obavy před odbytovými těžkostmi, zároveň neměl dostatek finančních prostředků na placení těžařům (*Badík, 1969, str. 32*). V druhé polovině 19. století klesá počet těžařů, zejména pro nerentabilitu těžby, zhoršené rostoucí cenou střelného prachu a klesající cenou mědi, a také z důvodu pronikání kapitalistických společností, kterým nemohli drobní těžaři konkurovat. Ještě v roce 1879 existovalo v gelnickém katastru 47 těžařských podniků na těžbu mědi, železa a stříbra, mnohé však jen již na papíru. Podnikatelé i horníci odcházeli za prací do ciziny, což se výrazně projevilo na poklesu obyvatelstva Gelnice. (*Badík, 1969, str. 34*)

Slávu gelnického hornictva se nepodařilo obnovit. Po vzniku Československa došlo sice k založení Gelnického banského ťažiarstva a Gelnické ortuťové spoločnosti, z níž první těžila krátký čas železnou rudu, a druhá rtuť, ale byli to jen neúspěšné pokusy. (*Badík, 1969, str. 34*). Stejně tak i bansko-štiavnický okres, rozprostírající se v centrální části Slovenského Středohoří, představoval staré hornické město (*Fiala, 1934, str. 5 – 8*). V Bánské Štiavnici se nacházely státní tabárenské továrny, zaměstnávající přes 500 osob s produkcí 24 milionů cigaret ročně. (*Šimko, 1935*). Oblast trpěla především komunikačním odříznutím, které nejen výrazně zhoršovalo těžbu, ale i technické zkoumání dané oblasti. (*Fiala, 1934, str. 9*)

Rašínova ekonomická reforma

Ministr dr. Alois Rašín jako přívrženec deflační koncepce chtěl s měnovou odlukou zhodnotit československou korunu. Předpokládal, že stažení části oběživa bude mít deflační efekt, což se projeví zhodnocením koruny proti stavu před reformou tj. poklesem cen na vnitřním trhu a výhodnějším kurzem koruny k zahraničním měnám (*Průcha, 2004, str. 59*). „Zamýšlený deflační vývoj by byl výhodný pro velké banky, protože by se zhodnotily jejich pohledávky – úvěry poskytnuté v době inflace by se splácely v hodnotnější měně. Rašínova koncepce odpovídala zájmu především tehdejší největší bankovní instituce – Živnostenské banky. Perspektiva „silnější koruny“ byla vítána i pro držitele vkladů a pro dovozce, ale poškozovala průmyslníky, podnikatele v zemědělství a další kapitálové skupiny zatížené splácením úvěrů z minulosti.“ (*cit. Průcha, 2004, str. 60*).

Největší hrozbu představovala deflační politika právě pro československý export (*Průcha, 2004, str. 60*). Pokud jsme si představili charakter v jednotlivých zkoumaných oblastech, není pochyb, že Rašínova deflační politika výrazně postihla právě je.

Rašínovou protiinflační politikou a snahou o zachování únosné míry deficitu státního rozpočtu se však v Československu podařilo zabránit hyperinflaci, která rozložila měnové systémy okolních zemí (*Průcha, 2004, str. 63*). Avšak deflace a s ní nutně spojený pokles zahraničního obchodu ve státě s národohospodářstvím převážně odkázaným na exportu nebyla z hlediska trhu práce nejšťastnější volbou. Poválečná restrikce oběživa nepřinesla žádoucí efekt pro snižování cenové hladiny. Hospodářské a sociální potíže se pak odrážely v rozpočtových deficitech a v tlaku na uvolnění měnové politiky, což začalo působit inflačně. (*Rákosník, 2008, str. 136*)

Problematika poválečné nezaměstnanosti

Vyplácení podpor v nezaměstnanosti se bez větších obtíží realizovalo v závěru roku 1918 pouze v českém vnitrozemí, na Slovensku se podpory začaly vyplácet až od února 1919, přičemž tento způsob péče nedoznal větších změn až do roku 1925 a to s realizací tzv. gentského systému, který však byl schválen již v roce 1921 (Rákosník, 2008, str. 104). Gentský systém podpor, realizovaný v dubnu 1925, převáděl odpovědnost ze státu na odborové organizace. Mezi jeho největší odpůrce tak patřila zvláště pozdější komunistická strana. Důvod jejich negativního přístupu byl prostý. „V komunistickém pojetí byly odbory primárně bojovou organizací a teprve druhotně plnily i ochrannou funkci, do níž spadala i péče o nezaměstnané členy“ (Rákosník, 2008, str. 175) Hrozilo tak, že podpůrnými povinnostmi bude bojovnost odborů výrazně omezena, jelikož odbory budou nuceny věnovat na podpory finanční prostředky, které by jinak mohly užít na bojovnou činnost. (Rákosník, 2008, str. 175) „Komunistická příručka pro správné vedení projevů týkajících se odborové otázky to formulovala jednoznačně: „Neutralita (odborů) jest zradou na zájmech dělnické třídy. Odbory musí býti revolučními organizacemi dělnické třídy, jejichž cílen jest odstranění námezdního systému“. (Rákosník, 2008, str. 175). Obecným problémem gentského systému bylo, že existovala řada oborů, kde mzdy nedosahovaly, nebo jen mírně překračovaly úroveň podpor (Rákosník, 2008, str. 110).

Další prostředek boje proti nezaměstnanosti představovaly nouzové práce a refundační systém, založený na apelu k československým průmyslníkům, aby výrobu nepozastavovali (Rákosník, 2008, str. 125). Refundační systém byl velmi efektivní součástí systému péče o nezaměstnané. Pro zaměstnavatele byl výhodný, protože umožňoval zachovat kvalifikované pracovní síly pro případ náhlého zlepšení situace dodávkou potřebných surovin. Nebyli nuceni přes aktuální nedostatek práce zaměstnance propouštět, protože peněžní prostředky za neproduktivní síly refundoval stát (Rákosník, 2008, str. 126).

„Podle zpráv živnostenské inspekce z roku 1920 byl v praxi pro zmírnění sociálních dopadů brán ohled především na rodinné poměry a vyšší věk, a proto byli propouštěni především ženy, mládež a svobodní. To bylo ovšem opatření dvousečné, přestože se ho užívalo i v průběhu 30. let. tyto skupiny osob byly totiž zároveň i nejhůře hmotně zabezpečeny v případě nezaměstnanosti, a proto tato strategie znamenala individuálně daleko horší sociální dopady, než kdyby se nebral ohled na živitele rodin, jejichž podpora bývala zpravidla vyšší“ (cit. Rákosník, 2008, str. 125). Stát podporoval nouzové práce i z mravně-výchovných důvodů a veřejné bezpečnosti.(Rákosník, 2004, str. 124).

“V lednu 1923 takto ostravský okresní hejtman apeloval na ministerstvo vnitra: „ Klid a pořádek lze udržeti na dále jen tím způsobem, že lidé vrátí se k práci a přestanou být masou, která nemajíc práce je kdykoliv k dispozici agitátorům a nerozvážným žvlům, kteří dnes kritického stavu nezaměstnaných využívají pro své státnímu řádu a řádné správě nepřátelské akce. (Rákosník, 2008, str. 124). Navíc stát měl zájem na nouzových pracích hlavně také proto, že znamenaly oproti přímým podporám nižší zatížení státní pokladny. (Rákosník, 2008, str. 125) Byly to právě agráři, kdo byl od počátku na politické scéně největším nepřítelem podpor v nezaměstnanosti v jakékoli podobě, a hlavně těch peněžních. (Rákosník, 2008, str. 97). „Podporování nezaměstnaných jsou vždy od mnohých v podezření z lenosti a flákačství, přičemž agráři tehdy toto mínění pouze artikulovali na politické scéně. Jen na první pohled se může zdát překvapující, že útočníkem po celé meziválečné období jsou hlavně ti, jejichž voličskou základnou tvoří i množství chudého drobného rolnictva, a nikoli národní demokraté, považováni za reprezentaci průmyslové a bankovní buržoazie“ (Rákosník, 2008, str. 98)

Václav Průcha, píše, že, s odkazem na intenzitu stávkového hnutí, tzv. poválečná vlna se kulminovala zejména v roce 1920. V tomto roce zaznamenala neúplná úřední statistika 590 stávek ve 4080 podnicích, jichž se zúčastnilo bezmála půl milionu lidí. Prostávkováno bylo 2148 tis. směn. Přitom část stávek, zejména politicky motivovaných, nebyla statisticky podchycena. (*Průcha, 2004, 67 – 68*). Data, která uvádí Jacques Rupnik, tuto skutečnost potvrzují, vidíme zde však, že výsledky z roku 1922 se krizovému roku 1920 velmi přibližovaly. (viz příloha 2)

Hospodářské problémy republiky a československá levice

Ačkoliv načasování pro prosazení sociální politiky bylo v období vzniku příznivé, Ferdinand Peroutka v textu Budování státu píše: *Válka jednak oživila vědomí sociální a rozjiskřila přesvědčení třídní, jednak vštípila majetným úzkost před pobouřenou masou a nutila je k ústupkům i tam, kde byli míněni jiného* (Peroutka, 1933, str. 335), československá levice však na konci války nedokázala vytvořit ucelenější koncepci nejen k otázkám budoucí hospodářské a sociální politiky, ale ani jejich koncepce zásahů do vlastnictví výrobních prostředků byla velmi nedokonalá, cílem se stalo dosažení socialismu, ale představy o něm byly často jen velmi mlhavé (Průcha, 2004, str. 24). Československá sociálně demokratická strana dělnická tedy vstupovala do nově vzniklého československého státu s hainfeldským programem z roku 1889. Hainfeldský program se věnoval sociální politice především v oblasti sociální reformy a ochranného zákonodárství dělnictva (Polášek, 2012, str. 72 – 73). České a slovenské socialistické hnutí se navíc sjednotilo až v souvislosti se vznikem nového československého státu. Proto se v Československu mohla socialistická dimenze revolučního vzepětí, k němuž po válce došlo ve střední a východní Evropě, projevit teprve až po opadnutí národní vlny (v zimě 1920 – 1921), tedy v době, kdy v mezinárodním měřítku byla revoluce na ústupu (Rupnik, 2002, str. 41).

Štěpení v sociální demokracii a vznik komunistické strany

Koncem roku 1919 se česká sociální demokracie rozdělila na dva proudy, na jedné straně marxistická levice požadující pro dělnické hnutí třídní politiku nezávislou na jakékoli buržoazní straně, na druhé straně pravé křídlo s vlastní vnitřní organizací vytvořilo proud na obranu republiky proti nebezpečí „komunisticko-anarchistických metod, jež by ohrožovaly nejen vývoj a existenci, nýbrž i budoucnost československého proletariátu“ (Rupnik, 2002, str. 49 – 50). K radikální levici se vedle značné části dělnictva a vesnické chudiny hlásil i početný kruh intelektuálů včetně předních představitelů kultury, zejména spisovatelů a básníků. (Průcha, 2004, str. 67- 68).

Tradice Dérerovy a Markovičovy slovenské sociální demokracie, která se držela linie umírněné sociální demokracie v Praze, nebyla silná, což umožnilo nepočetnému komunistickému jádru na Slovensku upevnit své pozice s pomocí komunistů maďarské národnosti v ČSR (*Rupnik, 2002, str. 46*). I Československá strana socialistická musela čelit prvním pokusům o rozkol, nejednalo se však o rozkol tak výrazný. (*Klátal, 1992, str. 129*)

Významnou charakteristikou byla dřívější politická příslušnost: v Čechách bylo 89 % členů dříve v sociální demokracii a 10 % bývalí národní socialisté; na Slovensku v době vzniku KS patřilo k sociální demokracii pouze 54 % členů. (*Rupnik, 2002, str. 47*). Pokud se zaměříme na složení členů nově vzniklé komunistické strany podle náboženského vyznání, docházíme k zajímavým datům, kdy 80 % členů KSČ v Čechách byli ateisté, na Slovensku 3 až 4 % ateisté oproti 70 % katolíkům (*Rupnik, 2002, str. 47*) „Ale právě před volbami nastal úplný klid zbraní mezi oběma směry a volební agitace byla prováděna v úplné shodě a strana byla znovu upevněna. (...) Sociální demokracie byla silná jako nikdy, ale než přišel podzim, nastal pád z výše, jakému je málo příkladů v dějinách stran. Náhle veliká tato strana je roztržena, ale nejenom to: jedna část, spojená s buržoasií a byrokracií, vrhá se proti druhé, aby ji zničila“ (*Skála, 1923, str. 8*).

František Modráček a Socialistická strana pracujícího lidu

S blížícími se volbami se zostřovala politická agitace a docházelo k silné kritice i touto prací sledovaných socialistických stran. Nebyla to ovšem kritika mířená pouze od národních demokratů, jako představitelů buržoazní třídy, kteří varovali, že se republika stane „kořistí jedné třídy“ (Kárník, 2000, str. 123) Socialistická strana pracujícího lidu, v čele s původně sociálním demokratem Františkem Modráčkem, se stala právě onou výraznou představitelkou levicové kritiky ostatních „velkých“ socialistických stran. Jaké příčiny tedy vedly k vystoupení ze sociální demokracie, a ke vzniku Socialistické strany československého lidu pracujícího vydává František Modráček text *Nauka a politické zásady pokrokového socialismu*. František Modráček píše: *„Stalo se tak po delším marném úsilí pohnouti vedení strany k rozhodnému vystoupení proti bolševické agitaci prováděné tiskem i organisacemi strany a některými vedoucími soudruhy“ a s odkazem na vývoj v Maďarsku (...) Bolševické živly nadále provozují nerušeně svou „třídní a komunistickou“ propagandu ve jménu strany sociálně demokratické a „pravé křídlo“ strany ukázalo natolik neprozíravosti, že s tímto balastem přejmulo vedení ve vládě republiky (Modráček, 1919, str. 3).*

Modráčkova strana pak důrazně připomínala československé společnosti, jako roli hrála sociální demokracie během první světové války. *„Leč již druhý den války čest a program strany (sociální demokracie) byly ty tam. Obdivuhodným způsobem zapřela strana v sobě vše, co po několik desetiletí hlásala a stala se nejvěrnější příslužovatelkou válečného patriotismu rakouského a německého ze všech českých stran!“ (Modráček, 1919, str. 4)*

Modráček dodává: „28. října národ setřásl své staleté poroby (...) a hle lidé, kteří nedávno agitovali pro válečné výpůjčky, psali básně na vítězství Němců u Gorlice a ve svých časopisech obhajovali ponorkovou válku, stali se přes noc vůdci revolučních radikálů a bolševiků a všemi prostředky stěžovali nesnadný život mladé republiky (Modráček, 1919, str. 4 – 5). Modráček viní sociální demokracii ze ztráty politického charakteru a ztráty mravní orientace, stávajíc se tak nespolehlivou pro národ i dělnictvo (Modráček, 1919, str. 5).

Skupině kolem Františka Modráčka bylo vytýkáno, proč nevstoupili do Československé strany socialistické. Slovy Modráčka, Strana národně sociální byla vzorem politického šarlatánství, které výrazně prospěla skutečnost, že její organisace a tisk byly rakouskou vládou zničeny. Strana tak, podle Modráčka, setřela ze sebe svůj extrémní nacionalismus a prohlásila se pro socialismus a třídní boj. (Modráček, 1919, str. 5). „Avšak ani tato strana nám nevyhovuje. Zdá se nám příliš politikářskou, ženoucí se za okamžitým úspěchem. Její program je poněkud pestrou směsí: seskupuje ve svém rámci ideje navzájem si protichůdné... složení strany není ještě vykrystalizováno (Modráček, 1919, str. 6)

Tím, že Československá strana socialistická nepřijala marxismus, jak píše Modráček, „jistě nelituje, jak volby do obcí ukázaly za poměrně krátkou dobu neobyčejně zmohutněla a zavedl již o primát se sociální demokracií i v dělnictvu (Modráček, 1919, str. 5 – 6). Navíc obě strany utvořily z odborového a družstevního hnutí své stranické organisace a využívají jich k posílení své politické agitace (Modráček, 1919, str. 6) „Socialistická strana čs. Lidu pracujícího uznává oprávněnost třídního boje proletářství a jeho snah po dosažení rozhodující moci ve státě. Nevidí však v třídním boji a politické moci prostředky k rozřešení všech problémů sociálních a hospodářských“ (Modráček, 1919, str.4). „Úkolem naší strany je především zachytiti úplný rozklad socialistického a dělnického hnutí českého a zabránit tomu, aby nespělo v naprostou anarchii.“ (Modráček, 1919, str. 8)

Volby 1919 a 1920

Ve volbách v devatenáctém roce pak socialisticky orientované, ale národnostně rozrůzněné politické strany získaly 47,6 % hlasů. Agrární strana a lidová strana se musely spokojit každá s necelými 10 % hlasů. Sociální demokracie dominovala ve vybraných průmyslových oblastech Plzeň (47,4%), Rokycany (59,5%), Zbiroh (59,8%), Kladno (62,9%), Strašecí Nové (56,8%), Unhošť (60,9%) (*Volby do Národního shromáždění v dubnu roku 1920 a všeobecné volby do obecních zastupitelstev v červnu 1919*). V Mladé Boleslavi 26,3 %, Turnově 13,2%, Vysokém nad Jizerou 12,5% hlasů a v ostatních zkoumaných oblastech méně než 5 % (Jilemnice 4,8%, Brod Železný 2,6%). Národní socialisté pak v Plzni získali 25,5 % hlasů, Rokycanech 10,4%, Zbirohu 5,3%, Kladně 15,8, Novém Strašecí 16,2% a Unhošti 15,3% hlasů. V Mladé Boleslavi získali 32,07% hlasů, Turnově 36,2%, Vysokém nad Jizerou 21,3% hlasů a v ostatních zkoumaných oblastech s velkým odstupem porazili sociální demokraty (Jilemnice 35,1%, Brod Železný 24,8%) (*Volby do Národního shromáždění v dubnu roku 1920 a všeobecné volby do obecních zastupitelstev v červnu 1919*). Vysoká podpora národním socialistů na Mladoboleslavsku vycházela především ze zaměstnanců místní automobilky (Beneš, 2001, str. 35)

Národní socialisté (resp. českoslovenští socialisté) si uvědomovali zhoršené situace především na Kladensku a soustavnou kritikou upozorňovali na utvořené radikální proudy uvnitř sociální demokracie. Přesto však, jak píše Kladenský republikán dne 31. ledna 1920: „*Naše strana na Kladensku nemá nav různých ustláno. Probíjí se těžce chaosem socialistických hesel – vzdor všem nesmírným obtížím stanuli jsme zde však ucelení, bojem zoceleni a právem můžeme se pochlubit, že naše řady mohutní a rostou. Předbojovníci našich ideí v dílnách a na dolech jsou terčem namnoze šílených útoků příslušníků druhé socialistické strany, která podporuje tento boj dělníka s dělníkem.*“ (Kladenský republikán 31. ledna 1920) Socialistická strana čsl. lidu pracujícího získala pouhých 1 590 hlasů v Brně (*Volby do Národního shromáždění v dubnu roku 1920 a všeobecné volby do obecních zastupitelstev v červnu 1919*).

Jak poznamenáno výše v souvislosti se vznikem Socialistické strany pracujících lidu, čelila po téměř celou první polovinu dvacátých let sociální demokracie kritice pro svou pozici během první světové války (Kotek, 1920, str. 3), což vedlo k sepsání spisu Česká sociální demokracie za války. Miroslav Kotek zde vyzdvihuje roli sociální demokracie, její zásluhy na vzniku samostatného československého státu a ostrou kritikou reaguje na Karla Kramáře a Aloise Rašína, jakožto „nejpevnější sloupy rakouského militarismu“ (Kotek, 1920, str. 43), spis je však pouze obhajobou sociální demokracie před blížícími se parlamentními volbami. Miroslav Kotek píše: „*Stanovisko českého dělnictva sociálně demokratického k Rakousku jako nepřirozenému státnímu útvaru bylo a zůstalo až do války naprosto nepřátelské*“ (Kotek, 1920, str. 18) a stali se tak hlavní oporou Masarykovou (Kotek, 1920, str. 23).

Svůj vztah k Rakousku formulují na počátku války sociální demokraté „*Co a jak bude s námi, jichž osudy jsou celé půltisíciletí spjaty s osudy Rakouska, co bude při tom velikém zeleném stole, při němž bude upravována nová mapa Evropy, jaké tendence a snahy budou snad projevovány a uplatňovány nad našimi hlavami a přes nás – to vše jsou ohromné starosti a péče, obavy a touhy po úpravě celé budoucnosti našeho národa a jeho existence v Rakousku a Evropě, že všechno ostatní předtím ustupuje úplně do pozadí.*“ (Prokš, 1999, str. 92)

„*Agrární strana hospodářsky postavila se úplně do služeb Rakouska (...) Klerikální strana byla celou duší rakušáckou a dynastickou až do konce. Mnoho se mluví o „Sokolu“.* „*Sokol se nijak zvlášť nevyznamenal na počátku války, ani za války*“ (Kotek, 1920, str. 61). „*Tímto výkladem nechceme však smývat zvláštní vinu ze sociální demokracie německé, že podlehla ve dnech, kdy se rozběsnily všechny furie válečných vášní germánských, že 4. srpna podali její vůdcové ruku Vilému, tehdy císaři, že hlasovali pro válečné potřeby* (Kotek, 1920, str. 9). Tento text je přesně tím, na co poukazoval František Modráček, když obhajoval vznik další socialistické strany Socialistické strany pracujících lidu, jak bylo zmíněno výše.

Švihova aféra a Československá strana socialistická

Stejně tak byli kritizováni již v dobách války představitelé Československé strany socialistické (pozdější národní socialisté) pro tzv. Švihovu aféru, kdy byl roku 1914 byl Národními listy obviněn představitel národních socialistů, poslanec říšské rady a předseda parlamentního klubu národně sociální strany Karel Šviha za svou spolupráci s rakouskou tajnou policií za které dostával peníze, tedy z placeného udavačství. (*Klátil, 1992, str. 61*). Propukl veliký skandál, Šviha podal žalobu pro urážku na cti a následné soudní líčení skutečně prokázalo jeho placené kontakty s policií. Šviha se stáhl z politiky a vzdal se poslaneckého mandátu (*Prokš, 1999, str. 88*). Teprve po roce 1918 se ukázalo, že K. Šviha udržoval prostřednictvím úředníků pražské policie styky s následníkem arcivévodou Františkem Ferdinandem d'Este a poskytoval mu důvěrné informace z prostředí české politiky (*Prokš, 1999, str. 88*).

Národní socialisté však nebyli pro tuto skutečnost po válce příliš pranýřováni s ohledem na skutečnost, že již v září 1914 byl zatčen Václav Klofáč a uvězněn nejprve několik měsíců v malostranské garnisoně a poté transportován do Vídně. Zatčen byl také Emil Špatný a bylo zastaveno vydávání listu „České slovo“, což výrazně demoralizovalo národní socialisty (*Klátil, 1999, str. 108 – 110*). Klofáčovo propuštění z vězení v červenci roku 1917 v Praze vyvolalo strhující manifestaci a obdiv k postavě Václava Klofáče, vedle tříletého vězení, posilovala také ztráta syna a nemoc jeho manželky (*Klátil, 1992, str. 116 - 125*).

Z národní strany sociální na stranu socialistickou

Se vznikem republiky bylo nutná výrazná proměna národních socialistů (resp. České strany národně sociální). Jestli doposud byly cílem politiky národní strany sociální národní zájmy ve vztahu k Rakousku, i na úkor zájmů sociálních, pokud chtěli národní socialisté přetrvat jako významný politický aktér, byla nutná celková proměna politického programu. Národně socialistická strana otevřeně vyjadřuje odpor k marxismu, násilí jakéhokoliv druhu a veřejně odmítá diktaturu proletariátu (Klátil, 1992, str. 135) „Vidíme, jak na jedné straně, mezinárodní marxistický socialismus (...) odmítá národní cítění a veškeré ohledy a veškeré ohledy k národnímu státnímu celku jako zaostalost, měšťáckou reakční ideologii, jako plášť kapitalismu a nástroj k pádu proletariátu. A na druhé straně národ, národnost a vlastenectví staví se do nesmiřitelného rozporu proti socialismu. (Klátil, 1992, str. 133). „Národní socialisté nechtějí být strana jen s přiřčeným katastrem městským, jako nechtějí být jen strana dělnická, strana jednoho stavu.“ (Klátil, 1992, str. 121) Stejně tak marxisté nikdy nepovažovali Československou stranu socialistickou za skutečně socialistickou, a to na základě tvrzení, že kdo není marxista, nemůže být socialista (Klátil, 1992, str. 127). Změny se také dočkala organizace strany a došlo k jejímu rozšíření o další skupiny. „Tím se nová strana skládá ve smyslu stranicko-politickém, ze tří hlavních složek: původní strany národně sociální, strany pokrokové, realistické a skupin anarchicko-komunistických. Od té doby s v české politické terminologii mluví o českých socialistech – ne tedy více o národních dělnících, o národních sociálech.(...) Příchodem anarchokomunistických skupin do strany se původní strana radikalizuje (Klátil, 1992, str. 125 - 126)

Volby 1920

Pokud se zaměříme na volební výsledky roku 1920, vidíme výraznou dominantní pozici socialistických stran téměř na celém území ČSR. V Čechách (neněmeckých oblastech) je to tedy silná pozice sociální demokracie, zejména pak v oblastech nad 5 000 obyvatel, kde spolu s národními demokraty a čsl. stranou socialistickou patřili mezi tři nejsilnější strany. V oblastech pod 5 000 obyvatel jsou pak srovnatelné výsledky mezi podporou sociální demokracie a republikánskou stranou a čsl. stranou socialistickou. Na Moravě a Slezsku v oblastech pod 5 000 obyvatel zvítězili sociální demokraté, lidová strana a republikánská strana. V oblastech nad 5 000 obyvatel výrazná pozice sociální demokracie, následovaná národní demokracií. Na Slovensku mezi tři nejsilnější strany patřila sociální demokracie, lidová strana a slovenská národní a rolnická strana. Republikánská strana na Slovensku nekandidovala. *(Volby do Národního shromáždění v dubnu roku 1920 a všeobecné volby do obecních zastupitelstev v červnu 1919)* Zaměříme se nyní na podporu socialistickým stranám v průmyslových oblastech, jež jsme si definovali na počátku této práce.

Sociální demokraté přesvědčivě zvítězili v Plzni s výsledkem 45,7 %, což znamenalo jen mírný pokles o 1,7 %, posílili v Rokycanech se ziskem 61,2 %, pokles, avšak přes 53 % získali sociální demokraté v Zbirohu (53,8%), dále přes 50 % získali sociální demokraté v Slaném (59,6%), Novém Strašecí (62,9 %), Unhošť (60,3%), Blansku (51,4 %), Baňská Štiavnica (57,6%). V Mladé Boleslavi získala sociální demokracie 32,7 % (roku 1919 26,3%), v Boskovicích 33 %, v Brně, městském okrese 23,7% a venkovském okrese 27,4% hlasů *(Volby do Národního shromáždění v dubnu roku 1920 a všeobecné volby do obecních zastupitelstev v červnu 1919)*.

V Železném Brodě získala sociální demokracie 14,7 % hlasů, výrazně tedy posílila ve srovnání s volbami roku 1919, kdy obdržela pouze 2,6% hlasů, stejně tak v Jilemnici, kde z původních 4,8 % hlasů získala ve volbách 1920 11 %. Stejně tak v Turnově posílila sociální demokracie z 13,2 % na 18,2% hlasů a ve Vysoké nad Jizerou (1919 12,5%, 1920 15,7%) (*Volby do Národního shromáždění v dubnu roku 1920 a všeobecné volby do obecních zastupitelstev v červnu 1919*). Česká strana národně sociální pak v Plzni získala 15,1 % hlasů, v Rokycanech 7 %, Zbirohu 6,3 %, Mladé Boleslavi 26,4 %, Železném Brodě 45%, Jilemnici 23 %, Turnově 28,7 %, Vysokém nad Jizerou 24,8 %, Kladně 17,6%, Slaný 13,3 %, Nové Strašecí 14,6 %, Unhošť 13,5 %, Blansko 3,5 %, Boskovice 4,2 %, Brno, městský okres 14 %, venkov 22,9 %, Štiavnica Baňská 2,7 % (*Volby do Národního shromáždění v dubnu roku 1920 a všeobecné volby do obecních zastupitelstev v červnu 1919*).

Zmíněná data dokazují, že v prvních letech existence československého státu nijak neovlivnila kritika pozice sociální demokracie za světové války podporu, resp. výsledky voleb, a i přesto, že sociální demokracie nepřišla s žádnou ucelenou koncepcí nového sociálního a hospodářského programu a sociální politice se v prvních letech věnovaly všechny politické strany napříč politickým spektrem, a to se značnými ústupky, československá společnost silně tíhla právě k socialistickým stranám a zejména tedy její radikálnější formě. Sociální demokracie tedy ustála i takováto obvinění, která pokračovala i po volbách: „*Typicky oportunní strana sociálně demokratická, která zachraňovala ve Vídni každou vládu, která lámala naši obstrukci i proti zákonu o válečných úkonech, která posílala český proletariát na vojnu, agitovala pro upisování válečných půjček, a jejíž vůdcové po celou světovou válku chovali se tak neskonale krotce, - v samostatné republice Československé, hlavně před volbami, zcizila nám naši revoluční tradici, aby pomocí jí vyhrála*“ (*Kladenský republikán, 18. Září 1920*). Dále zde vidíme zvýšenou podporu Čsl. straně socialistické, ani na ni se nepromítla výše zmíněná Švihova aféra a další vývoj strany během války straně jako takové výrazně pomohl.

Dosavadní kapitoly měly co nejpodrobněji poukázat na hospodářské problémy nově vzniklého státu i vnitrostranické problémy československých socialistických stran. Hospodářská situace však nebyla příznivá ani po prvních parlamentních volbách. Nakolik se tato skutečnost promítla do podpory socialistických stran v situaci s nově vzniklou komunistickou stranou se zaměříme dále.

Naděje a přetrvávající sociální konflikty počátku dvacátých let

Chaotický stav průmyslové výroby z let 1918 – 19 se obecně podařilo poměrně rychle překonat a v roce 1921 dospěla již většina odvětví na pokraj konjunktury. Ke stabilizaci situace přispěl návrat demobilizovaných vojáků do jejich původních podniků, zabezpečení domácích a zejména dovážených surovin jakož i obnovení plynulosti železniční dopravy a dodávek uhlí. (Průcha, 2004, str. 91) I v roce 1921 však pokračovaly sociální konflikty, počet stávek se sice zmenšil, ale stávky byly delší, a to v průměru 10 směn oproti 4,4 směn v předchozím roce (Průcha, 2004, str. 68). Masový rozměr měla stávka 160 000 zemědělských dělníků na středním a jižním Slovensku a v polovině roku 1921 došlo ke stávce bankovních zaměstnanců (Průcha, 2004, str. 69). Zatímco v letech 1919 a 1920 si stávkující vymohli zvýšení mezd a další ústupky, v roce 1921 již stávky byly méně úspěšné, zmenšoval se podíl stávek za vyšší mzdy a objevovaly se spíše stávky proti snižování mezd (Průcha, 2004, str. 69).

Zásobovací situace se pak stabilizovala až během roku 1921 (Průcha, 2004, str. 89). „Ještě v roce 1920 si ČSR půjčovala obilí od vyhladovělého Rakouska a během sklizně muselo být na jižním Slovensku vyhlášeno stanné právo, protože rolníci odmítali prodávat své produkty Státnímu obilnému ústavu“ (Průcha, 2004, str. 89). Kladenský republikán ze dne 29. května 1920 popisuje, že zatímco roste kurz československé koruny, stejně tak stoupají i ceny všech životních potřeb (Kladenský republikán, 29. května 1920) Z přehledu sestaveným ministerstvem pro zásobování lidu věnující se problematice cen hlavních potravin vyplývá, že nejdražší ceny potravin jsou evidovány na Kladensku, Teplicku a Liberecku (Kladenský republikán, 1. září 1920). „Státní daň z uhlí, zavedená proti vůli našeho posl. klubu, jenž třikrát z ní vyplývající, zdražuje cenu uhlí o 42,8 proc. Zdražila nám všechno: železniční tarify i průmyslové výrobky (...) Mzda horníků participuje na ceně uhlí pouhými 8 proc.“ (Kladenský republikán, 15. září 1920).

Na Kladensku se navíc plně projevila bytová krize. Pozici národních socialistů v této problematice ukazuje následující citát „*Kdo jest vinníkem? Řeknete stát, vláda. To je všechno velmi pohodlné, svést vše na vládu, ale věci se tím neprospěje.*“ (Kladenský republikán, 15. září 1920)

V říjnu 1921 byl zaznamenán nejnižší poválečný stav nezaměstnanosti (63 tis. osob). Rok 1921 po všech stránkách naznačoval, že hospodářství se dostalo z nejhoršího, což dokazoval vyrovnaný státní rozpočet, klesající nezaměstnanost nebo zlepšení zásobování. Pozitivní očekávání naplnilo i jednotlivá ministerstva, jak dokazuje jedna z meziresortních porad o nezaměstnanosti konaná v dubnu 1921 (Rákosník, 2008, str. 134). Nemilé překvapení však přinesl závěr roku 1921, kdy se místo očekávaného ekonomického a sociálního vzestupu ohlásila další krize (Průcha, 2004, str. 110). V mnoha oborech došlo k snižování dělnických mezd, například ve sklářském průmyslu o 15 %, v průmyslu lučebním o 15 – 25 %. Ke snižování životních potřeb však stále nedocházelo (Dělnické listy, 5. ledna 1922)

Rok dvaadvacátý i poslední naděje zvrátil. Příčinou byly jednak hospodářské obtíže řady cizích států, jednak československá deflační politika (Rákosník, 2008, str. 134). V roce 1922 pak nezaměstnanost v rolnických oblastech nabývala masového charakteru (Rákosník, 2008, str. 117). I nadále však pokračovala krize železářského průmyslu, kdy velké množství dělníků bylo propuštěno. „*Na Kladně ve Vojtěšských hutích ještě před rokem bylo zaměstnáno přes pět tisíc dělníků, dnes jen čtyři tisíce, a to jen část dne. Na Poldíně huti bylo před rokem zaměstnáno přes tři tisíce dělníků, dnes asi dva tisíce, z nichž řadě hrozí propuštění a ostatní nepracují celý týden.*“ (Dělnické listy, 12. ledna 1922). Sociálně demokratický tisk hovořil 2 500 dělnících z Pražské železářské společnosti a Poldiny huti na Kladensku, kteří během předchozího roku přišli o práci (Dělnické listy, 26. ledna 1922)

Rudé právo z 3. října 1922 informovalo, že brněnští kovopracovníci vypověděli kolektivní smlouvu a navrhuji snížení dosavadních dělnických mezd o 38 % (*Rudé právo*, 3. října 1922). Předpokládalo se další zostření a prodloužení průmyslové krize, tehdejší předpovědi očekávaly, že v některých oborech potrvá průmyslová krize ještě další dva roky (*Dělnické listy*, 26. ledna 1922).

Ekonomický propad však neměl dlouhé trvání. Již v průběhu roku 1923 zaznamenáváme nový vzestup, růst exportu, oživení průmyslové výroby a rozvoj odvětví terciálního sektoru. V tomto roce také hrubý domácí produkt Československa dosáhl předválečné výše a byla dovršena poválečná hospodářská rekonstrukce a to podstatně dříve než v ostatních středoevropských zemích. (*Pátek, Lacina, 1995, str. 30*). Postupem času sice odpadala surovinová krize, avšak demobilizace stále zůstávala primární příčinou nestability na trhu práce (*Rákosník, 2008, str. 134*).

V květnu 1923 tehdejší tajemník Ústředního svazu československých průmyslníků F. X. Hodáč udával, že i přes patrné hospodářské oživení potíže s nezaměstnaností zůstávají. (*Rákosník, 2008, str. 128*) „Rok 1923 byl provázen častým omezením výroby, popř. i jejím zastavením. Vzhledem ke zhoršeným vývozním podmínkám se v nejslabší pozici nacházel průmysl textilní, který byl zastoupen ve velké části touto prací zkoumaných oblastí. Například v lednu 1923 jen zaměstnanci textilních podniků činili 82 % podporovaných v rámci refundačního systému. Tento proces sice s určitými výkyvy klesal, ale i na konci roku stále ještě činil 68 %“ (*Rákosník, 2008, str. 156*). Mezi lety 1923 – 1924 byla výrazně zhoršena výroba kovozpracujícího průmyslu, zejména na Brněnsku (*Cibulka, 2012, str. 134*).

Podle záznamů z března 1923 export hospodářských strojů poklesl o 77 %, ostatních strojů o 30 %, železných výrobků o 50 %, skleněného zboží o 31 % atd. Takové výsledky se nutně projeví i růstem nezaměstnanosti (*Rákosník, 2008, str. 137*).

Vidíme, že zhoršení hospodářských poměrů zasáhlo obory sledovaných průmyslových oblastí. V porovnání s lednem 1922 bylo v prosinci téhož roku ve sklářství o 1607 % více nezaměstnaných. V dřevozpracujícím průmyslu o 1215 %, v textilním a kovozpracujícím průmyslu s ohledem na dlouhodobou vysokou míru nezaměstnanosti tento nárůst nebyl tak rapidní, o 94, 4 % resp. 519 % (*Rákosník, 2008, str. 137*). Z referátu posl. Petra: O mzdách, cenách a postavení dělnictva: „*Mzdy dělnictva byly od roku 1923 postupně snižovány tak, že snížení v mnohých odborech dosáhly 50 procent. Dělnictvo přineslo tuto oběť v zájmu hospodářské konsolidace v naději, že i ceny životních potřeb v poměru ku snížení mezd klesnou. Ceny životních potřeb však stoupají*“ (*Marek, 2011, str. 206*).

Postavení dělnictva jest tím stále zhoršováno a toto jest nuceno zahájit ve všech odborech akce za zvýšení mezd. Pokládáme tuto akci dělnictva za plně oprávněnou a spravedlivou a budeme ji jak svými odborovými organizacemi dělnictva, tak i vlivem strany morálně i hmotně podporovati“ (*Marek, 2011, str. 206*). Dělnické listy z 3. ledna 1924 uvádí, že mzdy dělnictva byly za rok 1923 téměř všeobecně sníženy a mluví v průměru o 25 – 30 procentním snížení (*Dělnické listy, 3. ledna 1924*). Václav Průcha poukazuje na skutečnost, že intenzita státního intervencionismu v letech 1922 – 29 byla z meziválečného období nejslabší. To uvolnilo ruce buržoazii, ale z prostředí menšího podnikání přicházela naopak kritika nedostatečné péče státu o řešení hospodářských problémů. Nespokojenost se projevovala také v ekonomicky zaostávajících regionech a ze Slovenska se ozývaly hlasy, že tato část státu byla zapříčiněním liberalistické hospodářské politiky ponechána svému osudu (*Průcha, 2004, str. 133*).

Hospodářské podmínky druhé poloviny 20. let nasvědčovaly tomu, že nezaměstnanost nebude v následujících letech patřit ke klíčovým otázkám sociální politiky. Od roku 1924 vykazovalo československé hospodářství solidní růst, který byl dočasně brzděn v průběhu roku 1926, pouze však jen v některých oborech. (*Dělnické listy, 10. ledna 1924*)

To ovšem neznamená, že by vývozní problémy některých oborů a s nimi spojené sociální problémy zcela ustupovaly. Již začátkem ledna 1924 uvedli dělnické listy, že v Pražské železářské společnosti klesly mzdy tamního kovodělnictva o 60 procent (Dělnické listy, 10. ledna 1924) Navíc počátkem roku došlo ke zdražování základních životních potřeb (Dělnické listy, 22. února 1924). „*Nás zajímá posudek Pražsko-železářské společnosti a Poldiny huti o průmyslu železářském. První společnost posuzuje stav a vyhlídky průmyslu značně pesimisticky. Ve své zprávě praví: „V druhé polovině roku 1923 a v první čtvrtině 1924 byl export náš ještě velmi značný. Teprve ve druhé čtvrtině roku 1924 poklesl téměř na nulu následkem velikého poklesu cen na světových trzích. Tento pokles cen vyřadil Československo takřka rázem z řady států vyvážejících železo. Ceny klesly pod mírovou paritu, byly dány hlavně belgickými a luxemburských hutěmi. Na výrobě uhelné blíží se Československo k nejkritičtějšímu chvíli, prodávaje již minulého roku první záchvěvy blížící se krise. Důvodem je naprostá neschopnost soutěže se státy druhými pro poměry pracovní, zdanění a sociální břemena, takže jest ohrožen nejen export, nýbrž, co horšího, odbyt ve vlastní zemi.* (Dělnické listy, 9.ledna 1925) Dělnické listy dodávají, že mzdy místních dělníků klesly během tří let o 50 až 70 procent (Dělnické listy, 9.ledna 1925)

Národní socialisté pak byli kritizováni, že spolu s národními demokraty a lidovci odhlasovali zvýšené sazby jednotné dávky z nájemného, podle nichž bude nájemné od dvou set korun zdaňováno 7 ½%, kdy zamítli návrh sociálních demokratů, aby nájemné do 400 korun bylo dávky zproštěno (Rudé právo, 8. října 1924).

Dynamikou hospodářského růstu se Československo zařadilo nad evropský průměr, takže si v mezinárodním měřítku upevnilo pozici i ve srovnání se svými sousedy (Průcha, 2004, str. 148).

Nelze tedy jednoznačně říci, jak píše Jakub Rákosník ve své knize *Odvrácená tvář meziválečné prosperity*, že rok 1924 zaznamenal zlepšení ve výrobě, a to hlavně proto, že se dařilo postupně překonávat odbytovou krizi z předchozí doby (*Rákosník, 2008, str. 166*). Přesto situace v létě 1924 pak znamenala prudký vzestup drahoty (*Dělnické listy, 5. Září 1924*).

Rákosník dodává, že nezaměstnanost v tomto období přestala hrát onu zásadní roli při tvorbě státní politiky. Mezi roky 1924 a 1930 nikdy počet neumístěných hlášených uchazečů u zprostředkovatelen práce nepřesáhl psychologickou hranici sta tisíc, přičemž vůbec nejnižší počet pocházel z měsíce října 1928, kdy těchto uchazečů bylo pouhých 29 397 (*Rákosník, 2008, str. 166*).

Socialistické strany a venkov

Pokud jsme poukázali na skutečnost, že socialistické strany výrazně dominovaly po prvních parlamentních volbách, je zde nutné poukázat důvody oslabení socialistických stran v oblastech s agrárně zaměřeným obyvatelstvem. Přestože socialistické strany usilovaly o získání venkovského voličstva, musela čelit skutečnosti, že se republikánská strana již od roku 1919, kdy byl vydán návrh programu, profilovala právě jako strana hájící zájmy výhradně agrárního venkovského obyvatelstva. (Harna, Lacina, 2007, str. 101).

„Venkovský lid přihlásil se bez výhrady pro republiku hospodářskou prací, která zachránila mladý stát před hladem a zmatky. Továrny stály, ale všechna pole byla obdělána (...) Bouřlivé spory různých sociálních proudů šíří rozvrat a krveprolévání kol dokola naší republiky. Naši venkované však, pracující klidně, tvořící nové hodnoty, poskytují mladé republice podmínky klidového vývoje“ (Harna, Lacina, 2007, str. 111). *„Ty, lide venkovský, předstihl Jsi socialismus o celá staletí svým zápasem proti porobě a člověčenství. A také utrpení, jež jsi prožil bylo neskonale větší nežli strádání průmyslového, moderního proletariátu...“* (Harna, Lacina, 2007, str. 114). Republikánská strana dobře vnímala problematiku nedostatku pracovních sil v zemědělství a vhodně ji využila ke své volební agitaci. (Harna, Lacina, 2006, str. 206).

Ještě v roce 1932 v rezoluci přijaté sjezdem Republikánské strany zemědělského a malorolnického v Praze: „*Nejožehavější sociální otázkou dnešní doby jest nezaměstnanost průmyslového dělnictva. Vyslovujeme zásadu, že řešení doby nezaměstnanosti nemůže se dít na účet státu a národního důchodu, nýbrž především opatřením práce pro ty, kdož byli z výrobního procesu vyřazení. I když uznáváme nezbytnost přechodné podpory státní, musíme trvati na přísné a spravedlivé kontrole při vyplácení podpor v nezaměstnanosti a na zavedení pracovní povinnosti alespoň úměrné výši vyplacené podpory*“ (Harna, Lacina, 2006, str. 206).

Kritika sociální politiky vůči průmyslovému dělnictvu výrazně posilovalo republikánskou stranu na venkově na úkor socialistických stran. Dalším důvodem selhávání socialistických stran na venkově bylo její pojetí agrární reformy. Sociálně demokratické pojetí reformy neodpovídalo představám rolníků a vesnické chudiny, usilujícím o parcelaci velkostatků a o převod takto získaných pozemků do vlastnictví nových nabyvatelů. Naopak agrární strana se s těmito požadavky ztotožnila a stala se hlavním iniciátorem reformy, čímž si významně posílila své politické postupně i ekonomické pozice. (Průcha, 2004, str. 83). Rolníci měli sice k průběhu reformy výhrady, kritizovali i protekci, která byla jejím průvodním jevem, ale zároveň si říkali, že zásluhou agrární strany získali alespoň něco, což znamenalo, jak poznamenáno výše, oslabení vlivu socialistických stran na venkově (Průcha, 2004, str. 127)

Vznik a problematika komunistické strany

Jak bylo poukázáno, sociální demokracie čelila od vzniku republiky vnitřnímu štěpení. Ačkoliv strana kandidovala jako silná a jednotná v prvních parlamentních volbách, štěpení ve straně pokračovalo i po volbách a vyvrcholilo v protestní stávkou a boj o vlastnictví Lidového domu (Kárník, 2000, str. 143).

V této souvislosti byl roku 1923 vydán komunistický text Čs. sociální demokracie ve službách reakce od Jana Skály. „*Na jaře konaly se sněmovní volby, které přinesly velký úspěch sociální demokracii, a za několik měsíců strana tato se trhá a hned na to otvírá se brána kapitalistické i kulturní reakci, náhle je tu silné trhnutí zpět a neobyčejně pevný tlak, pronikání reakce na všech stranách*“ (Skála, 1923, str. 5). Štěpení uvnitř nejsilnější strany především výrazně oslabovalo samo fungování vlády. Slovy poslance Šrámka: „*Znova pravím, že nemíchal bych se mezi vás, kdyby nešlo o společnou naši věc. My trpíme tím, a trpí vláda, trpí celá republika a celý národ i ostatní národnosti ve státě, že u vás není odhodlanosti k rozřešení krise (...) Pánové, ať rozhodne už váš sociálně demokratický lid mezi vámi jakkoliv, ale ať už jednou rozhodne!*“ (Skála, 1923, str. 11).

Zlomovým se pak podle Skály stala rezoluce navržená Rudolfem Bechyně o poměru strany ke komunistům. „*Mezi sociální demokracií a komunismem, jak je hlásán z Moskvy, jsou hluboké rozpory, že zastupitelstvo strany je nuceno prohlásiti, že ti, kdož jsou stoupenci komunistického směru, nemohou zůstat nadále příslušníky sociálně demokratické strany a nemohou zejména spolurozhodovati o dalších jejich osudech. Zastupitelstvo strany uvážilo, že komunisté ve straně, využívající nespokojenosti dělnictva s koalicí, vedli boj o zastoupení na sjezdu pod heslem proti účasti naší strany ve vládě a zastřeli tím hluboký rozpor mezi sociální demokracií a komunismem, jak se projevil zejména nyní po sdělení moskevských podmínek pro přistoupení k III. Internacionále.*“ (Skála, 1923, Str. 17 – 18).

Výkonnému výboru strany se ukládá, aby učinil všechna opatření nutná ku zabezpečení existence strany, aby tato nemohla býti cizími elementy rozvrácena a aby na příštím sjezdu rozhodovali o dalším postupu strany pouze delegáti sociálně demokratičtí. Zastupitelstvo strany má za to, že jenom takovým způsobem může zachrániti existenci strany, československému proletariátu tolik drahou; jenom tak zachráníme svobodu a samostatnost svého rozhodování, na než jsme v našem hnutí v minulých desetiletích v zájmu českého proletariátu právem kladli vždy tolik váhy a důrazu.“ (Skála, 1923, str. 17 – 18).

Vyvrcholením této vnitrostranické krize byl vznik Komunistické strany Československa na sjezdu 14. – 16. května 1921. Ačkoliv bude o této skutečnosti ještě pojednáno níže, komunistická strana prezentovala svůj agresivní postup již od počátku svého vzniku. Poslanec Němec o komunistické levici mluvil takto (14. pros. 1920): „*Přátelé, čtěte jejich listy, co píší: Že máme být oběšeni, že máme být pobiti. „Rudé právo“ udávalo několikrát adresy našich soukromých bytů a tisklo veřejně, že si to s námi osobně půjdou vypořádat. To bylo tehdy, kdy o těchto dnešních událostech nebylo nikde ani slova, kdy se o tom ani nemluvalo, ale řeklo se, poněvadž tito lidé se postavili proti třetí internacionále, tak je zničíme, zabijeme, krev jejich musí téci, aby dělnictvo vidělo, jak se se „žlutými zrádci“ – jak nám říkají – nakládá. Tedy jen teror, jen násilí, jen krev a nyní, přátelé, když to tak nešťastně až tam dohnali, že teče krev nevinných lidí, nyní křičí: „jdou proti nám se zbraněmi“, ale napřed oni stříleli, napřed dělali útoky, napřed ranili... (Skála, 1923, str. 28).*

Ti pánové na Kladně docela nic prý neudělali. Na Kladně vydrancovali redakci, rozkradli peníze, všechno, co mohli, a nyní si ztěžují, že státní moc přišla a chce tam zjednat pořádek. Oni totiž chtějí zjednat pořádek sami, rozkradli peníze, vypsali odvody, ustavili revoluční výbory – aby snad zamezili drancování těch druhých – postavili ozbrojené hlídky, a nyní řekli, že je nutné, aby nebyly vyvolány konflikty s úřady republiky. (Skála, 1923, str. 28).

V obecních volbách v roce 1923 podle statistik ministerstva vnitra, zveřejněných v Dělnických listech až 11. července 1924, získala společná komunistická strana 305 980 hlasů, čeští socialisté 305 327 hlasů, agráři 569 189 hlasů, lidovci 441 191 hlasů národní demokraté 177 286 hlasů a živnostníci 136 325 hlasů. (*Dělnické listy*, 11. července 1924) „V nejhorší době svého boje o existenci si uchovala (sociální demokracie) své přední místo, ač oproti předcházejícím volbám byla značně seslabena. Po brněnských volbách sice počet komunistických voličů stoupl a strana naše zůstala v menšině v Brně, ale vezme-li se v úvahu, že volby do Velké Plzně a do Velké Ostravy se budou teprve konat, uchová si naše strana pravděpodobně první místo.“ (*Dělnické listy*, 11. července 1924)

Komunistický boj za diktaturu proletariátu, národní socialisté pro republiku a proti stávkovým akcím

Přístup a argumentace k československému dělnictvu byl mezi jednotlivými československými stranami socialistického tábora výrazně odlišný. Výše bylo pojednáno o vztahu mezi sociálními demokraty a komunistickou levicí. Argumentace se dále příliš neproměnila, sociální demokraté se prezentovali jako socialistická strana bránící demokratickou republiku, stále ovšem poukazovali na sociální poměry společnosti a snažili se bojovat o zlepšení situace československého dělnictva.

Snažili se prezentovat komunistickou stranu za narušitele boje za zlepšení sociálních poměrů a snažili se získat zpět sociálně demokratické „přeběhlíky“ zpět. „*Komunistická strana v Československu, která vznikla z rozvratu, nalézá se v rozvratu. To se dalo čekat od počátku její vzniku. Skládá se ze živlů nejrůznorodějších. Z bývalého indiferentního dělnictva, které zase je na skoku do nečinnosti, a z houfu politických dobrodruhů, jimž hlavně se jedná o osobní zájmy. Vedle těchto živlů nalézá se zde část bývalého dělnictva sociálně demokratického, které z části politikou jest úplně znechucováno povší činnosti, z části vrací se zpět do sociální demokracie.*“ (Dělnické listy 28. Září 1922).

Pro komunistickou stranu bylo důležité aktivizovat a zradikalizovat masu průmyslového dělnictva k dosažení diktatury proletariátu, svržení stávajícího uspořádání společnosti a nahrazení novou komunistickou společností. Komunistická strana se snažila posilovat v dělnictvu dojem neustálého tlaku a snahy o jejich zotročení. Pokud se zaměříme na argumentace jejího tisku, zejména Rudého práva vidíme, jak silná tato snaha využít špatné hospodářské situace pro zradikalizování dělnictva. Pro představu jmenujme některé titulky z titulních stran Rudého práva: *Dělníci mají býti zlomeni za každou cenu!* (Rudé právo, 20. Ledna 1921), *Tohleto dělnictvo a nižší kategorie úřednictva nesnesou! Snížení moučné dávky. – Odnětí moučných a chlebových lístků při příjmu přes 10 000 Kč ročně. Větší výdaj pro šestičlennou rodinu o 3 000 Kč* (Rudé právo 24. Července 1921), *Střílení do dělnictva sněmovnou schváleno* (Rudé právo 12. Března 1921) *Proč manifestujeme 11. Září v Praze? Zemědělství dělníci! Chtějí nás znovu zotročit!* (Rudé právo 9. září 1921) apod. Populistickými hesly se pak snažila získat si co největší podporu dělnictva. „*Pryč se snižováním mezd, jejich zvýšení o 20 procent* (Rudé právo, 8. Ledna 1935)

Komunistická strana Československa pořádala protirepublice orientované přednášky, jmenujme například O protidělnickém režimu v čsl. republice (*Rudé právo* 6. Března 1921). Otevřeně vystupovali proti institucím státu, i proti jejím čelním představitelům včetně prezidenta republiky. „Slyšeli jsme tyto dny slova: „Demokracie je spolupráce všech poctivých lidí“. Je však v buržoasní republice československé taková spolupráce? Ano, spolupráce je, avšak spolupráce, která je všechno jiné, jenom nikoliv spolupráce poctivých lidí.... Tato „spolupráce“ kapitalistů je chráněna a podporována buržoasním státním aparátem, který, jak „Tribuna“ otevřeně doznává, je takovým „spolupracovníkem“ ochotně k službám. Za to ať poctiví dělníci zkusí to s nějakou spoluprací třeba k odstranění nejhorších korupčních zlořádů třeba odstranění nejhorších korupčních zlořádů!“ (*Rudé právo* 9. září 1921)

Pokud došlo v některé oblasti ke zhoršení sociálních poměrů, snažila se komunistická strana aktivizovat všechny své organizace na obranu dané oblasti, nejen postiženého průmyslového odvětví. „Nejde jen o nás na Kladně, jde o počátek útoku uhlobaronů na všechny horníky v republice. Nedopusťte, abychom zůstali v boji osamoceni. Neustoupí-li těžaři, zastavte s námi ve všech revírech práci. Buďte si vědomi toho, že kdyby se podařilo těžařům porazit nás na Kladensku, že budete také napadeni i vy na severu, Ostravsku, Nýčansku, Falknovsku, Rosicku, Svatoňovicku i Slovensku. (*Rudé právo* 8. Ledna 1935)“. „Sedm největších textilních závodů východních Čech protestovalo v den pohřbu oběti strašlivé katastrofy na dole „Nelson“ proti vražedné kapitalistické racionalisaci a za prosazení hornických požadavků (*Rudé právo* 14. Ledna 1934)“

Komunisté kritizovali sociální demokraty a národní socialisty jako tábor tzv. sociálfašistů, obviňovali je ze spolčování s národními demokraty a jinými představiteli buržoazie, vinila je ze zhoršování sociální situace a svým negativním postojem k stávkovým akcím (především u národních socialistů) (*Rudé právo*, 25. května 1921).

„Národní sociálové proti metodám komunistické taktiky tak ostentativně zdůrazňují taktiku klidného vývoje a demokracie (...). Dr. Vrbenský tedy přiznává, že žijeme v revolučním varu a že právě v tomto období musí být buržoasie donucena, aby se vzdala svých privilegií, neuznala toho, aby se vzdala dobrovolně. Buržoasie se však zcela určitě svých výsad dobrovolně nevzdá, jí musí být vzaty, ona opravdu musí být ke kapitulaci donucena – to dnes ví nejen dělník komunistický, ale i dělník národněsociální. Jak, jakou cestou může být k tomu donucena, to dr. Vrbenský neřekl, ale logické jest, že se tak může stát pouze diktaturou proletariátu, přechodnou formou vládní, kterou proletariát svou mocí nastolí, aby získal možnosti k přeměně společenského řádu. To ovšem opravdu předpokládá nesmiřitelný boj proti buržoasii.“ (Rudé právo, 25. května 1921).

Komunistická strana však poukazovala již v roce 1922, že její radikální postup a cíle v podobě svržení parlamentní demokracie a její nahrazení ve formě diktatury proletariátu, je vnímána velikou částí českého i německého dělnictva (od komunistické strany „napravo“) za vize pouze utopické. *„Tito dělníci jsou hluboce nespokojeni se svým postavením. Ale tyto massy jsou přesvědčeny, že dobytí politické moci dělnickou třídou, je prozatím nemožné, že dělníci jsou příliš slabí, aby politickou moc udrželi a bojí se strádání boje (...) Jsou plni demokratických ilusí. (...) V této situaci musí být komunistická strana připravena, aby přesvědčila široké dělnické massy, že odborová byrokracie a sociálně demokratické strany nechtějí bojovat nejen za diktaturu proletariátu, nýbrž ani za běžné denní zájmy dělníků.“ (Rudý prapor, 5. Ledna 1922)*

Ačkoliv se proti klerikalismu stavěly všechny tři československé socialistické strany, přístup komunistické strany byl výrazně agresivnější. Zpětně píše František Mezihorák: *„Klerikalismus – to byla tvrz, kterou se pokoušela ztéci už dříve sociální demokracie. A mladá komunistická strana její linií plně v této otázce převzala. Zdálo se jí, že je to překážka, kterou lze rozbít frontálním útokem. Je to zřetelně vidět na stránkách „Slovácka“, která věnuje protiklerikálnímu boji velkou energii a mnoho slov. Bylo to množství protináboženských úvah a stovky lokálek s ostrým, zesměšňujícím, pranýřujícím a karikujícím obsahem. Komunisté chodili na lidovecké schůze a tábory, pokoušeli se je ovládnout nebo rozbít, prováděli i různé „kočičiny“. (...) Když přišel čas na hodnocení výsledků, kterých komunisté na poli boje proti klerikalismu dosáhli, ukázalo se, že konečný efekt byl velice neúměrný vynaložené energii (Mezihorák, 1968, str. 63 - 64).*

Ačkoliv František Mezihorák poukazuje, že například sociální demokraté zavedli ve svých novinách dokonce stálou rubriku „Protiklerikální čtení“, situace v komunistické straně došla tak daleko, že *„některé komunistické organizace zapomínají na své třídní poslání, věnují příliš mnoho energie agitaci druhořadého významu, například agitaci volnomyšlenkářské a protiklerikální, která jsou vedena lidmi nezkušenými a málo třídně uvědomělými, našemu proletářskému hnutí spíše škodí, nežli prospívá... (Mezihorák, 1968, str. 64)* Paradoxem bylo, že komunistické protiklerikální kampaně vedly k společným akcím komunistické strany s národními demokraty nebo republikánskou stranou (Mezihorák, 1968, str. 65). Nejednalo se jen o lokální problematiku, samotné Rudé právo vydávalo články argumentačně výrazně agresivnější než ostatní československé socialistické strany.

„Komunismus odmítá nevědecký přístup myšlení, hledá přirozené zákony přírody a společnosti lidské, na nich buduje svou výrobní soustavu, organizuje práci, vytváří novou kulturu neotrávenou lží, násilím, podvodem, pověrou. V komunistické společnosti není místa pro teology a filosofy v parukách, klerikách a jiných směšných travestíích, vědci v komuně jsou oděni bluzou dělnickou, šatem práce a pravdy.“ (Rudé právo, 19. února 1921)

Postup národní socialistů byl, ve srovnání s komunistickou stranou, diametrálně odlišný. Obě strany hájily zájmy průmyslového dělnictva a chudých vrstev společnosti a obě strany pravidelně ve svých tiscích poukazovali na zhoršující se sociální situaci. Co se týče komunistického tisku především na zhoršující sociální poměry ve státě. Zatímco se však komunistická strana snažila co nejvíce aktivizovat společnost a vést „své“ dělnictvo do stávek při každé možné příležitosti, národní socialisté se stavěli proti této formě tlaku na představitele buržoazní vrstvy.

Národní socialisté otevřeně kritizovali komunistickou stranu, že si pod heslem: „*Do boje, do stávky!*“ na dělnictvu stávkové akce vynucuje. Kladenský republikán popisuje demonstrace na Unhošťsku dne 7. Února 1920: „*Braškov. Ve zdejší obci zahájilo dělnictvo zemědělské stávku. A jelikož jest v obci i ve městech hojnost mléka i jiných životních potřeb, přestali páni deputátníci krmit dobytek a tak prokázali své pravé „republikánské“ smýšlení. Demonstrují proti drahotě a lichvě, ale sami ji dělají, hlavně jejich předáci, kteří štvou jen aby byli co nejdříve u žlabu.*“ (Kladenský republikán, 7. Února 1920).

Zmiňme ještě citát z Kladenského republikána z událostí roku 1920 v Braškově, kdy byl zaznamenán případ hrubého násilí radikálních členů sociální demokracie na stoupencích národních socialistů. „Na Braškově ve dvoře chtí tito představitelé práva a spravedlnosti znemožniti násilným způsobem, by sestra Mrázová ve dvoře byla zaměstnána, prý z důvodů, že ve stávce jimi tak svévolně vyvolané, pracovala. Své stanovisko vůči bezhlavému vyvolání a vedené této stávky jsme naší veřejnosti řekli a nepřipustíme, by podobným způsobem našim lidem bylo bráněno v jejich právech na práci. (Kladenský republikán 28. Února 1920)

Na základě následující tabulky národní socialisté obhajovali a podkládali svou argumentaci (Kladenský republikán 25. Května 1928)

Revír	Týká se oblasti nebo podniku revíru	Dělníků	Akce se projevila	Výsledek	
				zvýšení mezd	výpomoc
Most- Chomutov - Teplíce	-	30 000	Stávka třítydenní za součinnosti všech odborových organizací	5% - 6 % u veškerého dělnictva	60 - 180 Kč
Kladno	Kladno	9 000	Utvoření spol. výboru (MVS) Jednota, Sdružení. Bez boje	3 % u dělnictva režijního	70 - 180 Kč
	Nučice	1 650	Podání požadavků	3 % u dělnictva režijního	70 - 180 Kč
Handlová	-	1 900	Stávka jeden týden	15 % zvýšení u dělnictva režijního. V úkolech stanovena průměrná mzda na 40 Kč	-
Svatoňovice Žacléř	Svatoňovická báňská společnost	1 340	Jednodenní stávka	5 % u veškerého dělnictva	80 - 120 Kč
	Ostatní podniky na Žacléřsku	1 030	Podání požadavků	3 % u veškerého dělnictva	35 - 60 Kč
Falknov	-	6 000	Podání požadavků	3 - 5 %	50 - 90 Kč
Rosice- Oslavany	Báňská hutní společnost v Rosicích a důl lásky Boží ve Zbišově	2 850	Podání požadavků	průměrně 4 % u všeho dělnictva	-
	ostatní malodoly	1 340	Podání požadavků	-	-
Ostrava- Karvín	-	37 000	Požadavky podány MVS. Svaz podání požadavků odmítl	-	-
Plzeň	Západočeský báň. akc. spol. v Plzni	1 080	Podání požadavků	u děl. v úkole a v dole 3 %, na povrchu 5 %	80 - 120 Kč
	Krimich v Nýřanech	1 600	Podání požadavků	u děl. v úkole a v dole 3 %, na povrchu 5 %	50 - 90 Kč

(Kladenský republikán 25. Května 1928)

Zatímco komunistická strana cílila svou kritiku na státní instituce a její čelní představitele, jak již bylo zmíněno výše, národní socialisté se v tomto směru stavěli za prezidenta Masaryka a za demokratické uspořádání státu. Ačkoliv tyto prvky vidíme i u sociální demokracie, národní socialisté ve svém tisku vyzývali své čtenáře k finanční podpoře státu. „*Hledáte svornost v národě? Dokažte sami, že ji rozumíte a upište státní prémiovou půjčku. Upisujte půjčku práce! Nezapomínejme, že náš stát jsme my všichni sami. Nevěra ku státu je nedůvěra k sově samým. Nedůvěra ku státu, zejména státu demokratickému jako stát náš, jest ten výronem podezřívavého smýšlení. Jen ten se obává, kdo sám snaží se stát co do daňových svých povinností ošiditi. Nejrozšířenějším a nejpošetilejším projevem takové nedůvěry je hromadění papírových peněz a jich uschovávání doma. Miliony a snad miliardy leží dnes bez užitku ve skříních a úkrytech, ztrácejíce povahu oběživou a tvořice mohou přítěž národního jmění, místo aby jich bylo použito k účelům výrobním, k podnikání a napájení úvěru at' soukromého či veřejného.*“ (Kladenský republikán 27. Března 1920). Vidíme, že národní socialisté vydávali tyto výzvy již v roce 1920, kdy byl sice nově vznikající československý stát ve velkých hospodářských problémech, přeci jen této skutečnosti byla věnována celá první kapitola této práce, sociální situace však představovala pro obyvatelstvo jedno z nejproblematictější období československého státu.

Argumentace národních socialistů se lišila i v otázce racionalizace průmyslové výroby. „*Racionalizace slouží zaměstnavateli i zaměstnanci.... Nepřímo však racionalizace je prospěchem dělnictva, poněvadž odstraňuje práci svalů a šlach, činí dělníky strážci a vůdci strojů a bez nadsázky řečeno, zejména v řemeslných odborech nechá vyniknouti intelektu dělníkově.*“ (Kladenský republikán 1. Února 1929)

„Fráze: „Boj proti racionalisaci!“ jest gesto nedomyšlené a nepochopené. Naopak více racionalisace k zlepšení národního hospodářství a zajištění všech sociálních reforem ku prospěchu a spravedlivému zabezpečení dělnictva je nutno.“ (Kladenský republikán 1. Února 1929). Naproti tomu se sociální demokraté a komunisté stavěli proti procesu racionalizace výbory s odkazem na negativní sociální dopady, pro ilustraci z Dělnických listů dne 30. listopadu 1934 s titulkem Desetitisíce horníků kvůli racionalisaci vyhozeno na dlažbu: „Při svém výkladu k státnímu rozpočtu ministr veřejných prací dr. Czech zobrazil také krizi v hornictví. Uvedl, že úhrn hornických mezd proti r. 1929 klesl o 40 %, vývoz uhlí oproti roku 1926 klesl o 50 % do konce roku 1934. Do katastrofálního poklesu neuvedla hornictví jenom hospodářská krise, nýbrž veliký podíl na špatné situaci hornictví má racionalisace a mechanisace.“ (Dělnické listy, 30. listopadu 1934)

Ačkoliv národní socialisté kritizovali, stejně jako ostatní socialistické strany, držitele průmyslovému kapitálu za postup zhoršující životní úroveň dělnického obyvatelstva, neměli problém kritizovat i společenské nešvary mezi chudými. Pro ilustraci využijme článek z Kladenského republikána dne 31. ledna 1920 s názvem Věční nespokojenci. *„Minulý týden byly potřebné dítky ve školách podělovány šactvem a prádlem, dárky to americké misse. Předem budiž připomenuto, že nedošlo tolik věcí, by všechny mohly být poděleny a další zásilky ještě dojdou. Ale mezi lidem je již zase nespokojenost, opět se mluví a ukazuje, že ta dostala a to moje dítě nic. Obviňuje se kde kdo z bůhví jakého stranění a strýčkování. Víme případy, že právě ti, kteří toho nejméně potřebují, nejvíce křičí. Necht' si každý připomene, že jsou dolary dobrovolné a než nějaké obvinění pronese, ať se přesvědčí v seznamech kdo co dostal.“ (Kladenský republikán 31. Ledna 1920).*

Zatímco komunisté spojovali zhoršování sociálních poměrů s fungováním „buržoazních“ představitelů vlády, národní socialisté otevřeně vládu podporovali. *„Vláda je beránkem, jenž snímá hříchy každého z nás a vláda ústy nesvědomitých a nezodpovědných lidí je líčena jako společnost ničemných, neschopných individuí. Ne, - vina leží především v poměrech a v každém z nás. Ruku na srdce a řekneme si, zdali každý plníme svědomitě své povinnosti k republice a společnosti. Nechceme tedy vládu paušálně obviňovati z toho, že ještě dnes trpíme následky války, ale vytýkáme jí, a zvláště ministrům strany sociálně demokratické „Kereštinu“ – tj. slabost v řízení osudu tohoto státu, slabost mnohdy až nepochopitelnou. (Kladenský republikán 14. Července 1920)*

Volby 1925

Po událostech boje o Lidový dům bylo žádoucí, aby sociální demokracie ukázala, že si, po ztrátě podpory na Kladensku, udržela své pozice v ostatních průmyslových oblastech Československa, zejména na Plzeňsku. I přes snahu Komunistické strany Československa získat Plzeň si město udrželo svůj sociálně demokratický ráz. *„Plzeňáci na místě radikálníčení věnovali se řádné výstavbě odborové organisace, čímž získali náskok, jehož příznivé výsledky právě ukazují... Byla tím vytvořena disciplína dělnictva a autorita odborové organisace průmyslníků vzrostla. ...Úsilí komunistů narazilo na odpor dělnictva, které prohlásilo, že půjde do stávky, až tuto vyhlásí odborové organisace, nebo k ní dají souhlas...“* (Dělnické listy, 8 ledna 1921)

Již na začátku ledna 1921 zveřejnily Dělnické listy přehled dělnictva dle organizační příslušnosti v plzeňské Škodovce. *„Svaz kovodělníků má ve Škodovce 9 490 členů, tj. 68 %, němečtí kovodělníci 870 členů a čeští socialisté 1 916 členů, tj. 13,7 %. Dále ve Škodovce je zastoupeno 20 organizací různých odborů s 1 671 členy, což činí 12 procent. Tato početnost malých organizací je jediným defektem odborového hnutí ve Škodovce. V soc. demokratických odborových organizacích je 12 031 členů, t.j. 86,3 % všeho dělnictva.“* (Dělnické listy, 8 ledna 1921). Daniel Bechný popisuje, že radikalizace dělnictva nevedla na Plzeňsku k výrazné podpoře KSČ i z toho důvodu, že zde byla krátce po válce zlepšena sociální a zdravotní péče zrekonstruováním místní městské nemocnice, polikliniky, škol a městských lázní. Byly vybudovány nové obytné čtvrti a zlepšilo se i místní dopravní spojení zavedením autobusové dopravy a zdvoukolejněnou elektrickou dráhou (Bechný, 2002, str. 35).

Nakolik však událost z konce roku 1920 uškodily sociální demokracii v ostatních oblastech, již předznačí výsledky obecních voleb ve Slaném, kde sociální demokracie obdržela 212 hlasů a 1 mandát, zatímco komunisté 1 515 hlasů a 13 mandátů. Národní socialisté 632 hlasů a 5 mandátů (Dělnické listy 23. června 1921).

Přes zmíněný rozkol v sociální demokracii se strana od počátku snažila prezentovat jako očištěná a znovu schopná účastnit se voleb a porážet komunistickou stranu i v oblastech, kde komunistická strana dominovala. „Očištěná“ sociální demokracie volala ve svém tisku po nových volbách, tuto výzvu se však komunistická strana od počátku snažila zdiskreditovat. *„Co to znamená? Že si sociální demokracie přeje nových voleb? Ani zdání! Ví velmi dobře, že by v těchto volbách vyšel vítězem komunismus. A tohle obojí vědí i její měšťáctí partneři. Sociálně demokratičtí vůdcové tu však říkají politickou hantýrkou, zúčastněným srozumitelnou, tohle: Nedohodnete-li se s námi, páni měšťáci, pak se vynasnažíme o to (a je to v naší moci), aby byly vypsány nové volby. Vy i my víme, že z těchto voleb již nevyjdou sociální demokrati, nýbrž komunisté. Po volbách již nebudete mít co dělat s námi, povolnými a ochotnými, nýbrž s nesmiřitelnými bolševiky. (Rudé právo 16. Června 1921)*

V březnu 1923 proběhly volby do závodních rad v kovodělných závodech v Kladně a ve Slaném. V železárnách Pražsko-železářské společnosti získal Komunistický svaz lučebníků 1 096 hlasů, kovopracovníci 301 a Svaz kovodělníků 425 hlasů. Komunisté obdrželi 9 mandátů, kovopracovníci 2 a kovodělníci 3 mandáty a na Poldině huti obdrželi lučebníci 912 hlasů a 8 mandátů. Svaz kovodělníků 251 hlasů a 2 mandáty a kovopracovníci 268 hlasů a 2 mandáty. U firmy Breitfeld a Daněk ve Slaném obdrželi kovodělníci 232 hlasů a 3 mandáty, kovopracovníci 120 hlasů a 1 mandát a lučebníci 414 hlasů a 6 mandátů (Dělnické listy 29. března 1923). V dubnu 1923 pak volby do závodních výborů Plzeňské Škodovky, kde komunisté získali 6 mandátů (2 514 hlasů), sociální demokraté 11 mandátů a (4 160 hlasů) a národní socialisté 3 mandáty a 1 345 hlasů (Rudé právo, 1. dubna 1923)

V obecních volbách v roce 1923 získali na Plzeňsku sociální demokraté 58 506 hlasů, komunisté 5 527 hlasů a snažila se poukázat, že dosáhla mocného průlomu v baštách komunistické strany, jakými bylo Kladensko (Dělnické listy, 20. Září 1923).

V Kladně získala sociální demokracie 1 402 hlasů, národní socialisté 1 230 a komunisté 4 060 hlasů (*Dělnické listy*, 20. Září 1923). V Mladé Boleslavi získali sociální demokraté 1 005 hlasů (oproti dřívějším 2 880), národní socialisté 2 058 (dříve 2 721) a komunisté 1 739 hlasů, v Lounech získali sociální demokraté 225 hlasů, nár. socialisté 1 608 a komunisté 1 735 hlasů (*Národní listy*, 17. Září 1923). V Železném Brodě sociální demokraté 102 hlasů, národní socialisté 695 a komunisté 105 hlasů a Unhošti získali národní socialisté 258 (oproti dřívějším 467 hlasům) a komunisté 586 hlasů. Sociální demokraté nekandidovali (*Národní listy*, 17. Září 1923). I v Brně stoupl počet komunistických voličů (*Dělnické listy*, 11. července 1924). Následně ve volbách do závodních výborů Škodových závodů v roce 1923 získali z počtu 20 mandátů komunisté 2 514 hlasů a 6 mandátů, sociální demokraté 4 160 hlasů a 11 mandátů, národní socialisté 1 345 hlasů a 3 mandáty (*Rudé právo*, 1. dubna 1923)

Sociální demokraté ve svém tisku pravidelně poukazovali, že se komunistická strana zmítá v dlouhodobých vnitrostranických problémech, snažili se poukázat, jak hluboká krize zmítá její vedení (*Dělnické listy*, 12. září 1924). „Jejich strana, založená na podvodu, na fikci revoluce, není schopna ani v nejmenším přinést dělníkovi něco kladného. Její vůdcové pak jsou cyniky, kteří považují stranu za nástroj k urychlení kariéry, kteří nevěří nikdy v to, co hlásili, a kteří nyní v úpadku strany se ještě před tváří prostých dělníků rvou o moc (*Dělnické listy*, 12. září 1924).

I přes udržení si pozic na Plzeňsku, byla ztráta podpory sociální demokracie vskutku výrazná. Tato ztráta podpory, účast v koaličních vládách a vnitrostranický rozkol vyvolal potřebu nového programu sociální demokracie. „Tehdy ale nebyl program formulován v úplnosti, sjezd strany byl seznámen pouze s prvním návrhem úvodního prohlášení zásad. V něm nebyla sociální politika přímo zmíněna.“ (Polášek, 2012, str. 74). Celý program se projednával poprvé až o několik let později, v roce 1927 (Polášek, 2012, str. 74).

V parlamentních volbách v listopadu 1925 kandidovaly s výjimkou Komunistické strany Československa opět národnostně roztržštěné politické strany. Ze souboje 28 stran vyšli jako nejsilnější agrárníci (13,7%), komunisté (13,2 %), lidovci (9,7 %), a sociální demokraté (8,9 %). Proti volbám v roce 1920 byla oslabena zejména Čs. sociální demokracie, která po rozkolu v roce 1921 získala výrazně méně hlasů než opoziční KSČ. (*Průcha, 2004, str. 119*) KSČ se tedy podařilo vzbudit v radikálně naladěné veřejnosti pocit, že je to ona a ne vládní, „kompromistická“ sociální demokracie, představuje době odpovídající principy opravdového tj. radikálního socialismu. (*Průcha, 2004, str. 50*) Přesto však již v lednu vstupovala sociální demokracie se sebevědomím budoucích vítězů. „*S uspokojením můžeme však konstatovat, že socialistický proletariát v posledních třech letech překonal rozkladnou periodu komunistů. Jasně to prokazují volební vítězství sociální demokracie v Dánsku, Švédsku, ve Francii a v Německu, Itálii a doufejme i u nás v Československu.*“ (*Dělnické listy, 9. ledna 1925*).

Předznamenáním budoucího vývoje se však staly již výsledky voleb do revírní bratrské pokladny v Kladně. Z platných 15 700 hlasů obdrželi komunisté 10 905 hlasů, sociální demokraté 3 483 hlasy a národní socialisté 743 hlasy. Národní demokraté získali 139 hlasů. (*Dělnické listy, 27. března 1925*). 21. srpna 1925 se pak konaly volby do závodní rady ve mlýně Velkonákupní společnosti dělnických družstev. Sociální demokraté ve svých Dělnických listech poukazovali, jak komunisté ztrácejí své pozice i v tak dominantním Kladensku. „*Při sobotní volbě obdrželi komunisté vzdor své agitaci 22 hlasů a na kandidátku Československého odborového sdružení soustředěno 38 hlasů. V závodní radě budou mít komunisté 1 delegáta, naši 3 delegáty.*“ (*Dělnické listy, 21. srpna 1925*).

Po obecních volbách 27. září 1925 ve Slaném se opravdu může zdát, že komunistická strana ztrácí své postavení. Národní socialisté získali 937 hlasů a 7 mandátů, sociální demokraté 509 hlasů a 3 mandáty, národní demokraté 778 hlasů a 5 mandátů. Komunistická strana získala 1 600 hlasů a 11 mandátů, ačkoliv se stala nejsilnější stranou, pozice národních socialistů byla výrazná. Komunisté naopak ztrácejí v těchto volbách 2 mandáty (*Dělnické listy*, 2. října 1925)

Situaci na Slovensku pak výrazně ovlivnila skutečnost, že před volbami roku 1925 byl vydán papežským stolcem částečný zákaz kněžských kandidatur. „*Pápežské rozhodnutie, podľa ktorého nemohol ani jeden rehoľný a nový svetský kňaz kandidovať, urobil, podľa agrárnikov, škrt cez ľudácky politický rozpočet.*“ (Osyková, 2012, str. 106). Ľudáci požadovali od papežské kurie dispens pro 8 kněží, kteří měli kandidovat v parlamentních volbách. Naději jich dostalo pět, což výrazně zhoršilo atmosféru mezi kandidáty (Osyková, 2012, str. 106). Pravdou je, že ostatní politické strany kritizovali již dříve kněží za jejich agitaci z kazatelen. „*Vy keď politiku kázate v kostole a z miesta, ktorého slovo božie a lásku k bližnému hlásať máte, odtiaľ zúrivú volebnú agitáciu prevádzate, hrešíte proti tomu, komu ten zasväcený je. Vy jste rúhači , neznajbohovia. To voláme k vám všetkým, ktorí ste zahájili volebnú kampaň z kancľa.*“ (Osyková, 2012, str 46). Sociální demokraté poukázali na skutečnost, že v jezuitském kostele v Trnavě nedávali rozhřešení dělníkům, členům odborů. „*Aby dostali rozhrešenie, sľubovali kňazom, že z odborov vystúpia*“ (Osyková, 2012, str 45 - 46). Dělnické listy dne 23. února 1925 informovaly, že v márnici jednoho slovenského hřbitova byla nechána pět dní v rakvi mrtvola občana, kterého se kněz zdráhal pohřbít, jelikož se za svého života hlásil ke komunistické straně (*Dělnické listy*, 23. února 1925).

Pokud srovnáme první a druhé parlamentní volby, tak druhé parlamentní volby charakterizovala výraznější výtvarná a grafická podoba kampaně, kdy politické strany více využívaly služeb profesionálních i laických výtvarníků a grafiků při vizualizaci předvolebních programů v plakátové a letákové grafické formě (*Osyková, 2012, str. 133*). Politické strany se však před volbami 1925 dalece méně věnovaly ženské otázce, jak tomu bylo v případě prvních parlamentních voleb (*Osyková, 2012, str. 132 - 133*)

Jak zmíněno výše, komunistická strana těžila ze skutečnosti, že byla jedinou opravdu mnohonárodnostní politickou stranou (*Rupnik, 2002, str. 57*), přesto však tento fakt vyvolával řadu vnitřních sporů. Zde je nutné uvědomit si kontrast různých sociálněkulturních prostředí komunistů v Československu. Na Slovensku bez hlubších sociálně demokratických tradic (jak již poukázáno výše) proběhlo přistoupení k bolševismu po východním vzoru, v českých zemích mluví Jacques Rupnik o západnímu modelu příklonu ke komunismu a němečtí komunisté pak mezi těmito dvěma tendencemi. (*Rupnik, 2002, str. 55*). K dalším sporům v rámci KSČ docházelo mezi tzv. "historickou pravici" (označování pro jejich sociálně demokratickou minulost), Komiternou označována za centristickou kvůli jejich shovívavosti v boji proti představitelům "pravicového oportunismu" a "levici", utvářející se v roce 1924 a dále se dělící na dva proudy, trockistickou opozici (A. Neurath, A. Pollak, M. Michalec) a na "stalinskou" frakci (K. Gottwald, R. Slánský, J. Haken a E. Fried) (*Rupnik, 2002, str. 65*).

Ve volbách v roce 1925 zaznamenala výrazný volební zisk komunistická strana, zejména v oblastech nad 5 000 obyvatel v Čechách, na Moravě, Slezsku a Slovensku pak i v oblastech pod 5 000 obyvatel. V Čechách (neněmecké oblasti) pod 5 000 obyvatel dominovala republikánská strana, národní socialisté a lidovci (Praha B, Pardubice, Hradec Králové). (*Volby do poslanecké sněmovny v listopadu 1925*).

V oblastech nad 5 000 obyvatel pak národní socialisté národní demokraté a jak zmíněno výše komunisté. Na Moravě a Slezsku v oblastech pod 5 000 obyvatel lidová strana a republikánská strana a komunisté, nad 5 000 obyvatel lidová strana, národní socialisté a komunisté. Na Slovensku v oblastech pod 5 000 obyvatel republikánská strana, ale především Hlinkova ľudová strana a komunisté, nad 5 000 obyvatel Hlinkova ľudová strana a komunisté *(Volby do poslanecké sněmovny v listopadu 1925)*

Ve zkoumaných oblastech došlo k výraznému poklesu levicových stran ve srovnání s rokem 1920. V soudním volebním okrese Plzeň získala sociální demokracie 39,67 % hlasů, národní socialisté 18,18 % a komunisté 5,5 %. V Rokycanech sociální demokracie 45, 73 %, což byl nejvyšší výsledek pro sociální demokraty v zkoumaných průmysl oblastech. Národní socialisté 8,9 % a komunisté 10,2 %. Ve Zbirohu získali sociální demokraté 42. 3 % hlasů, národní socialisté 8,9 % a komunisté 10,9 %. *(Volby do poslanecké sněmovny v listopadu 1925)*

V Mladé Boleslavi získali národní socialisté 26,1 %, komunistická strana 13,1 % a soc. demokracie 10,7 % hlasů. I v Železném Brodě z československých socialistických stran dominovala národní demokracie s 6 234 hlasy, dále sociální demokraté 1 539 hlasů a komunisté 865 hlasů. V Jilemnici získali národní socialisté 24,79 % hlasů. Sociální demokraté 6,5 % hlasů a 4,65 % hlasů Komunistická strana Československa. V Turnově získali národní socialisté 23,7 % hlasů, sociální demokraté 12,1 % hlasů a komunisté 6,42 % hlasů. Ve Vysokém nad Jizerou získali národní socialisté 26,4 % hlasů, sociální demokraté 8,3 % hlasů a komunistická strana 6,6 % hlasů. V Kladně výrazně dominovala komunistická strana s 42,2 % hlasů, 12,5 % hlasů pro národní socialisty a 12,3 % pro sociální demokraty. Ve Slaném pak získala komunistická strana 46,6 % hlasů, 11,2 % pro národní socialisty a 7,4 % pro sociální demokraty. 33 % získala komunistická strana v Novém Strašecí, 13,9 % národní socialisté a 10,9 % sociální demokraté. *(Volby do poslanecké sněmovny v listopadu 1925)*

V Unhošti získala komunistická strana 38,8 % hlasů., sociální demokraté 13,4 % a národní socialisté 12,1 %. V Blansku a Boskovicích získala nejvíce komunistická strana (Blansko 4 539 hlasů, Boskovice 2 288 hlasů). Sociální demokracie v Blansku získala 2 980 hlasů a národní socialisté 1 099 hlasů, v Boskovicích pak sociální demokraté 1 299 hlasů a národní socialisté 1 563 hlasů. V Brně (městě) měla komunistická strana také silnou podporu s 18 913 hlasy, přesto nejsilnější čs. socialistickou stranou se stali národní socialisté s 20 183 hlasy. Sociální demokraté pak získali 1 645 hlasů. (*Volby 1925, Státní úřad statistický*)

V Brně (venkovu) 4 880 hlasů volilo pro komunistickou stranu, 6 809 hlasů pro národní socialisty a 1 645 hlasů pro sociální demokraty. V Baňské Štiavnici získali sociální demokraté 13,8 % hlasů, komunisté 5,07 % hlasů a národní socialisté 2,2 %, V Gelnici 16,1 % pro komunistickou stranu, 3 % pro sociální demokraty a 2,1% pro národní socialisty. Na těchto datech vidíme, že komunistická strana měla silnou podporu především v kladenské oblasti (Kladno, Slaný, Strašecí Nové a Unhošť), kde získali od 15 do 26 %.(*Volby 1925, Státní úřad statistický*) Volby v roce 1925 pak ukazují růst podpory národních socialistů a zdrcující propad sociální demokracie. Je zajímavé, že podporu národně sociální straně v Plzni příliš neovlivnila snaha majoritního vlastníka Plzeňské Škodovky francouzské firmy Schneider at Cie zlikvidovat tak svého konkurenta, když největším podporovatelem prodeje Škodovky francouzské společnosti, jak již bylo zmíněno, byl Edvard Beneš.

Hospodářská konjunktura druhé poloviny dvacátých let a československá levice

V roce 1926 nastal přechodný hospodářský pokles, nazývaný též mezikrizí. Z vnějších faktorů vyvolal těžkosti hospodářský vzestup Německa s jeho vývozní expanzí do zemí střední a jihovýchodní Evropy, které byly důležitým odbytištěm čs. výrobků. Cukrovarnický průmysl ztrácel tradiční trhy konkurencí levnějšího třtinového cukru. (*Průcha, 2004 str. 150*) Tato skutečnost výrazně ovlivnila námi sledované oblasti, zejména Mladoboleslavsko (*Beneš, 2001, str. 94*) a Brněnsko, kde sídlila Středomoravská akciová společnost cukrovarská a zemědělská (*Cibulka, 2012, str. 150*).

Dalším zdrojem obtíží se stala vlastní celní politika, v níž se po volebním vítězství agrární strany v roce 1925 prosadily egoistické zájmy agrární skupiny kapitálu škodlivé pro hospodářství jako celek. V letech 1925 – 26 nastal odklon od liberálního kurzu obchodní politiky výhodného pro průmysl a zahraniční obchod a zavedením vysokých dovozních cel u obilí a mouky začalo období zemědělského protekcionismu. (*Průcha, 2004 str. 150*) Agrární cla přinášela prospěch velkostatkům, které se orientovaly na rostlinnou produkci, zatímco v rolnických hospodářstvích byly těžištěm odbytu živočišné výroby. Zemědělský protekcionismus komplikoval hospodářské styky se státy Malé dohody i s některými dalšími převážně agrárními zeměmi, jejichž protiopatření poškozovala vývoz z ČSR. (*Průcha, 2004 str. 150*) Přestože píše Jakub Rákosník, že od srpna 1926 pak s výjimkou obvyklého zimního výkyvu na počátku dalšího roku nezaměstnanost poměrně rapidním tempem klesala, takže v červenci 1927 podruhé (poprvé v říjnu 1925) od roku 1921 klesl počet neumístěných uchazečů pod magickou hranickou hranici 40 tisíc (*Rákosník, 2008, str. 204*), neznamená to, že by nedocházelo k razantnímu propouštění.

V Brně v souvislosti s novým vedením První brněnské došlo propouštěním a snižováním mezd k poklesu počtu dělníků z 2 100 na 1 500 (*Cibulka, 2012, str. 139*). Naopak k posílení výroby došlo v Blansku díky fúzi Akciové společnosti strojírný dříve Breitfeld-Daněk s Českomoravskou-Kolben, a.s. Společnost pod novým názvem Českomoravská-Kolben-Daněk měla snížit náklady na výrobu a omezit vzájemný konkurenční boj. Do Blanska byla díky tomu přivedena výroba turbín z Kolbenovy továrny v Praze Vysočanech a sloučila se s dosavadním turbínovým oddělením v Blansku. K dosavadní výrobě Francisových turbín a od roku 1928 Peltových, přibyla od roku 1932 výroba Kaplanových turbín. ČKD Blansko se tak stalo univerzálním dodavatelem turbínových zařízení pro vodní elektrárny (*Dospiva, 2015, str. 46 - 47*).

Agrární venkov nebyl téměř vůbec postižen nezaměstnaností, zejména v létě a na podzim, byl naopak v zemědělství patrný nedostatek pracovních sil. Vzestup byl v té době patrný i v textilním průmyslu. (*Rákosník, 2008, str. 157*). Podle dat statistického úřadu z roku 1929 proběhlo v roce 1926 163 stávek a výluk, vztahující se na 591 závodů a 86 689 zaměstnanců. Z národně socialistického tisku: „*Stávkující dle statistiky zameškali 735 000 pracovních dnů, což znamená, že byl promeškán takový pracovní efekt, jako kdyby pracovalo 2 500 zaměstnanců po celý rok. Z 86 700 zaměstnanců, na něž se stávky vztahovaly, skutečně však stávkovalo jen 49 220 dělníků, což znamená, že jich stávkovalo jen 56 procent, kdežto 44 proc. Zaměstnanců pracovalo. Na mzdách ztratili nepracující zaměstnanci 19,376.000 Kč. (...) Statistika znovu ukazuje, že za každou cenu jen stávka není zrovna dnes již tím nejúspěšnějším činitelem v dělnickém hnutí a že jím musí být dělníky značně šetřeno a spíše užíváno jako prostředku obranného, než výbojového.* (Kladenský republikán 1. února 1929)

„Citlivou otázkou související s podnikáním pak byl vztah mezi zaměstnavateli a zaměstnanci. Velké podniky dosahovaly většinou dobré výsledky v produktivitě práce, což zabezpečovalo relativně vysoké zisky i při nadprůměrné úrovni mezd. Zároveň v nich byla zpravidla velká odborová organizovanost dělnictva, které se s podporou odborů snadněji prosazovalo své požadavky ve srovnání s menšími podniky.“ (Průcha, 2002, str. 138). V průběhu roku 1928 se pak HDP, po předchozím desetiprocentním růstu dočkalo dokonce zvýšení o více než 8 %. Hospodářská konjunktura se pochopitelně odrazila i v míře nezaměstnanosti a vzestupu mezd. K již zmiňované otázce racionalizace výroby píše Jakub Rákosník, že i když racionalizace uvolňovala v některých oborech množství pracovních sil, byli tito zaměstnanci pohlcováni jednak rychle se rozvíjejícím terciálním sektorem a jednak celkovým rozšiřováním výroby (Rákosník, 2004, str. 164).

Kladenský republikán hlásí za duben 1928 51 stávek, květen 69 stávek v 334 závodech. Národní socialisté píší: *„V závodech, kde se stávkovalo, bylo 35 300 zaměstnanců, z nichž 30 600 zaměstnanců stávkovalo. Stávkující zaměřkali v ve stávkách celkem 384 879 pracovních směn a ztratili na mzdách 11 323 588 Kč.... Výsledky stávek byly pro stávkující v 7 případech kladné, ve 29 částečné a v 9 záporné. U 24 případů není dosud výsledek znám. Výluky následkem stávky byly 3 a vyloučení ztratili na mzdě 88 200 Kč.“ (Kladenský republikán, 27. Července 1928).* V červenci pak 43 stávek (Kladenský republikán, 31. Srpna 1928). I přes tuto skutečnost došlo v říjnu 1928 k velkým hornickým stávkám, které postily Slánsko (Marek, 2012, str. 44).

Asi největší incident během této stávky se odehrál po schůzi v místním dělnickém domě dne 16. října 1928. Po jejím skončení se vydal dav cca 200 horníků k dolu Vaněk. Při cestě na důl Vaněk bylo z důvodu zajištění bezpečnosti četnictvo nuceno přikázat demonstrantům, aby se rozešli. Na horníky apeloval v tomto smyslu i poslanec František Škoda z Komunistické strany Československa (Marek, 2012, Str. 44).

Když nebylo vyslyšeno výzev ze strany četníků ani poslance Škody, byli demonstranti rozeznáni. Při tomto incidentu bylo zadrženo několik osob, přičemž někteří demonstranti byli předáni k okresnímu soudu v Novém Strašecí. (*Marek, 2012, Str. 44*). Přesto těžba kamenného uhlí v roce 1928 a dolech v oblasti kladensko-slánsko-rakovnické udržela stejnou výši jako v roce 1927, který byl pro těžbu hodnocen jako mimořádné příznivý (*Kladenský republikán, 18. Března 1929*)

Ačkoliv rok 1929 dále vykazoval v průmyslu příznivý vývoj, úroveň roku 1928 se nepodařilo, jelikož byl zaznamenán pokles v stavebním průmyslu a příbuzných odvětvích. (*Rákosník, 2004, str. 165*). Na Haagské konferenci v roce 1929 o Youngově plánu byl na čtvrtinu snížen čs. osvobozovací dluh („poplatek za osvobození“), přičemž jeho úhrnná částka ve výši téměř 3 miliardy Kč měla být uhrazena splátkami rozloženými na 37 let (*Průcha, 2004, str. 118*).

V rámci dynamického rozvoje Československa v letech 1924 – 1929 byl hospodářský růst českých zemí výraznější než na Slovensku a Podkarpatské Rusi, kde ještě doznívaly negativní důsledky integrace. Nebyl však přímočarý. Prudký start zaznamenáváme v roce 1924, naopak roku 1926 došlo ke krátkému propadu vyvolanému hlavně nástupem konkurence Německa na středoevropských a východoevropských trzích. Hospodářská konjunktura vyvrcholila v letech 1927 – 1929. Rok 1929 pak představoval vrchol konjunktury. V tomto roce hrubý domácí produkt ČSR překračoval o 52 % index průmyslové výroby o 41 % a index zemědělské výroby o 28 % předválečnou úroveň (1913). (*Pátek, Lacina, 1995, str. 30*)

Zatímco například v Německu v závěru období mezi lety 1924 - 1929 docházelo již k rapidnímu nárůstu nezaměstnanosti, Československo prožívalo až do konce roku 1929 (a ještě z části 1930) z hlediska trhu nejuspokojivější periodu, která se až do roku 1939 neměla již nikdy vrátit. (*Rákosník, 2008, str. 206*), přesto již na začátku roku 1929 musela být v železárnách Pražské železářské společnosti omezena zaměstnanost z důvodu nedostatečné železniční dopravy, ochromené zimními vlivy a podnik nebyl schopen odvážeti své výrobky (*Kladenský republikán, 22. února 1929*). Naproti tomu plzeňský průmysl skočil rok 1929 se ziskem více než 60 miliónů korun, především díky místní automobilce a lokomotivce (*Bechný, 2002, str. 62*)

Jak bude ještě poznamenáno, roku 1928 došlo v komunistické straně ke krizi, která znamenala rozchod s doposud převládající socialistickou tradicí a naprosté podřízení se moskevskému centru (*Rupnik, 2002, str. 77*). "Za rok trvání krize vystoupily tři čtvrtiny znechucených členů ze strany, jejíž základna se tak zmenšila ze 100 000 na 25 000 osob (*Rupnik, 2002, str. 79*) a to včetně tradičních bašt komunismu, jakými bylo například Kladno (*Rupnik, 2002, str. 82*)

Volby 1929

Již krátce po parlamentních volbách v roce 1925 informovaly Dělnické listy, že dochází k dalšímu poklesu podpory komunistické straně na Kladensku. Ve volbách důvěrníků dělnictva zaměstnaného u obce Kladenské bylo pro komunistické kandidáty 60 hlasů a zvoleni 3 důvěrníci komunističtí a 34 hlasů pro sociální demokraty (zvoleni 2 důvěrníci). Pokud tyto výsledky srovnáme s předchozími lety, tak o dva roky dříve byli všichni zvolení důvěrníci komunisté, o rok dříve 4 důvěrníci komunisté a 1 sociální demokrat (*Dělnické listy*, 5. února 1926)

Rozložení sil a oslabení komunistické strany naznačovaly obecní volby v roce 1927. V okrese Kladno (mimo Dřetovice) ukazují, že komunistická strana poměrně výrazně oslabila, pokud ve volbách 1923 získala 11 073 hlasů, pak v roce 1927 jen 9 881 hlasů. Národní socialisté posílili z 3 242 hlasů (rok 1923) na 5 245 hlasů a sociální demokraté posílili z 2 722 hlasů (1923) na 3 183 hlasů. (*Kladenský republikán*, 30. března 1928). Přesto však začátku roku 1926 zahájila komunistická strana masivní nábor nových členů. Snažila se poukázat, že některé obce (komunisté mluví o šesti tisících obcí), byly zcela nedotčeny agitací komunistické strany (*Rudé právo* 1. ledna 1926). Zajímavější je však snaha komunistů získat členy reformistických odborových organizací: „*Naše strana provádí v závodech akci za získání nových 50.000 členů. Při tom bude nutno pamatovati na to, že tito noví příslušníci strany, kteří budou získáni, mají za všech okolností zůstat členy těch reformistických odborových organizací, ve kterých jsou dosud organisováni. Máme v reformistických odborech následkem rozkolu těchto odborů málo frakčních pracovníků, a jest nutno, aby bylo použito této příležitosti k tomu, aby naše komunistické frakce v reformistických svazech byly zesíleny.* (*Rudé právo* 1. ledna 1926)

Komunisté dodávají: *Avšak nám nejde pouze o ovlivňování mas organisovaných v těchto odborech. Nám jde vážně o sjednocení veškerého odborového hnutí v jednotlivých mezinárodních průmyslových svazech. Reformisté jsou zarputilými odpůrci tohoto sjednocení. Jest však mnoho dělníků, kteří nejsou komunisty a které proto nezískáme prozatím ani do strany, ani do komunistických frakcí, kteří však jsou poctivými stoupenci odborového sjednocení a kteří si též horoucně přejí, aby odbory se staly zase způsobilými k větším bojovým akcím proti kapitalistům. (Rudé právo 1. Ledna 1926)*

Volby do závodních výborů Poldiny huti a Pražské železářské společnosti v roce 1928 ukázali, ve srovnání s rokem předchozím, posílení podpory všem zkoumaným socialistickým stranám. V Poldině huti získala komunistická MVS 1 634 hlasů a 10 mandátů (rok 1927 1 163 hlasů a 9 mandátů), Národně socialističtí kovopracovníci 459 hlasů a 3 mandáty (320 hlasů a 2 mandáty) a sociálně demokratičtí kovodělníci 389 hlasů a 2 mandáty (293 hlasů a 2 mandáty). Podle výsledků Pražské železářské získali komunističtí MVS 1 808 hlasů a 10 mandátů (1 726 hlasů a 9 mandátů), národně socialističtí kovopracovníci 548 hlasů a 3 mandáty (347 hlasů a 2 mandáty) a sociálně demokratičtí kovodělníci 538 hlasů a 3 mandáty (506 hlasů a 3 mandáty z roku 1927). (*Kladenský republikán, 11. května 1928*).

Koncem roku 1928 proběhly v Československu první zemské volby. Kladenský republikán provedl srovnání výsledků zemských voleb 1928 a parlamentních voleb 1925. Komunistická strana Československa, podle tohoto srovnání, ztrácí 3 861 hlasů (v roce 1925 18 215 hlasů, v roce 1928 14 334 hlasů). Posílení je patrné u národních socialistů, kteří získali v roce 1925 5 523 hlasů a v roce 1928 9 582 hlasů (nárůst o 3 959 hlasů). Mírný nárůst hlásí i sociální demokraté (z 5 721 hlasů v roce 1925 na 5 994 hlasů v roce 1928) (*Kladenský republikán, 7. Prosince 1928*)

V okrese Jilemnice získali národní socialisté 4 462 hlasů, sociální demokraté 1 901 hlasů a komunisté 2 172 hlasů. V Turnově národní socialisté 6 543 hlasů, komunisté 1 429 a sociální demokraté 3 451 hlasů. V kladenském okrese národní socialisté 9 952, sociální demokraté 5 777 hlasů a komunisté 13 729 hlasů, na mladoboleslavsku národní socialisté 10 451 hlasů, komunisté 5 312 hlasů a sociální demokraté 5 217 hlasů. V Plzni (oblast Plzeň Velká) získali v zemských volbách národní socialisté 15 457 hlasů, sociální demokraté 20 877 hlasů a komunisté 2 876 hlasů. V Rokycansku národní socialisté 3 666 hlasů, sociální demokraté 13 649 a komunisté 2 743 hlasů. V Unhošti národní socialisté 353 hlasů, sociální demokraté 50 hlasů a komunisté 293 hlasů, v Železném Brodu národní socialisté 606 hlasů, komunisté 69 hlasů a sociální demokraté 369 hlasů (Národní listy, 3. Prosince 1928). V Brně získali sociální demokraté 13 164 hlasů, národní socialisté 26 783 hlasů a komunisté 12 523 hlasů. V Brně venkov sociální demokraté 5 953 hlasů, komunisté 9 761 hlasů a národní socialisté 9 617 hlasů. Ve Slaném národní socialisté 8 336 hlasů, komunisté 15 299 hlasů a sociální demokraté 4 586 hlasů. V Banské Štiavnici komunisté získali 664 hlasů, sociální demokraté 2 971 hlasů a národní socialisté 323 hlasů (*Národní listy*, 3. Prosince 1928).

Zároveň byly zveřejněny i výsledky voleb do obecního zastupitelstva v některých oblastech. V Brně získala komunistická strana 12 272 hlasů, komunistická opozice 3 248 hlasů, sociální demokraté 12 218 hlasů a národní socialisté 25 621 hlasů. V Jilemnici získali národní socialisté 5 060 hlasů, komunisté 1 539 hlasů a sociální demokraté 1 544 hlasů, v Rokycanech národní socialisté 2 766 hlasů, komunisté 3 405 hlasů a sociální demokraté 14 350 hlasů. Ve Slaném národní socialisté 5 673 hlasů, komunisté 20 151 hlasů a sociální demokraté 3 990 hlasů (*Národní listy*, 3. Prosince 1928).

Krátce před parlamentními volbami došlo k volbám v kladenských železárnách. 4. května 1929 se konaly volby do závodních výborů Pražské železářské společnosti a Poldiny huti, kde došlo k dalšímu poklesu v podpoře komunistické straně v obou závodech.

Pražská železářská společnost	1928	mand.	1929	mand.	plus/minus
MVS. – komunisté	1 809	10	1 550	8	-258
Kovopracovníci - čs. nár. soc.	548	3	720	3	172
Kovodělníci - soc. dem.	538	5	734	4	196
Nár. sdružení - nár. dem.	167	1	281	1	144

Poldina huť	1928	mand.	1929	mand.	plus/minus
MVS. - komunisté	1 634	10	1 524	9	-110
Kovopracovníci - čs. nár. soc.	459	3	556	2	97
Kovodělníci - soc. dem.	389	2	568	2	179
Nár. sdružení - nár. dem.	102	-	218	1	116

(Kladenský republikán, 15. května 1929)

Po vítězství komunistické strany v předchozích obecních volbách v Boskovicích (898 hlasů a 10 mandátů) došlo v obecních volbách roku 1929 k poklesu podpory (8 mandátů). K mírnému posílení pak došlo v případě kandidátky československých stran socialistických (z 370 na 540 hlasů) *(Kronika Boskovic)*

Ačkoliv rok 1929 představoval, co se týče hospodářské situace, nejméně rizikové období parlamentních voleb, společenskou situaci, zejména na Slovensku nelze pokládat za klidnou. Situaci na Slovensku vyostřil zejména článek k desátému výročí Martinské deklarace, vydaný dne 1. ledna 1928, v kterém Vojtech Tuka tvrdil, že deklarace měla obsahovat tajnou klauzuli, týkající se omezenosti státoprávního uspořádání ČSR na 10 let. „Z rokování v Turčianskom Sv. Martine, konaných v dňoch 30. a 31. októbra 1918, vzišli dva dokumenty: Deklarácia a Zápisnica, čiže tajná klauzula Deklarácie, ktorá sa podľa Tuku stratila alebo bola niekde uschovaná. Deklaráciou z 30. októbra 1918 sa slovenský národ prihlásil k spoločnému štátu a s Čechmi a Zápisnica z 31. októbra 1918 upravovala dĺžbu trvania štátu na dobu desiatich rokov.“ *(Osyková, 2012, str. 155).*

Jak komunistická strana, tak národní socialisté vstupovaly do voleb roku 1929 „očistění“. Národní socialisté museli čelit situaci po vyloučení výrazného představitele strany Jiřího Stříbrného a jeho stoupenců nejen pro spory s Klofáčem a Benešem, ale také pro kritiku vedení zbohatlického způsobu života. *„Dost je řečí, že Stříbrný vede život pohoršlivý. Karty jsou jeho vášní...má rád koně, hony a ženy...mnohem víc než tato argumentace působí fakt, že Stříbrný je ten muž, který z politiky bohatne.. V továrnách i úřadech je slyšet řeči o zpanštlém Stříbrném a jeho kumulovaném majetku, který je jistě mnohamilionový a v lidovém podání patrně ještě větší (Klátil, 1998, str. 168 – 169).* Odchod Stříbrného poškodil podporu národním socialistům i finanční situaci strany. Z Kladenského republikána 11. července 1929: *„Žel, že toto tříštění nezastavuje se jen u jedné socialistické strany, ale zachvacuje i stranu národně socialistickou (...) Obrazem toho jsou volby do obcí r. 1923, kde byl jen malý pokles hlasů oproti volbám do parlamentu v.r. 1920.“ (Kladenský republikán, 11. července 1929)* V parlamentních volbách v soudním okrese Kladno získali národní socialisté 5 419 hlasů, v obecních volbách 1923 jen 3 243 hlasů. *(Kladenský republikán, 11. července 1929)*

Vývoj Komunistické strany Československa pak znatelně ovlivnil proces bolševizace. Česká historiografie vymezuje období „bolševizace“ KSČ mezi lety 1924 – 1929, tedy od vyhlášení zásad „bolševizace“ na V. kongresu Komunistické internacionály (17. června – 18. července 1924) do V. sjezdu KSČ, na němž byly vyloučeny různé opoziční skupiny, avšak k institucionalizaci podřízenosti KSČ vůči Kominterně docházelo již od roku 1921 *(Rupnik, 2002, str. 57 – 58).*

*„Bolševizace KSČ byla součástí všeobecného přenášení ruského bolševického modelu na celou Kominternu. Systém myšlení a centralistického autoritářského uspořádání, produkt specifických podmínek zaostalého Ruska, kde nebyly žádné demokratické tradice, byl povýšen na univerzálně platný model rozchodu s decentralizační tradicí sociálnědemokratické Druhé internacionály (Rupnik, 2002, str. 58). Jak již bylo řečeno, v rámci KSČ docházelo ke sporům mezi představiteli tzv. "historickou pravicí", Komiternou, "levicí", dělící se na trockistickou opozici a na "stalinskou" frakci (Rupnik, 2002, str. 65). Postupně se tak do čela strany dostávalo Gottwaldovo křídlo. Paul E. Zinner ve své knize Communist strategy and tactics in Czechoslovakia píše: *With Gottwald in control, a vigorous effort was made remedy ideological, political, and organizational weaknesses (...) The Party discussion of 1928 – 1929, which led to a complete change in leadership and the adoption of an entirely new, much tougher policy, cost the Party its mass character. Its membership, which at the outset of the showdown hovered around the 100,000 mark, dwindled to about 24,000 (Zinner, 1963, str. 50).**

Národní socialisté již v lednu 1929 uvedli, že do voleb vstupují jednotní a že překonali obtížnou situaci po odchodu Stříbrného: *„Jestliže ještě v r. 1927 musila zápasiti s některými překážkami a následky krise, - která (...) nebyla úpadkem, nýbrž začátkem nového života, pak v r. 1928 všechny stopy této tak zvané krise byly již setřeny a čsl. strana národně socialistická mohla se ve sražených řadách vrhnouti do volebního zápasu země a okresy. (...) jejich nových 100.000 voličů dokazuje, že její politika je lidem chápána a přijímána s porozuměním. (Kladenský republikán, 11. ledna 1929)*

A dodávají, že jiné strany nemusí zápasit tolik jako národní socialisté s problémy finančními: „strana čsl. strana národně socialistická, která se v r. 1926 dobrovolně dala na cestu chudoby, nechtějíc býti stranou bohatého jednotlivce, nýbrž stranou chudých, ale poctivých českých a slovenských lidí... (Kladenský republikán, 11. ledna 1929)

V případě sociální demokracie představovalo období mez lety 1925 až 1929 jediným obdobím první republiky, kdy se strana ocitla v opozici. V této době pak probíhala především debata o novém základním programu strany. Avšak první verze prohlášení byly formulovány již před volbami 1923 a 1925. „Nová verze návrhu se projednávala v r. 1927, v čase, kdy vyvrcholil tlak vládních pravicových stran (od omezování systému sociálního zabezpečení, přes kongruu až po reformu státní správy a samosprávy). Tento faktor mohl významně prohlubovat rozměr soutěže o členy a voliče jak s KSČ, tak rovněž opozičními národními socialisty a zároveň radikalizovat stanoviska.“ (Polášek, 2013, str. 95). Debatu kolem nového programu sociální demokracie provázela dlouhodobý konflikt mezi názorovými proudy revizionistů, progresivistů a tradicionalistů, přičemž otázka marxismu představoval konfliktní linii po celé meziválečné období. Na rozdíl od progresivistů, kteří se explicitně hlásili k marxismu a zdůrazňovaly potřebu jeho důkladného studia, rozvíjení a prohlubování marxistického charakteru sociální demokracie a její politiky, revizionisté vyjadřovali pochybnost o nosnosti ideového základu v marxismu, volali po revizi marxistických základů a přikláněli se k formě etického socialismu Masaryka a Mana. Tradicionalisté se naproti tomu drželi požadavku marxistického základu, ale zároveň požadovali přizpůsobení se aktuálním potřebám a doplňováním jej z různých ideových zdrojů (Polášek, 2013, str. 86 - 87). Ke schválení základního programu však došlo až v roce 1930 (Polášek, 2013, str. 63)

Pokud se zaměříme na volební výsledky roku 1929 je zde zcela patrný pokles podpory komunistické straně, oproti výsledkům z roku 1925. V Čechách se dostala mezi tři nejsilnější strany jen ve volebních krajích Mladá Boleslav (A a B), Lounech (A a B) a Karlových Varech (A). V Čechách (neněmeckých oblastech) pod 5 000 obyvatel byla nejsilnější republikánská strana, sociální demokracie a národní socialisté, nad 5 000 obyvatel sociální demokraté, národní socialisté a národní demokracie. Na Moravě a Slezsku pod 5 000 obyvatel republikánská strana, sociální demokraté a lidová strana, nad 5 000 obyvatel sociální demokraté a národní socialisté. I na Slovensku oslabil tak výrazná komunistická strana a udržela se mezi třemi nejsilnějšími stranami v daném volebním kraji v kraji Trnava (B), Nové Zámky (A a B), Turčianský Svätý Martin (B), Košice (A a B). Na Slovensku dominovala především Hlinkova ľudová strana a republikánská strana (především oblasti do 5 000 obyvatel). Nad 5 000 obyvatel opět Hlinkova ľudová strana a sociální demokraté. *(Volby do poslanecké sněmovny v říjnu 1929)*

Pokud se zaměříme na zkoumané průmyslové oblasti i zde je patrné oslabení radikální levice. V Plzni získala sociální demokracie 42,6 % hlasů, národní socialisté 22,8 % a komunistická strana jen 3,2% hlasů. V Rokycanech dominovala sociální demokracie s 50,2 % hlasů, národní socialisté 12,6 a komunisté. I ve Zbirohu zvítězila sociální demokracie se ziskem 47,5 % hlasů, nár. socialisté 9,5 % a komunisté 8,1 %. V Mladé Boleslavi mezi socialistickými stranami zvítězili národní socialisté s 31,2 % hlasů, za nimi sociální demokraté 13,7 % a komunisté 9,6 % hlasů. Pokud jsme zmínili, že ve volebním kraji Mladá Boleslav se prosadila komunistická strana jako jedna ze tří nejsilnějších, pak se jednalo o okresy Bělá pod Bezdězem, Frýdlant, Jablonec nad Nisou, Liberec, Město Nové pod Smrkem, Nymburk, Tanvald, tedy oblasti z velké části německé se zastoupením velmi rizikového průmyslu choulostivému vůči hospodářským výkyvům. *(Volby do poslanecké sněmovny v říjnu 1929)*

Dále v Železném Brodu se stala nejsilnější československou socialistickou stranou Československé strana národně socialistická s 42,2 % hlasů, dále sociální demokraté 16,6 % a komunisté 6,3 % hlasů. V okrese Jilemnice získali národně socialisté 23,5 % hlasů, sociální demokraté 10,4 % a komunisté 6,4 % hlasů. V Turnově 28,4 % hlasů pro národní socialisty, 15,6 % pro sociální demokracii a 4 % pro komunistickou stranu. Ve Vysokém nad Jizerou národní socialisté 27,2 % hlasů, sociální demokraté 11,3 % hlasů a komunisté 5,5 %. V Kladně získala nejvíce hlasů z československých socialistických stran komunistická strana 26,2 % hlasů, jen v závěsu národní socialisté 24,5 % a sociální demokraté 16,8 %. (*Volby do poslanecké sněmovny v říjnu 1929*) Pokud tedy bylo v první polovině dvacátých let Kladensko považováno za „baštu“ komunistické straně, v roce 1929 jsou výsledky komunistů a sociálních demokratů poměrně blízké.

Ve Slaném dominovala komunistická strana s 31,2 % hlasů, národní socialisté 17,5 % a sociální demokracie 13,4 % hlasů. V Novém Strašecí komunistická strana 23,5 %, národní socialisté 19,8 % a sociální demokracie 14,9 % hlasů. V Unhošti rovněž komunistická strana se ziskem 29,4 % hlasů, národní socialisté 18,9 % hlasů a sociální demokracie 17,8 % hlasů. V Blansku získala sociální demokracie 28,2 % hlasů, komunistická strana 17,2 % a národní socialisté 12,08 %. V Boskovicích komunistická strana obdržela 14,99 % hlasů, těsně za ní sociální demokracie 14,6 % hlasů a komunisté 13,2 % hlasů. V Brně (městě) hlasovalo pro národní socialisty 24,1 % voličů, pro sociální demokraty 13,6 % a komunisty 9,3 %, na venkově pak národní socialisté 27,9 %, sociální demokraté 13,3 % a komunisté 13,1 % hlasů. Na Slovensku v Baňské Štiavnici sociální demokraté 29,5 % hlasů, národní socialisté 3,9 % hlasů a komunisté 3,4 % a v Gelnici získala komunistická strana 3 408 hlasů, sociální demokracie 1 575 hlasů a národní socialisté 411 hlasů. (*Volby do poslanecké sněmovny v říjnu 1929*) Volební výsledky v průmyslových oblastech ukazují výraznou roli Československé strany národně socialistické, radikální marxistická levice se pak dokázala porazit ostatní české socialistické strany jen v pěti oblastech.

Krátce po parlamentních volbách došlo k volbám do revírních bratrských pokladen v Kladně, které přinášejí výraznou porážku komunistické straně. „Ztrácejí 5 787 hlasů, získavše pouze 5 118 hlasů. I když připočteme hlasy, které získala komunistická oposice, jež kandidovala pod havičkou M.V.S, a získala 2 244, jeví se zde úbytek 3 543 hlasů. Jest to opravdu porážka, jakou již dlouho nezaznamenalo dělnické hnutí.“ (*Kladenský republikán*, 20. března 1930). V těchto volbách došlo k posílení nár. socialistické „Jednoty“. Sociální demokraté získali 5 162 hlasů a 13 mandátů, komunisté 5 118 hlasů a 13 mandátů, komunistická oposice 2 244 hlasů a 5 mandátů, národní socialisté 1 818 hlasů a 4 mandáty a Národní sdružení 1 972 hlasů a 5 mandátů. (*Kladenský republikán*, 20. března 1930).

Nástup hospodářské krize

Na sklonku 20. let se hospodářské postavení Československa zkomplikovalo. Na evropském kontinentě zeslábl mocenskopolitický i hospodářský vliv Francie, hlavního velmocenského spojence ČSR. Rostoucí vliv Německa a s tím spojený konkurenční tlak na Československo vyvolával obtíže, které se později vystupňovaly za hospodářské krize. (Průcha, 2004, str. 118) „Jestliže v roce 1929 v průmyslu a na finančním trhu jen málokdo mohl tušit to, co přijde v nejbližší budoucnosti, velká krize se rozbíhala v zemědělství podstatně dříve. (...) Propad cen cukru, který byl důležitou československou vývozní komoditou na světovém trhu od roku 1928, však měl být jen pouhým předznamenáním budoucího vývoje. Klesaly i ceny obilí, což se ve státě, kde pole s obilím představovala přes 60 % veškeré osevní plochy, což se nutně muselo projevit na životní úrovni širokých vrstev obyvatelstva i na nezaměstnanosti v tomto hospodářském sektoru. Do konce 20. let se však tyto okolnosti do statistiky nezaměstnanosti příliš nepromítly“. (Rákosník, 2008, str. 168).

Československo patřilo k zemím, které zasáhla krize mimořádně silně. V roce 1930 a v první polovině roku 1931 byla ještě poměrně slabá a postihovala především zemědělství a odvětví spotřebního a potravinářského průmyslu. Odvětví vyrábějící chemické výrobky, stroje a další investiční statky měla ještě příznivé odbytové podmínky, neboť dobíhala vrcholná fáze investiční činnosti ve dvacátých letech. (Lacina, Pátek, 1995, str. 31). Jen málokdo mohl očekávat, že dojde k tak silné proměně hospodářské situace. Ještě na počátku roku 1930 ministr financí Engliš utvrzoval, že se jedná o normální výkyv v ekonomice, srovnatelný s rokem 1926 (Rákosník, 2008, str. 207).

Nástup krize byl v Československu postupný a zprvu převažovaly vnější impulzy, především zahraničního odbytu. Ještě na konci roku 1930 J. Preiss prohlásil: „*I dnešní krize bude překonána, snad nejsme ještě na jejím dně, ale nemáme již k němu daleko*“ (Rákosník, 2008, str. 208). Jakub Rákosník za základní problém československého průmyslu vnímá celkovou malosériovost, která se na zahraničních trzích mohla prosadit jen s pomocí levné pracovní síly a díky slabému domácímu trhu se stát nemohl pokoušet o nějakou fungující verzi autarkie (Rákosník, 2008, str. 208 - 209). „*Negativně se samozřejmě podepsala i nevhodná struktura průmyslové výroby, přetrvávající z dob Rakouska-Uherka, vysoké zdanění a relativně nízká technická úroveň*“ (Rákosník, 2008, str. 209). Pod vlivem zhoršené hospodářské situace se téměř zcela zastavila výroba dřevozpracujícího průmyslu a sklářství Blanska a Boskovicka (Dospiva, 2015, str. 78 – 79)

Ačkoliv první polovina roku 1931 vykazovala zpomalení hospodářského poklesu, došlo k propuknutí úvěrové krize, která se výrazně projevila především v Německu a Rakousku. „*Vypukla tak druhá fáze velké hospodářské krize, jež v zásadě zmrazila rozsáhlejší možnosti pro československé hospodářství, pro které však finanční injekce byly v této chvíli životní nutností*“ (Rákosník, 2008, str. 216) Pro ilustraci mezi lety 1929 a 1937 státní dluh vzrostl z 32,6 mld. na 46 mld. (Rákosník, 2008, str. 214). Avšak zadlužení vyvolávalo problémy i v soukromé sféře. Řada podniků byla zatížena vysokou mírou zadlužení ještě z dob konjunktury a vzhledem k hospodářským problémům nebyly tyto podniky schopné své dluhy splácet. Nejpostiženějšími byly především podniky malé a střední (Rákosník, 2008, str. 215).

Pokud chtěli českoslovenští podnikatelé udržet krok za zahraniční konkurencí, museli investovat do podniků a s nemalými náklady racionalizovat výrobní i řídicí činnost, což však bylo právě v tomto období velmi riskantní. V hospodářsky příznivých letech, kdy by bylo žádoucí restrukturalizace k dispozici nejvíce finančních prostředků, byla však potřeba strukturálních přeměn pocíťována nejslaběji a když se pak za krize na počátku 30. let nebezpečně vyhrotila, chyběly finanční prostředky na jeho řešení. (Průcha, 2004, str. 137)

Po vypuknutí finanční a úvěrové krize v létě 1931 nabyla krize na intenzitě a postihovala již hlavní oblasti ekonomiky. Nejhlubšího bodu dosáhla na počátku roku 1933, kdy poklesla průmyslová výroba na pouhých 60 % předkrizového maxima v roce 1929. Na nízké úrovni se udržovala nejen po celý rok 1933, ale i v následujícím roce, kdy ve většině evropských zemí docházelo již k hospodářskému oživení. Prudký propad průmyslové výroby vyvolalo zhroucení vývozu v letech 1932 – 1934. V tomto směru byl pak nejvíce zasažen především právě československý export (Pátek, Lacina, 1995, str. 31) *„Jestliže první roky krize znamenaly červánky deficitního financování veřejných investičních prací, strach z inflace tyto náběhy v roce 1933 zmrazil drastickým snížením výdajů, které se dotklo nejen produktivní péče, ale i ostatních forem péče o nezaměstnané jako celku. Teprve druhá polovina 30. let znamenala v tomto směru výrazný nárůst“* (Rákosník, 1995, str. 215).

Velká hospodářská krize zasáhla všechny zkoumané oblasti velmi těžce. V Plzni drasticky vzrostla nezaměstnanost, zkrachovalo velké množství živnostníků. Krizí byla přímo postižena polovina místního obyvatelstva, což vedlo k radikalizaci společnosti (Bechný, 2002, str. 35)

„V roce 1931 se prohlubující hospodářská krize projevila i ve Škodových závodech. K vůbec nejnižšímu stavu objednávek došlo v roce 1932, kdy počet dělníků klesl na 8 950 (v roce 1929 zde pracovalo 28 513 dělníků). Jistý obrat k lepšímu nastal o rok později, ale teprve v roce 1934 mohlo vedení konstatovat, že důsledky hospodářské krize v koncernu je možno považovat za překonané, k čemuž nemalou měrou přispěly značné dodávky zbrojního materiálu jak pro československou armádu, tak i pro armády malodohodových spojenců.“ (Bechný, 2002, str. 63).

Jak již bylo zmíněno, těžba na Kladensku trpěla řadou výrazných problémů, s kterými se ostatní pánve nemusely potýkat. Právě za hospodářské krize se tyto problémy nejvíce promítaly a zhoršovaly nejen těžbu samotnou, ale i sociální poměry místního obyvatelstva, těžba kladenského uhlí dávala práci a přibližně 20 000 osobám. Připočteme-li jejich rodinné příslušníky, můžeme tak hovořit až o 60 000 lidech (Naléhavé hospodářské problémy středočeského národohospodářského sboru se sídlem v Kladně, 1936, str. 7). Následující tabulku ukazuje rozdíl výkonnosti kladenské pánve v r. 1934, v porovnání s ostatními pávnami republiky.

Kamenouhelná pánev	výkon v q	%
Kladensko-rakovnická	7,9	100
Ostravsko-karvinská	14,77	208
Žacléřsko-svatoňovická	8,56	121
Rosicko-oslavanská	8,01	113
Plzeňsko-radnická	9,05	128
Hnědouhelná pánev		
Severočeská	21,84	308
Falknovsko-loketská	28,55	403

(Naléhavé hospodářské problémy středočeského národohospodářského sboru se sídlem v Kladně, 1936, str. 8)

Jak dodáváno: „V důsledku nižšího výkonu stupňují se výrobní náklady na jednotku těžby a kladenské uhlí se vyřazuje ze soutěže s pávnami šťastnějšími o vyšším výkonu, čímž odbyt uhlí nezadržitelně klesá. (Naléhavé hospodářské problémy středočeského národohospodářského sboru se sídlem v Kladně, 1936, str. 8)

rok	celý odbyt v q	v %
1930	14 375 090	100
1931	13 694 592	95,3
1932	12 256 999	85,3
1933	10 607 804	73,8
1934	10 941 633	76,1
1935	10 532 051	73,3

(Naléhavé hospodářské problémy středočeského národohospodářského sboru se sídlem v Kladně, 1936, str. 8).

Na Kladensku však přetrvával i problém špatného dopravního spojení. „*Národohospodářsky sbor pro okresy Kladno, Slaný, Kralupy, Louny, Roudnice a Rakovník na schůzi dne 11. prosince 1934 zkoumal příčiny nynějšího úpadku stavu okresních silnic ve svém obvodu a rozhodl se v zájmu hospodářského povznesení celého kraje upozorniti všechny kompetentní činitele na příčiny nynějšího špatného stavu okresních silnic se žádostí, aby iniciativním a účinným zásahem oněch činitelů, jimž náleží dozor a tudíž i odpovědnost za hospodářství okresní a zachování jeho hodnot, bylo zastupitelským okresům umožněno, aby o řádný stav svých komunikací mohly pečovati nikoliv jen nouzově, jak namnoze dnes se děje, ale v rozsahu zákonem jim uloženém aspoň v takové míře, jak tomu bylo v dobách předválečných pravidlem (Naléhavé hospodářské problémy středočeského národohospodářského sboru se sídlem v Kladně, str. 21)*“.

Hospodářská krize zasáhla Brněnsko a především jeho kovoprůmysl naplno především v roce 1932, kdy tisíce dělníků bylo postiženo propuštěním nebo vysazováním výroby. Pokud brněnské strojírny zaměstnávaly v roce 1926 přes 8 000 lidí, v roce 1932 již jen 3 500. (Cibulka, 2012, str. 134). Královopolská strojírna však zaznamenala první výrazný pokles již v roce 1931, kdy obrat firmy klesl oproti roku 1930 o polovinu (Cibulka, 2012, str. 135). Krize zasáhla i brněnskou Zbrojovku, která ještě v květnu 1930 hlásila přes 5 000 zaměstnanců, v prosinci zde pracovalo jen 2 521 lidí. K výraznějšímu zlepšení situace došlo až v roce 1934, kdy v září vykazovala Zbrojovka stav 5 756 zaměstnanců (Cibulka, 2012, str. 137), již tak obtížnou hospodářskou a sociální situaci roku 1931 ještě zhoršily zprávy, že by se generální ředitelství Zbrojovky mělo přenést z Brna do Prahy, čímž by město přišlo na obecních přírážkách o 1,5 mil. korun. Vedení města tak provedlo zásahy, jejímž výsledkem bylo dočasné opuštění tohoto záměru (Cibulka, 2012, str. 137). K výraznému zhoršení výroby došlo také ve slévárenství Blanenska, kde došlo k poklesu investic do výroby a z počtu 1 300 dělníků v roce 1929, byl v roce 1934 stav 920 osob (Dospiva, 2015, str. 47)

Jakub Rákosník píše: *„Bez přehánění lze říci, že nejaktivnějšími bojovníky za reformu péče o nezaměstnané byli ve 30. letech komunisté. O jejich návrzích již byla řeč. Jen zřídka v nich bylo cokoli konstruktivního, a pokud přece něco, tak důkladně překryto sociální demagogií (Rákosník, 2008, str. 272)* Komunistická strana často využívala heslo o jednotné frontě, spočívající v úzké spolupráci různých politických stran. Odmítání komunistických nabídek ostatními stranami využívala KSČ ve své propagandě, jakožto jasný důkaz zrady nekomunistické levice a jejího nezájmu o rozřešení utrpení dělnictva *(Rákosník, 2008, str. 261)*

Národní socialisté a zejména pak Petr Zenkl, jeden z tvůrců myšlenky hladových kolon i dalších programů na zmírnění nezaměstnanosti konzistentně zastávali názor, že pouhé vyplácení podpor lidem z obecních peněz, aniž by si ji vlastní prací zasloužili, vede k demoralizaci, odvyknutí hodnotám práce a mravnímu úpadku. Zenkl schvaloval jediné podporu poskytnutou za protihodnotu poctivé práce. Kolony se nakonec neukázaly jako nejvhodnější prostředek. Pro nedostatečnou organizaci a dlouhodobou finanční neudržitelnost projekt v Praze skončil v dubnu 1935. Pod neúspěch se velkou měrou podepsala i hysterická kampaň, kterou proti pracovním kolonám rozpoutali komunisté *(Nekola, 2014, str.65)* *„Vleklá kapitalistická krize se u nás projevila stále větší nezaměstnaností, kterou Zenkl řešil návratem ke krumpáči. Smutně proslul tím, že se bídě nezaměstnaných dělníků cynicky vysmíval. Nařídil, že nezaměstnaní, pobírající podporu 10 Kč týdně, musí pracovat na různých veřejných pracích. Tak vznikly „Zenkovy kolony“ jež za hladu a otrokářského pohánění pracovaly na úpravě příkopů, svozů, náměstí a ulic (...) Bude to pěkná podívaná na pana dr. Zenkla, dr. Horákovou a paní Pelantovou, až budou muset jít kopat do skály, nakopat, naložit dvacet kar za den a dostanou za to 50 Kč týdně (Nekola, 2014, str. 65 - 66)*

Hospodářská krize nevyústila ani v roce 1934 v oživení, ale přešla ve stagnaci, která trvala až do jarních měsíců roku 1936. Konec roku 1934 pak vyvrcholil v krizi v hornickém průmyslu (*Dělnické listy*, 30. Listopadu 1934). Na přelomu roku 1934 – 1935 byly pořádány petiční protidrahotní akce, kterých se zúčastnili i námi sledované průmyslové oblasti (výsledky Boskovice 6 557, Brno 21 283, Gelnica 1 648, Banská Štiavnica 1 030, Mladá Boleslav 11 057 a Jilemnice 292 (*Rudé právo*, 5. Ledna 1935), v březnu 1935 jsou hlášeny vážné nepokoje na Slovensku (*Rudé právo*, 16. Března 1935) Teprve až v tomto roce nastalo celkové hospodářské oživení, kdy je zaznamenán výrazný vzestup průmyslové výroby, obnovení vývozu i stavebního ruchu a rychlý rozvoj terciálního sektoru. Konjunktura pokračovala nejen v roce 1937, ale i první polovině roku 1938, kdy byla narušena již částečnou mobilizací v květnu a zastavena až událostmi kolem Mnichova. (*Pátek, Lacina, 1995, str. 32*)

Volby 1935

Dělnické listy uveřejnily 11. května 1934 výsledky voleb do závodního výboru Pražské železářské společnosti. Svaz kovodělníků získal 342 hlasy a 2 mandáty, což představovalo pokles ve srovnání s rokem 1933, kdy Svaz kovodělníků získal 367 hlasů a 2 mandáty. Národně socialističtí kovopracovníci 329 hlasů a 2 mandáty (v roce 1933 283 hlasy a 2 mandáty) a komunisté 1 185 hlasů a 8 mandátů (rok 1933 1 103 hlasů a 7 mandátů) (*Dělnické listy 11. Května 1934*). „Kandidátka tato zaznamenává oproti roku 1933 ztrátu 23 hlasů. Ta jest velmi lehce vysvětlitelná. Daleko větší počet členů Svazu byl během roku do pense. Svaz kovodělníků nemůže se s ostatními pustiti do licitace, aby získal indiferentní, to mu zabraňuje odpovědnost k vlastnímu členstvu. Není tomu tak u ostatních. Tam kádr voličů tvoří opětně převážnou většinou dělníci odborově neorganisovaní. U komunistů je to plných 90 %, u národního sdružení 50 %, u národních socialistů 25 % nejméně.“ (*Dělnické listy 11. května 1934*)

V obecních volbách v Novém Strašecí získala sociální demokracie 73 hlasů a 1 mandát, komunisté 253 hlasů a 4 mandáty a národní socialisté 429 hlasů a 7 mandátů (což byl patrný pokles oproti volbám předchozím, kdy obdrželi 528 hlasů a 8 mandátů). Výrazně zde všem posílila Národní demokracie se svými 258 hlasy a čtyřmi mandáty (oproti předchozím 183 hlasům) (*Dělnické listy, 14. prosince 1934*). Ve volbách v Unhošti získali sociální demokraté 8 473 hlasů (zisk 2 479 hlasů), národní socialisté 7 183 hlasů (ztráta 2 399 hlasů) a komunisté 15 399 hlasů (zisk 45 hlasů) a Novém Strašecí sociální demokraté 6 909 hlasů (zisk 1 950), národní socialisté 6 322 hlasů (oproti předchozím 6 778 hlasům), a komunisté 15 674 hlasů (oproti 15 697 hlasům) (*Dělnické listy 31. května 1935*)

Komunistická strana Československa zahájila rok 1935 výzvou k zakládání 500 nových organizací. V únoru hlásí Rudé právo: „V lednu bylo brněnským krajem KSČ založeno 42 nových organizací a získáno 325 členů. V únoru bylo založeno 10 dalších organizací. V kampani „500“ založí brněnský kraj 110 nových skupin a buněk a získá 500 členů (...) Mladá Boleslav hlásí: V únoru bylo založeno již 5 nových organizací a získáno 68 nových členů.“ (Rudé právo, 13. února 1935). Již však v březnu 1935 hlásila, že bylo založeno 549 nových organizací, čímž převýšila předpokládaná čísla ze začátku roku. (Rudé právo, 12. března 1935).

oblast	nové organizace	nárůst členů
Ostrava	39	321
Pardubice	27	265
Hradec	25	199
Hodonín	18	73
Budějovice	15	133
Brno	13	
Něm. Brod	13	
Mladá Boleslav	19	160
Kladno	10	122
Olomouc	4	
Liberec	3	

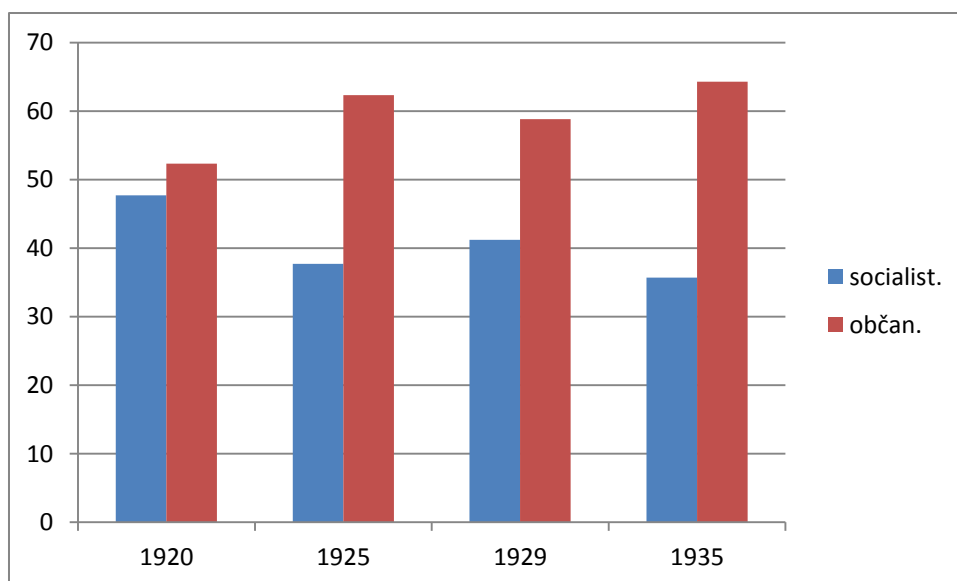
(Rudé právo, 12. března 1935)

Pokud ovšem vezmeme v úvahu, že čísla jsou uváděná za období leden, únor, tedy zimní měsíce, kdy bývá sociální situace obyvatelstva vnímána jako rizikovější, není posílení komunistické strany příliš výrazné. Zemské volby v roce 1935 pak ukázaly výrazný pokles podpory komunistické straně ve srovnání s rokem 1928. V roce 1928 získala komunistická strana 422 922 hlasů, v roce 1935 již „jen“ 355 989 hlasů. Národní socialisté také zaznamenali pokles podpory, nikoliv ovšem tak razantní. Zatímco v roce 1928 získali 519 259 hlasů, v roce 1935 získali 487 381 hlasů. Naproti tomu sociální demokraté zaznamenali růst podpory, kdy zatímco v roce 1928 obdrželi 420 298 hlasů, v roce 1935 to bylo již 505 643 hlasů (Dělnické listy, 31. května 1935)

Zemské volby	1928	1935
Republikáni	466 559	542 070
Sociální demokraté	420 298	505 643
Národní socialisté	519 259	487 381
Lidovci	246 768	232 052
Národní demokraté	199 692	294 369
Živnostníci	162 147	254 086
Fašisté	-	68 480
Komunisté	422 922	355 989

(Dělnické listy, 31. května 1935)

V posledních parlamentních volbách první československé republiky roku 1935 zvítězila, v rámci československých stran (tedy neněmeckých), Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu se ziskem 1 176 628 hlasů, za nimi sociální demokraté s 1 032 773 hlasy, komunisté s 849 495 a národní socialisté 755 872 hlasy. Statistiky voleb z roku 1935 již neoddělovaly oblasti nad/pod 5 000 obyvatel, nelze tedy s jistotou poukázat na tyto rozdíly ve volební podpoře, jako tomu bylo u statistik voleb předchozích. Ačkoliv se stala komunistická strana třetí nejsilnější stranou (podotýkám v rámci neněmeckých stran), svou podporu získala jakožto jedna mezi třemi nejsilnějšími jen v oblastech Česká Lípa, Louny, Karlovy Vary, tedy oblastech zahrnujících německé oblasti s především rizikovým odvětvím průmyslu, Moravskou Ostravu a Nové Zámky, Liptovský Svätý Mikuláš, Košice a Užhorod. V Čechách dominovala republikánská strana v závěsu se sociálními demokraty a národními socialisty. Na Moravě a Slezsku pak republikánská strana, sociální demokracie a lidová strana. Na Slovensku Autonomistický Blok, republikánská strana a výše zmínění komunisté. *(Celkový přehled výsledků volby do poslanecké sněmovny v roce 1935). „Podrobné srovnání výsledků ukazuje, že nár. socialistická strana neutrpěla takové pohromy, jak jí bylo podle vehemence útoků předpovídáno odpůrci. Velkou ztrátu 41 200 hlasů v Čechách si z části nahradila v ostatních zemích. Zajímavé je, že si všude udržela vyšší procento voličů než před 10 lety, vyjma obě části pražského kraje, kde citelně poklesla, v kraji boleslavském a budějovickém ji sice proti r. 1925 něco přibýlo, avšak ze zvětšeného úhrnu odevzdaných hlasů je to trochu nižší procento. V Čechách poklesl její podíl ve voličstvu za posledních šest let ze 13,8 na 11,5 %“ (Čapek, 1937, str. 9 - 10).* Analýzu poměru socialistických stran ke stranám občanským v Československu ukazuje dlouhodobý vývoj ve prospěch stran občanských, jak ukazuje následující graf:

(Čapek, 1937, str. 18)

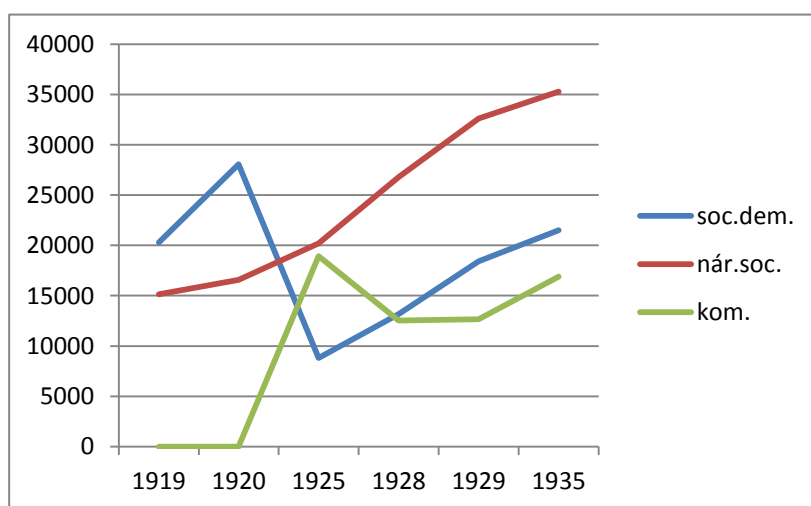
Zaměříme se nyní na volební výsledky ve zkoumaných průmyslových oblastech, nakolik byly ovlivněny hospodářským vývojem problematické první poloviny třicátých let. V Plzni se nejsilnější československou socialistickou stranou stala sociální demokracie s 36,3 % hlasů, dále národní socialisté s 24,5 % hlasů a komunisté s 3,6 % hlasů. V Rokycanech získali sociální demokraté 43,6 % hlasů, národní socialisté 15,9 % hlasů a komunistická strana jen 5,9 % hlasů. Ve Zbirohu pak sociální demokracie 43,8 % hlasů, národní socialisté 13,3 % a komunisté 5,6 % hlasů. V Mladé Boleslavi získali národní socialisté 25 % hlasů, sociální demokraté 14,3 % a komunisté 11,7 %, Železném Brodu národní socialisté 29,6 %, sociální demokraté 15,5 % a komunisté 13,4 %. *(Celkový přehled výsledků volby do poslanecké sněmovny v roce 1935 v kraji)*

V Jilemnici národní socialisté získali 18,2 % hlasů, sociální demokraté 10,8 % a komunisté 9,5 %, v Turnově národní socialisté 21,3 %, sociální demokraté 16,7 % a komunisté 6 % a ve Vysokém nad Jizerou národní socialisté 21,8 %, sociální demokraté 12,2 % a komunisté 10,9 %. Silnou pozici získala komunistická strana na Kladně 31,3 % (sociální demokraté 16,8 % a nár. socialisté 15,6 % hlasů), ve Slaném 34,4 % hlasů (sociální demokraté 13,7 % a nár. socialisté 12,3 %), Novém Strašecí 24,7 % (sociální demokracie 16,3 % a národní socialisté 14,8 %) a Unhošti 27,7 % (sociální demokraté 18,7 % a nár. socialisté 12,8 %). V oblasti Blansko získala sociální demokracie 27,8 %, národní socialisté 16,7 % a komunisté 10,1 %

hlasů, Boskovicích národní socialisté 15,7 %, sociální demokraté 11,9 % a komunisté 11,3 % hlasů. V Brně (městě) pak národní socialisté získali 22,2 % hlasů, sociální demokraté 13,5 % a komunisté 10,6 %, Brně (venkov) národní socialisté 24,9 %, komunisté 12,4 % a sociální demokraté 12 % hlasů. V Baňské Štiavnici získala sociální demokracie 24,6 % hlasů, komunisté 6,4 % hlasů a nár. socialisté 5,7 % hlasů, V Gelnici získali komunisté 2 620 hlasů, sociální demokracie 2 209 a nár. socialisté 582 hlasů. *(Celkový přehled výsledků volby do poslanecké sněmovny v roce 1935 v kraji)*

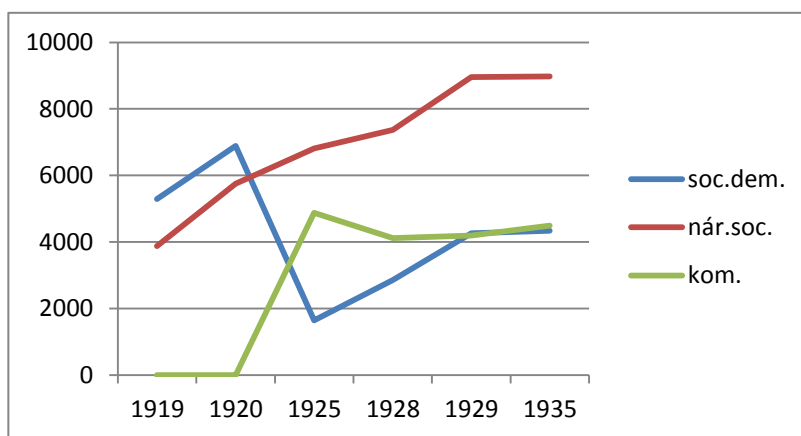
Podpora socialistickým stranám v období 1918 - 1935

Zkoumané oblasti v úvodní části práce definované jako průmyslové tedy tvoří pět skupin, přičemž každá ze skupin obsahuje oblasti srovnatelné počtem obyvatel a zastoupením průmyslu, značná část z nich představuje průmyslová jádra první republiky (kde národnost československá představuje většinu). První skupina zkoumaných oblastí (barevně označená šedě) představuje průmyslové oblasti s počtem obyvatel přibližně 150 000 a zahrnovala Plzeň a Brno (město a venkov). Obě zkoumané oblasti Brna poukazují na výrazný růst podpory národních socialistů po celé trvání období první republiky. Nevidíme zde příliš vysoké dopady krizí strany, jakými byl například odchod Jiřího Stříbrného a s tím spojené finanční problémy strany. Sociální demokracie, jejichž výrazný propad v roce 1925 velmi silně stranu oslabil, již v zemských volbách 1928 podpora sociální demokracie roste (v Brně městě výrazněji), nevrátila se již ani na výchozí stav obecních voleb z roku 1919 nebo parlamentních voleb 1920. Pouze ve volbách 1925 se podařilo Komunistické straně Československa v Brně získat větší podporu než sociální demokracie, přesto nejsilnější pozici mezi československými socialistickými stranami dosáhli národní socialisté a tato převaha jim vydržela po zbytek sledovaného období. Ačkoliv ve volbách roku 1935, ovlivněných událostmi a dopady velké hospodářské krize a masivní agitací komunistické strany je mírný vzestup komunistické strany nevýrazný. Výrazné tendence k podpoře krajní, komunistické strany zde nejsou patrné.

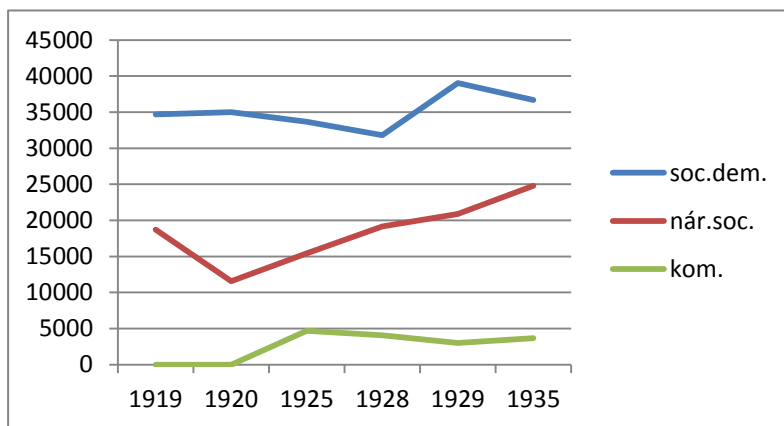
(viz Příloha 8 Výsledky Brno město)

Obdobný vývoj byl i v oblasti Brno venkov, zde ovšem byly síly komunistické strany a sociální demokracie ve třicátých letech velmi podobné. Ještě v zemských volbách 1928 měla Komunistická strana Československa 4 120 hlasů a sociální demokraté 2 859 hlasů. V parlamentních volbách 1929 již sociální demokraté 4 263 hlasů (komunisté 4 197) a parlamentních volbách 1935 sociální demokraté 4 337 hlasů a komunisté 4 487. Růst podpory komunistické straně mezi lety 1929 – 1935 nebyl výrazný ani v této oblasti.

(viz **Příloha 9** Brno venkov)

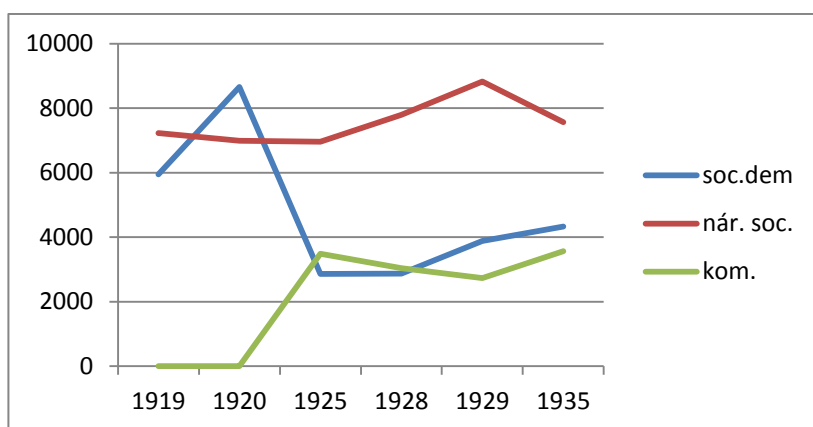
I v Plzni je patrný růst podpory národních socialistů, ti ovšem nikdy nepřekonalí podporu sociální demokracie. Jen poměrně slabý propad zažili sociální demokraté v roce 1925 (34 978 hlasů v roce 1920, 33 674 hlasů v roce 1925). K výraznějšímu oslabení došlo až v zemských volbách 1928, kdy sociální demokracie získala 31 816, přesto i v těchto volbách si udržela své dominantní pozice mezi sledovanými socialistickými stranami. Jak již řečeno v Plzni po mírném oslabení v roce 1920 docházelo k trvalému růstu podpory národních socialistů po celé sledované období.

(viz **Příloha 10** Výsledky Plzeň)

Co se týče podpory komunistické strany, tak ta zažila v Plzni jen nevýrazný nárůst a poté se jejich podpora ustálila. Krajně levicové tendence tedy byly v této oblasti minimální.

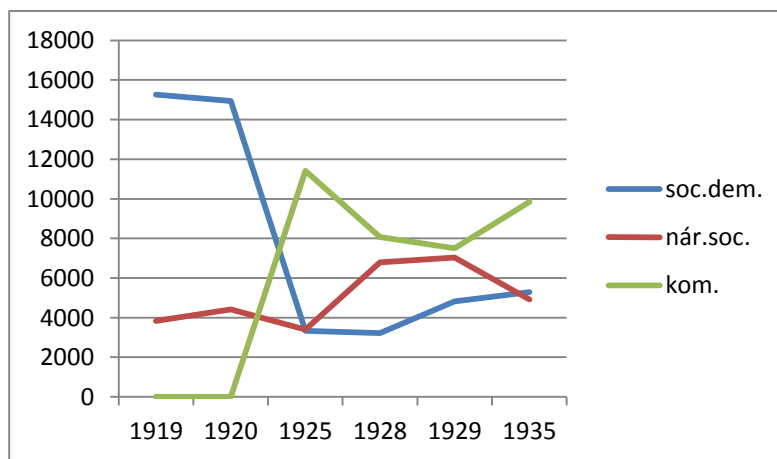
Druhá skupina (označena modře) zahrnuje oblasti Mladá Boleslav a Kladno. V zkoumané oblasti Mladá Boleslav byli nejsilnější stranou národní socialisté (s výjimkou roku 1920, kdy o 1 663 hlasů zvítězili sociální demokraté) jejichž podpora se po celé zkoumané období pohybovala v průměru kolem 7 500 hlasů. Jak již bylo poukázáno, jednalo se především o podpory dělníků místní automobilky. Sociální demokraté zažili v prvních parlamentních volbách nárůst (ve srovnání s obecními volbami 1919), kdy se jim podařilo překonat podporu národním socialistům. Poté však zaznamenáváme prudký pokles a velmi slabý růst v roce 1935. Komunistická strana Československa v roce 1925 jen mírně překonala oslabené volební výsledky sociálních demokratů, v druhé polovině dvacátých let zaznamenáváme dlouhodobý pokles a až v roce 1935 nevýrazný růst.

(viz Příloha 11 Mladá Boleslav)

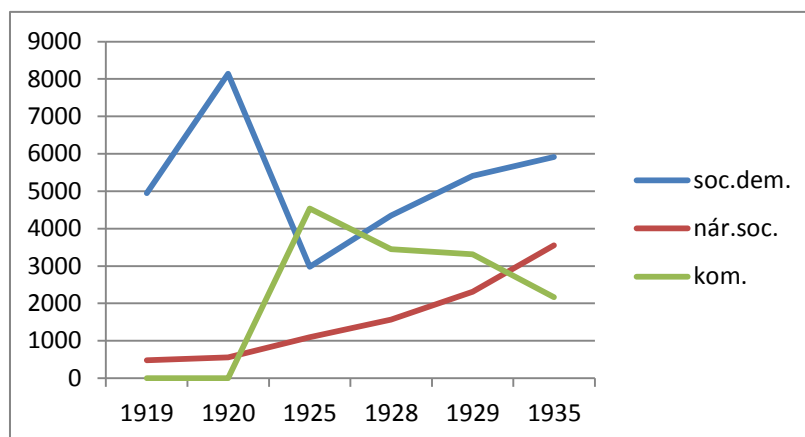
V druhé průmyslové oblasti této skupiny Kladně byla situace odlišná. Národní socialisté zaznamenali mírný nárůst v roce 1920, poté v roce 1925 pokles podpory. Tento pokles můžeme interpretovat vnitrostranickou krizí, jež se projevila i v ostatních zkoumaných oblastech. V roce 1928 zaznamenáváme nárůst podpory, který vydržel i v roce 1929, doprovázený poklesem v roce 1935. Sociální demokraté zažívali od roku 1919 pokles, v roce 1920 jen mírný (z 15 263 hlasů na 14 935) a v následujících parlamentních volbách hluboký pokles podpory na 3 341 hlasů ve prospěch komunistické strany, která v roce 1925 získala 11 411 hlasů. Druhá polovina dvacátých let pak byla ve znamení poklesu podpory komunistické straně, jež můžeme připisovat spíše dopadů procesu bolševizace strany, než hospodářskému vzestupu. Špatné sociální poměry, zhoršená výroba oproti jiným pánvím, bytová krize a nedostačující dopravní spojení na Kladensku trvalo po celé sledované období i v dobách

obecné hospodářské prosperity. I přes masivní kampaň nebyl růst podpory v roce 1935 příliš výrazný, že by podporoval předpoklad, že špatná hospodářská situace výrazně posilovala krajně levicové smýšlení, založené na svržení buržoazního československého státu a nastolení diktatury proletariátu.

(viz **Příloha 12** Výsledky Kladno)

Třetí a největší skupinou jsou oblasti Blansko, Boskovice, Jilemnice, Turnov, Strašecí Nové, Unhošť, Železný Brod, Rokycany, Zbiroh, Gelnica. V Blansku byla nejsilnější sledovanou stranou, s výjimkou roku 1925, sociální demokracie. Národní socialisté po celé sledované období zažívají trvalý růst výrazný zejména mezi lety 1929 - 1935.

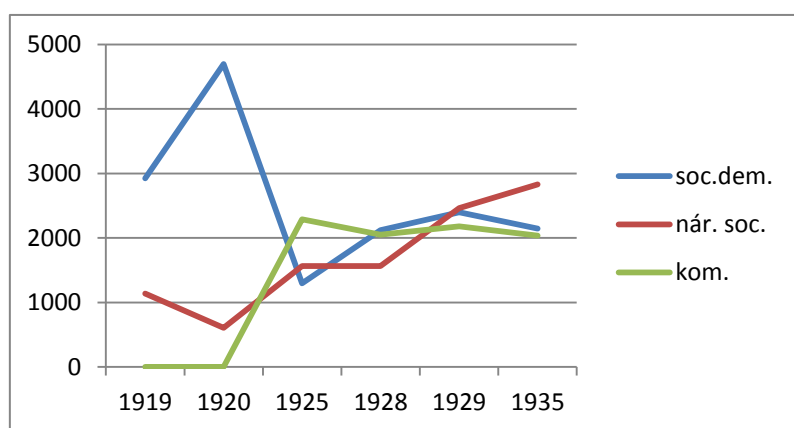

(viz **Příloha 13** Výsledky Blansko)

Komunistická strana v roce 1925 zažila vítězství a stala se nejsilnější československou socialistickou stranou, ačkoliv ve srovnání s podporou sociální demokracie to nebylo vítězství příliš výrazné, dále však její podpora jen klesá nezávisle na hospodářském vývoji Československa, jelikož k nejrazantnějšímu poklesu došlo mezi lety 1925 – 1928 a 1929 –

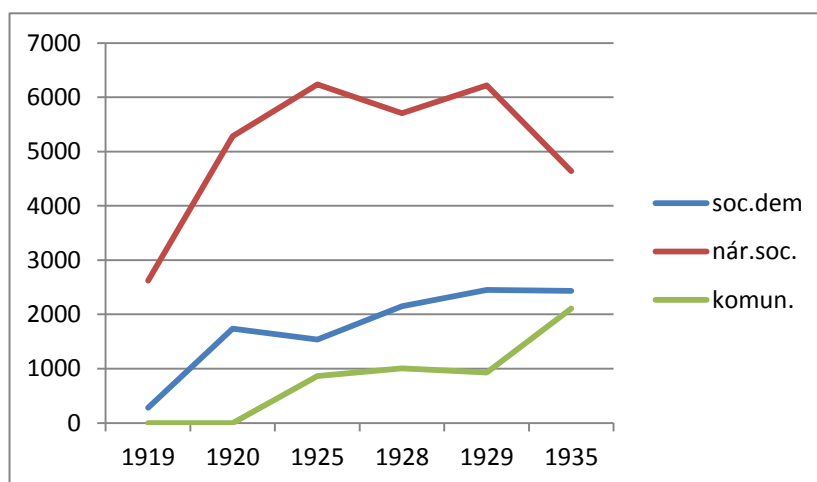
1935.

Naopak v Boskovicích se Komunistické straně Československa podařilo po vítězství v roce 1925 svou podporu, jen s mírným poklesem ustálil. Stejně jako v Blansku i v Boskovicích došlo k poklesu podpory mezi lety 1925 – 1928 a 1929 – 1935. I přes hospodářské problémy první poloviny třicátých let se v roce 1935 stali v oblasti nejsilnější československou socialistickou stranou národní socialisté, strana stavějící se nejen za obranu republiky, ale i kritizující masové demonstrace, strana „stavící se pro smrtící racionalizaci výroby“ a tolikrát obviňována ze spolupráce z buržoazií.

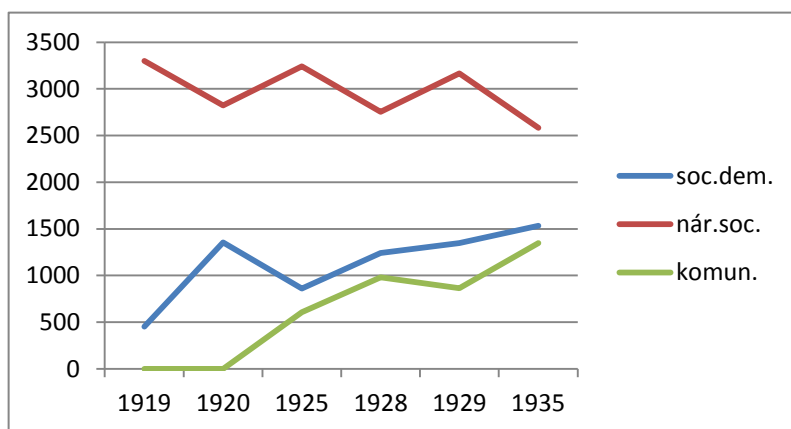
(viz **Příloha 14** Výsledky Boskovice)

V Železném Brodě byla situace velmi odlišná. Zatímco KSČ a sociální demokracie jen pozvolna posilovaly, národní socialisté zde zažívaly výraznou podporu zejména mezi lety 1919 – 1925, ještě v roce 1929 se jí podařilo překonat pokles podpory mezi lety 1925 – 1928, ale v roce 1935 sice její podpora výrazně poklesla, přesto však zůstala se svou podporou výrazně nad komunisty i sociálními demokraty.

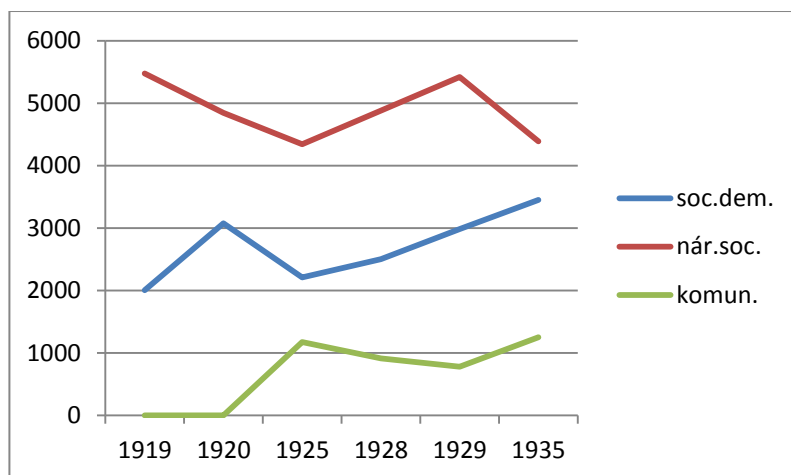
(viz **Příloha 15** Výsledky Železný Brod)

Podobnou situaci představuje i zkoumaná oblast Jilemnice, kde výrazně dominovala podpora národních socialistů, s vrcholem 1925 - 1929 a poklesem 1935. Ani zde komunisté nepřekonali podporu sociálních demokratů.

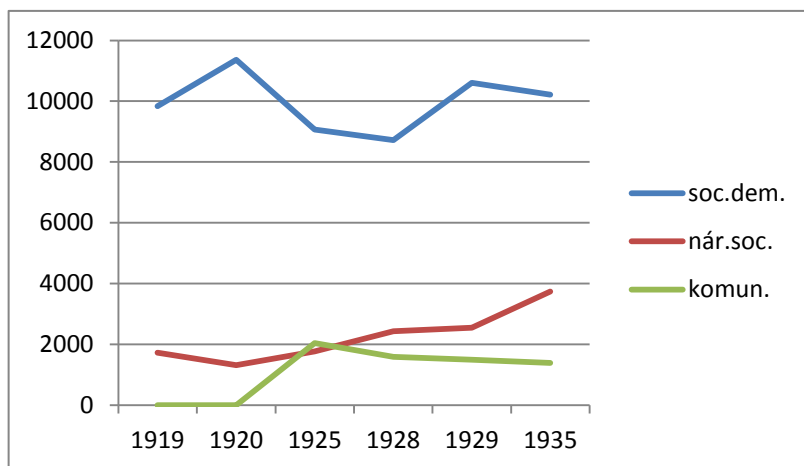
(viz **Příloha 16** Výsledky Jilemnice)

I v Turnově byla patrná dominantní podpora národním socialistů, ostatním zkoumaným stranám se nikdy nepodařilo dosáhnout výsledků, jenž by tuto podporu překonaly. Nejblíže se k podpoře národních socialistů dostala sociální demokracie v parlamentních volbách 1935, kdy podpora národních socialistů poklesla. Sociální demokraté pak zažívali od roku 1925 výrazný trvalý růst.

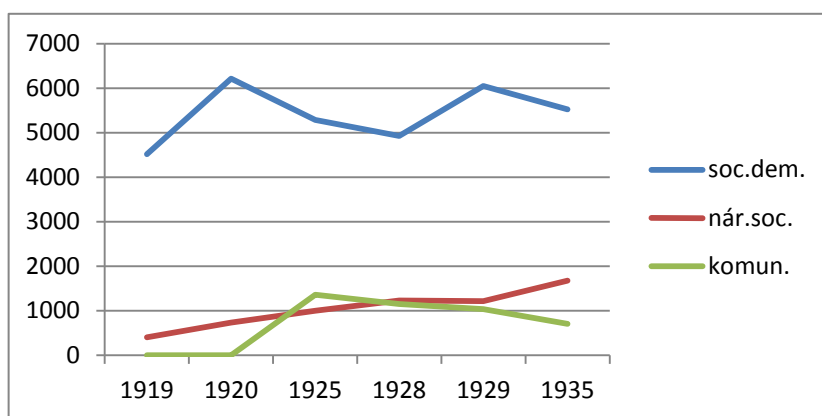

(viz **Příloha 17** Výsledky Turnov)

Podobný vývoj podpory socialistickým stranám nacházíme při srovnání oblasti Rokycany a Zbiroh, tj. výrazná dominantní pozice sociální demokracie, s poklesem mezi lety 1920 – 1928, růstem podpory v roce 1929 a jen mírným poklesem v roce 1935. Komunistickou strana zaznamenala vzestup podpory jen ve volbách 1925, následovaný trvalým mírným poklesem. Naproti tomu podpora národních socialistů, jen přes mírný pokles mezi obecními volbami 1919 a parlamentními 1920 vykazovala trvalý růst, přičemž nejvýraznější v mezi lety 1929 – 1935.

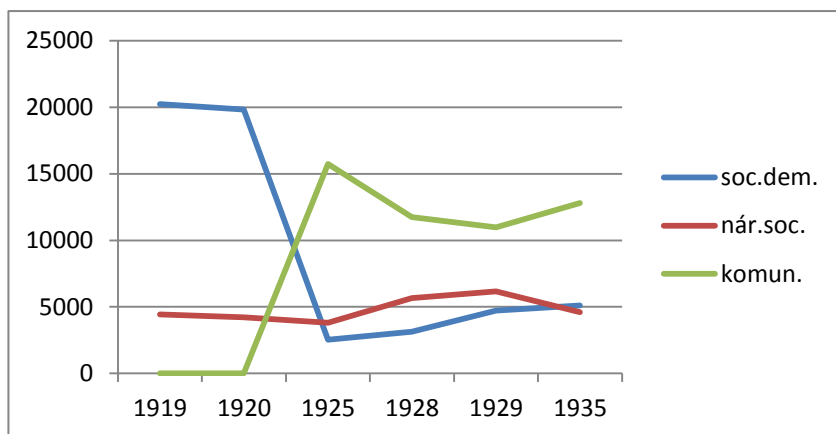

(viz Příloha 18 Výsledky Rokycany)

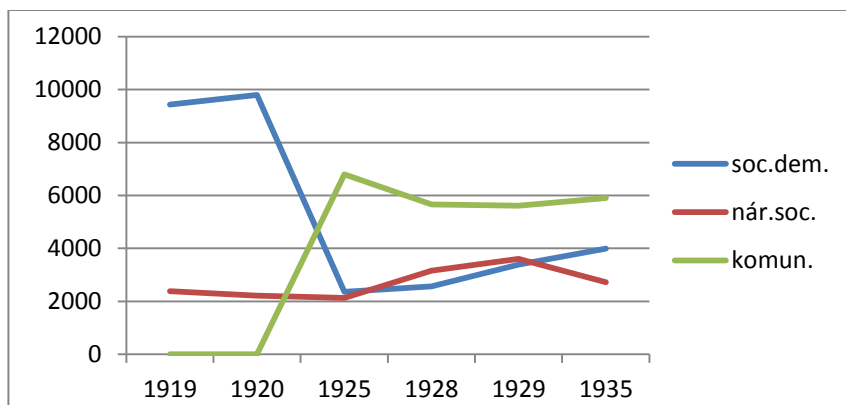
(viz Příloha 19 Výsledky Zbiroh)

Ve Slaném došlo mezi léty 1920 a 1925 k razantnímu poklesu podpory sociální demokracie na úkor komunistické strany, která si svou dominantní pozici udržela (s poklesem v druhé polovině) po celé sledované období. Přesto jejich podpora v roce 1935 byla nižší než v roce 1925. Národní socialisté i oslabení sociální demokraté nacházeli ve Slaném podporu jen poměrně malou.

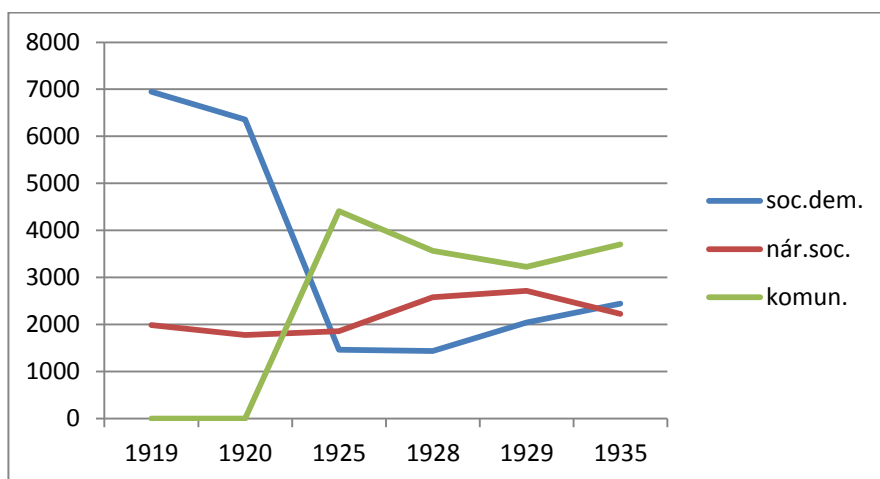
(viz Příloha 20 Výsledky Slaný)

Slabé pozice měli národní socialisté i v Unhošti, kde byla situace velmi podobná jako ve Slaném, tj. pád sociální demokracie a dominantní pozice komunistické strany, růst podpory mezi lety 1929 – 1935 byl však, ve srovnání se situací ve Slaném, menší. I přes slabou podporu národních socialistů vidíme, že jejich podpora rostla i mj. vyřešením jejich vnitrostranických problémů, i přes skutečnost, že došlo ke ztrátě dosavadních finančních prostředků.

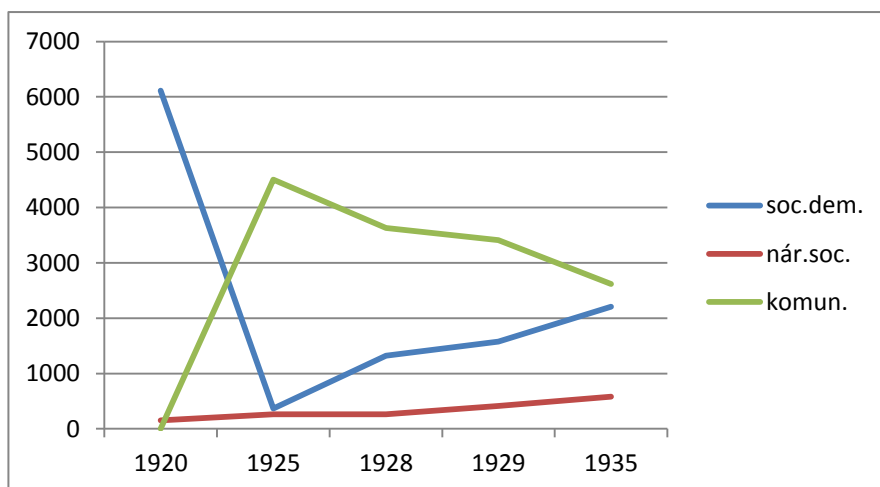
(viz Příloha 21 Výsledky Unhošť)

V Novém Strašecí, stejně jako ve Slaném, Unhošti a Kladně převzala, po sociální demokracii, dominantní pozici komunistická strana. I další vývoj je srovnatelný, kdy došlo k výraznému poklesu podpory mezi lety 1925 – 1929 a mírnému vzestupu podpory v parlamentních volbách 1935, který ovšem výsledků z roku 1925 nikdy nedosáhl.

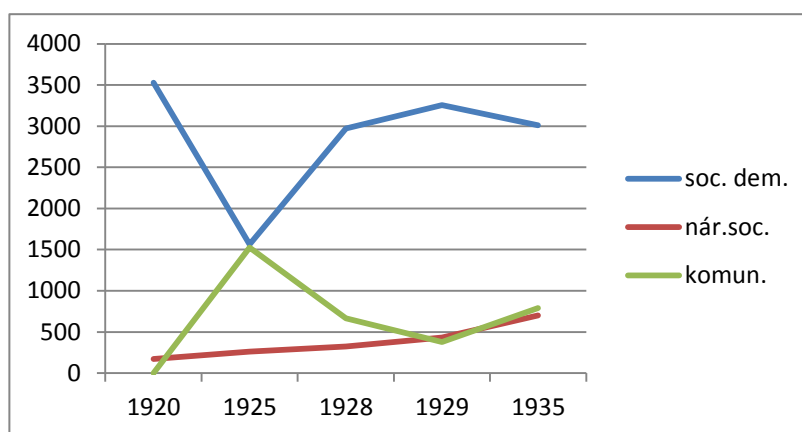
(viz **Příloha 22** *Strašecí Nové*)

V zkoumané oblasti Gelnica byl také zaznamenán velmi prudký pokles podpory sociálním demokratům ve prospěch komunistické strany a jen nevýrazná podpora národním socialistům, následující vývoj však značil jen dlouhodobý pád voličů, i přesto, že se Komunistická strana Československa snažila, zejména ve třicátých letech získat si podporu Slováků. V roce 1935 pak rozdíl podpory Komunistické straně Československa a sociální demokratům byl poměrně nepatrný (necelých 400 hlasů).

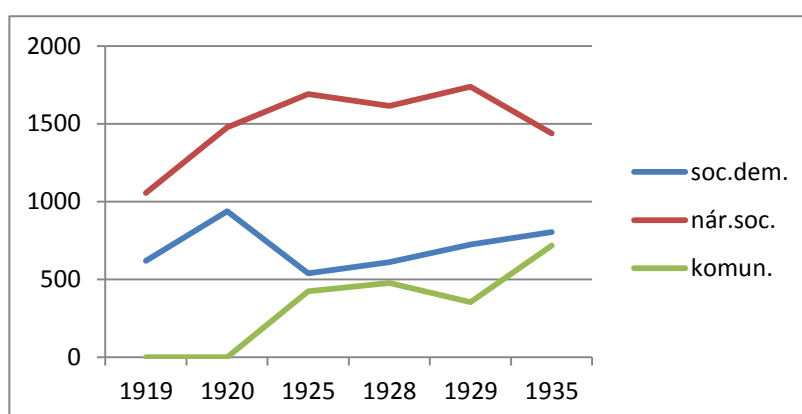
(viz **Příloha 23** *Výsledky Gelnice*)

Poslední zkoumaná skupina průmyslových oblastí (označena tmavě červeně) zahrnovala Baňskou Štiavnicí a Vysoké nad Jizerou. V Baňské Štiavnici výrazně dominovala sociální demokracie i s poklesem podpory v roce 1925 se stala nejsilnější československou socialistickou stranou oblastí. Komunistická strana od roku 1925 zažívala výrazný pokles podporu a jen mírný vzestup v roce 1935. Svými volebními výsledky se rovnala podpoře národních socialistů, kteří měli na Slovensku podporu jen minimální.

(viz Příloha 24 Výsledky Štiavnica Baňská)

Ve Vysokém nad Jizerou pozorujeme dominantní pozici národním socialistům, k poklesu podpory došlo v roce 1928 a později v roce 1935, přesto si strana své postavení oproti ostatním zkoumaným stranám udržela. Vidíme zde obdobné výsledky jako v Jilemnici, Železném Brodě a Turnově.

(viz Příloha 25 Výsledky Vysoké nad Jizerou)

Výsledky obecních voleb zde byly zpracovány pouze v roce 1919, jelikož v následujících letech již volební výsledky nebyly oficiálně publikovány a hlubší srovnání nejsou tedy možná. *„Byť během roku 1927 a počátkem roku letošního byly ve většině obcí našeho státu obecní volby a tudíž měly naše úřady při ministerstvu vnitra možnost statisticky ukázati, kam spěje vývoj a který má pravdu při ujišťování veřejnosti, že má v občanstvu většinu, přece dnešní vláda zakázala vydání úřední statistiky. Oposice proti dnešní vládě tvrdí, že obecní volby daly vládě takovou menšinu, že se i bojí voleb do samosprávných sborů, které sama uzákonila s platností od 1. července t.r. A odklad voleb dosvědčuje pravdivost tvrzení! „ (Kladenský republikán, 18. Května 1928).* Lokální tisk uveřejňoval výsledky obecních voleb často jen za danou obec, město, avšak prováděná analýza vychází z voleb do soudních okresů, aby bylo zahrnuto i nejbližší okolí zkoumané oblasti. Snáze bylo díky tomu postihnout průmyslové obyvatelstvo okolních obcí dojíždějících za prací, zároveň statistický úřad, z jehož výsledků by vybrán rámec průmyslových oblastí uváděl data sčítání lidu a národnostní rozmístění právě na úrovni soudních okresů. Ve všech oblastech pak došlo k výraznému poklesu sociální demokracie v parlamentních volbách roku 1925, což lze připisovat selhání Tusarovi vlády, nikoli však pozvolnému hospodářskému vzestupu s odkazem na vzestup Komunistické strany Československa. Všechny zkoumané oblasti pak vykazují vzestup sociální demokracie v roce 1929 a devět z nich i větší či menší vzestup v roce 1935, přičemž v největších oblastech šlo většinou o vzestupnou tendenci.

Co se týče podpory národním socialistům, většina zkoumaných oblastí ukazuje mírný dlouhodobý vzestup mezi lety 1919 a 1929, devět z nich pak pokračovalo ve vzestupu, ostatní zaznamenávají poměrně výrazný pokles. Komunistická strana zažívala v roce 1925 výrazný růst ve všech zkoumaných oblastech, v šesti případech se stala nejsilnější z československých socialistických stran.

Ve většině oblastí je pak zaznamenán pokles podpory krajní levice ve volbách roku 1929, zapříčiněným zlepšením hospodářské situace a pod vlivem dopadů procesu „bolševizace“ strany. Přestože Komunistická strana Československa počítala s nárůstem podpory v souvislosti s radikalizací společnosti pod vlivem hospodářské krize i masovými akcemi pro získání nových členů, v jedenácti ze zkoumaných oblastí došlo k posílení oproti roku 1929. Vidíme, že k hlavní koncentraci podpory komunistické straně tedy docházelo v národnostně německých industriálních oblastech a na Slovensku. Zajímavý je vývoj podpory národním socialistům, kteří, s ohledem na výše zmíněné postoje, jak v případě stávek, racionalizace výroby, nebo postoji k vládě, mohli být vnímány ve společnosti za spolupracovníky „buržoazních“ stran, bychom rostoucí podporu příliš neočekávali, přesto tomu tak bylo a československá společnost v řadě zkoumaných oblastí dávala přednost národním socialistům před ostatními, marxistickými stranami. Vidíme zde tedy, že v případě zkoumaných industriálních oblastí první republiky nebyly, co se týče oblastí národnostně československých, příliš výrazně tendence k dlouhodobé podpoře krajní levice, podpora demokratického státu měla tedy v Československu silnější pozice, než snaha o prosazení diktatury proletariátu. Výkyvy hospodářského vývoje v tomto směru představovaly jen sekundární faktor, neprokázalo se, že by hospodářská krize výrazně posilovala řady komunistické straně, i když to bylo obecně předpokládáno.

Závěr

Cílem této bakalářské práce bylo hledat kauzální vztah mezi hospodářským vývojem, charakterem elektorátu a podporou socialistickým stranám ve vymezeném období let 1918 až 1935. Práce definovala na základě počtu a skladby obyvatelstva osmnáct oblastí, dle vymezení na základě soudních volebních obvodů. Vymezené časové období má za cíl postihnout hospodářský vývoj Československé republiky od jejího počátku do posledních parlamentních voleb. Bylo poukázáno na nejvíce hospodářsky rizikové oblasti Československa a na skutečnost, že se vymezené průmyslové oblasti s těmito problémovými regiony neshodují (oblasti průmyslového obyvatelstva, převážně německé národnosti). První kapitola představuje problematiku hospodářskou i sociální situaci, do které se nově vznikající československý stát dostával, na problematiku československého exportu, demilitarizaci průmyslu a návrat legionářů z války a válkou postiženého obyvatelstva. Práce poukázala právě na vývozní charakter hospodářství Československa a na dopady deflační politiky realizované na počátku dvacátých let a neopomenula na odlišný charakter industriálních českých zemí a převážně agrárního Slovenska. Ačkoliv před válkou byla velká část průmyslu v rukou německých, resp. rakouských vlastníků, pod vlivem nostrifikačního zákona přecházel průmysl do českých rukou, což nepochybně výrazně zmírňovalo napětí mezi zaměstnavatelem a zaměstnancem z důvodu nacionálních a štěpení se tak přeneslo jen na rovinu vlastníka kapitálu a zaměstnanec. Bylo poukázáno, jak realizace gentského systému oslabovala činnost komunistické strany. Problematika nebyla jen ekonomického a sociálního charakteru, práce poukázala na vnitrostranickou situaci v jednotlivých politických stranách a kritiky vůči postupu těchto stran během první světové války.

Stejně tak bylo poukázáno, že sociální program nebyl jen doménou socialistických stran, v podstatě všechny politické strany přicházely se svou koncepcí řešení složité sociální situace a představovaly tak alternativy vůči socialistickým stranám. První parlamentní volby pak dokázaly naprostou podporu socialistickým stranám, především vnitrostranickou krizí zmítající se sociální demokracií. I pozdější národní socialisté, jejichž předválečný program byl převážně založen na národních požadavcích i na úkor sociálních, výrazně posílili a to i přes silnou palbu kritiky na obě socialistické strany.

Ve volbách 1920 vidíme silnou pozici sociálních demokratů především v oblastech nad 5 000 obyvatel, pod 5 000 obyvatel se již projevuje podpora agrárním stranám. Na Moravě je patrná silná pozice lidové straně. Hospodářské a sociální problémy však stíhaly nově vzniklý československý stát i po prvních parlamentních volbách roku 1920 až do roku 1924. Práce poukázala i na skutečnost, proč socialistické strany selhali v jejich aspiraci po získání podpory převážně agrárně laděného venkova. Socialistické strany nemohly konkurovat republikánské strany, která se zaměřovala přímo na problematiku venkova a razantně a otevřeně odmítala některé návrhy státních podpor pro průmyslové dělnictvo.

Parlamentní volby roku 1925 byly ve znamení vítězství komunistické strany, která se, se svými 13,2 %, tak stala druhou nejsilnější stranou. Komunistické straně výrazně prospívala skutečnost, že byla jedinou opravdovou mnohonárodnostní stranou. Václav Průcha píše, že se KSČ podařilo vzbudit v radikálně naladěné veřejnosti pocit, že je to ona a ne vládní, „kompromistická“ sociální demokracie, představuje době odpovídající principy opravdového tj. radikálního socialismu. (*Průcha, 2004, str. 50*). Zkoumaná data dokazují, že větší podpory se dostávalo komunistické straně především v oblastech nad 5 000 obyvatel, na Moravě, Slezsku a Slovensku i pod 5 000 obyvateli. V Čechách pak v oblastech pod 5 000 obyvatel měla podporu především republikánská strana. Přesto však je možné se domnívat, že rok 1925 byl již ve znamení poklesu podpory komunistům a že nejvýraznější podpora by byla datovatelná rok 1921 – 1923. Vedle komunistické strany se na Slovensku projevila velmi výrazná podpora Hlinkově ľudové straně. Zkoumané průmyslové oblasti pak ukazují výrazný propad podpory sociální demokracii a pokračující růst podpory národních socialistů. Podpora komunistické straně nebyla ve zkoumaných oblastech nijak výrazná s výjimkou Kladna (42,2 %), Slaného (46,6 %) Nového Strašecí (33 %) a Unhošti (38,8 %). Přesto se lze domnívat, že rok 1925 znamenal již pokles podpory komunistické straně. Československý tisk poukazoval na slábnoucí pozice komunistů již po roce 1923 s odkazem na výsledky voleb obecních a voleb do závodních rad.

Druhá polovina dvacátých let byla ve znamení hospodářské konjunktury s obdobím s přechodným poklesem v roce 1926, což se nepochybně projevilo na míře nezaměstnanosti a vzestupu mezd. Hospodářská konjunktura dokázala nepochybně uklidnit zradikalizovanou společnost na počátku dvacátých let, alespoň co se týče sociální otázky, na Slovensku vřelo národnostní cítění posílené článkem Vojtěch Tukey volajícím po novém uspořádání státu s odkazem na údajnou tajnou klauzuli Martinské deklarace.

Socialistické strany pak do voleb vstupovaly po výrazném „očisťovacím“ procesu. Z Československé strany národně socialistické byl vyloučen Jiří Stříbrný a v Komunistické straně Československé došlo k završení procesu bolševizace, což znamenalo razantní úbytek členů strany a posílení gottwaldovského křídla strany. Výsledky voleb z roku 1929 poukazují na patrný pokles podpory komunistické straně. V Čechách (neněmeckých oblastech) nad 5 000 obyvatel se stali třemi nejsilnějšími stranami republikánská strana, sociální demokracie a národní socialisté, nad 5 000 obyvatel pak sociální demokraté, národní socialisté a národní demokraté. Na Moravě a Slezsku, v oblastech pod 5 000 obyvatel, byla nejsilnější republikánská strana, sociální demokraté a lidová strana, nad 5 000 obyvatel sociální demokraté, národní socialisté a národní demokraté. Vidíme zde tedy nárůst podpory sociální demokracii, ve srovnání s krizovým rokem 1925. I na Slovensku došlo k oslabení podpory komunistické straně. Třemi nejsilnějšími stranami zde byly strany Hlinkova ľudová a sociální demokraté. Vidíme tedy, že hospodářská situace, ale i vnitrostranická „očista“ radikální levice výrazně oslabila její, tak silnou podporu z roku 1925 a posílila sociální demokracii. Přesto si však udržela silné pozice v německých oblastech s na hospodářské změny citlivým průmyslem. I ve zkoumaných průmyslových oblastech byl patrný pokles podpory komunistické straně. Pokles byl patrný i na doposud silně prokomunistických průmyslových oblastech, jako Kladno (26,2 %), ve Slaném (31,2 %) Novém Strašecí (23,5 %) a Unhošti (23,5 %) a posílení sociální demokracie.

Pokud jsme si stanovili předpoklad kauzálního vztahu mezi hospodářským vývojem a podporou socialistickým stranám, včetně příklonu k těm méně či více radikálním (s hledem na ekonomický vývoj), pak radikalizace společnosti spojená s nástupem hospodářské krize třicátých let musela zákonitě vést k růstu podpory marxistické „krajní“ levice.

Vzhledem k tomu, že se hospodářská krize v Československu projevila později, tím více by se tato skutečnost měla projevit na výsledku parlamentních voleb. Ve volbách roku 1935 zvítězila, v rámci neněmeckých politických stran, Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu, druhou sociální demokracie a třetí Komunistická strana Československa, vidíme zde tedy růst podpory socialistickým stranám. Vysokou podporu komunistické straně vidíme však především v zradikalizovaných, převážně německých oblastech jako Česká Lípa, Louny, Karlovy Vary. Ivo Pejčoch poukazuje, že právě ne severu Čech vznikaly na počátku třicátých let komunistické polovojenské oddíly tzv. Sturmbrigády KSČ, Rote Wehr a Kampfbund, jejichž členové byli především německé národnosti (*Pejčoch, 2009, str. 17 – 22*)

Silnou podporu měli komunisté také na Slovensku, kde spolu s Autonomistickým blokem a republikánskou stranou představovali tři nejsilnější politická hnutí. Ve zkoumaných oblastech výše podpory komunistické straně nebyla příliš vysoká. Ačkoliv v některých oblastech posílila, zejména oblast Kladenska, s ohledem na dopady hospodářské krize byly očekávány výsledky daleko vyšší. Výše zmíněné výsledky nás tedy dovádějí ke skutečnosti, že krajně levicové tendence byly v Československu patrné především v hospodářsky rizikových německých oblastech severu Čech, na Slovensku a v rámci námi zkoumaných průmyslových oblastí jen na Kladensku. Hospodářský vývoj se do podpory socialistických stran promítal jen sekundárně. Hrozba násilného státního převratu ze strany krajní levice se zdá být tedy v průmyslových oblastech s českou národností již počátku nepříteli reálná. Již 22. března 1920 píše Kladenský republikán: *„Český bolševism prohrál takticky svůj zápas už dávno tím, že proměškal svůj historický, vhodný okamžik, který se více nevrátí. Mravně byl podruhé potřen volbami, které vítězstvím socialismu dokázaly zbytečnost prostředků násilí.* (Kladenský republikán 22. května 1920)

Pokles podpory sociální demokracie byl zapříčiněn vnitrostranickým štěpením vedoucím k selhání Tusarovy vlády. Další vývoj po roce parlamentních volbách roku 1925 byl patrný růst podpory sociální demokracii, přestože úroveň z let 1919 a 1920 se jim dosáhnout nepodařilo. Národní socialisté, v rámci zkoumaných oblastí, představují konstantní růst podpory, ovlivněným krizemi, které zmítaly její oponenty (rozpad sociální demokracie, agresivní postup a dopady bolševizace KSČ).

Poválečná zradikalizovaná společnost, v námi zkoumaných oblastech, tíhla k radikálním představám a „levé“ radikální pozici v sociální demokracii, postupně se však od tohoto kurzu odvracela a ani v dobách hospodářské krize se k ní v takové míře nevracela. Koncentraci podpory, jak již zmíněno výše, je nutné hledat jinde, zejména pak v sociálně i hospodářsky krizových oblastech severu Čech a na Slovensku. Práce poukázala na skutečnost, že na Slovensku dominoval především prvek náboženský a národnostní, přesto si však zde dokázala komunistická strana získat významné postavení mezi ostatními politickými seskupeními.

Národní socialisté se pak stali na Slovensku jen okrajovou stranou. Výsledky práce tedy popírají v úvodu stanovenou hypotézu zkoumání hospodářského vývoje jako hlavní proměnné ve výkladu volební podpory obyvatelstva a řadí ji jen mezi další proměnné jako je prvek vnitrostranický a společenský.

Seznam použité literatury

- [1] AMBROŽ, Jindřich. *Jilemnice: Výňatky z dějin, rozvoj a zvláštnosti města*, Jilemnice: Jindřich Ambrož, 1941.
Číslo nár. bibl. cnb000754100
- [2] BADÍK, Milan. *Gelnica a okolie*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1969
- [3] BECHNÝ, David. *Historie a současnost podnikání na Plzeňsku*. Žehušice: Městské knihy, 2002.
ISBN 80-86699-01-3
- [4] BENEŠ, Luděk. *Historie a současnost podnikání na Mladoboleslavsku*. Žehušice: Městské knihy, 2001.
ISBN 80-902919-5-3
- [5] CIBULKA, Pavel, SPIŠÁK, Jaroslav. *Historie a současnost podnikání na Brněnsku*. Žehušice: Městské knihy, 2012.
ISBN 978-80-86699-68-4
- [6] CIRONIS, Petros. *Rokycany v době první světové války 1914 – 1918*, Rokycany: Státní okresní archiv, 1998.
ISBN 80-238-3325-1
- [7] DOSPIVA, David. *Historie a současnost podnikání na Blanensku, Boskovicku a Vyškovsku*. Žehušice: Městské knihy, 2015.
ISBN 978-80-86699-84-4
- [8] FIALA, František. *Soupis lomů ČSR. Číslo 4, Okres Banská Štiavnica: podle stavu v r. 1932*. V Praze : Československý svaz pro výzkum a zkoušení techniky důležitých látek a konstrukcí : Státní ústav geologický : Technické knihkupectví a nakladatelství, 1934.
Číslo nár. bibl. cnb001228728
- [9] HARNA, Josef, LACINA, Vlastislav. *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899 – 1938*. Praha: Historický ústav, 2007.
ISBN 978-80-7286-113-2

- [10] HARNA, Josef. *Politické programy českého národního socialismu 1897 – 1948*. Praha: Historický ústav, 1998.
ISBN 80-85268-79-5
- [11] HERČÍK, Karel. *Čtení o Mladé Boleslavi*. Poděbrady: Kompakt, 2004.
ISBN 80-239-4321-9
- [12] HERČÍK, Karel, KRÁLÍK, Jan. *Mladá Boleslav: továrna ve městě – město v továrně*. Týnec nad Sázavou: Moto Public, 2005.
ISBN 80-239-5458-X
- [13] JAKL, Michal. *Historie a současnost podnikání na Jilemnicku, Semilsku a Turnovsku*. Žehušice: Městské knihy, 2004.
ISBN 80-86699-18-8
- [14] KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře první republiky (1918 – 1939)*. Praha: Libri, 2000.
ISBN 80-7277-027-6
- [15] KLÁTIL, František. *Republika nad stranami: O vzniku a vývoji Československé strany národně socialistické (1897 – 1948)*. Praha: Melantrich, 1992.
ISBN 80-7023-117-3
- [16] KOTEK, Miroslav. *Česká sociální demokracie za války*. Praha: A. Svěcený, 1920.
Číslo nár. bib. cnb000595059
- [17] KUCHYŇKA, Zdeněk. *Historie a současnost podnikání na Kladensku a Slánsku*. Žehušice: Městské knihy, 2005.
ISBN 80-86699-25-0
- [18] KUČERA, Rudolf. *Život na příděl*. Praha: Nakladatelství Lidových novin, 2013.
ISBN 978-80-7422-232-0
- [19] LACINA, Vlastislav, PÁTEK, Jaroslav. *Dějiny hospodářství českých zemí od počátku industrializace od současnosti. Sv. 3. Období první Československé republiky a německé okupace 1918 – 1945*. Praha: Karolinum, 1995.
ISBN 80-7184-051-3

- [20] MAREK, Luboš. Četnická stanice Kamenné Žehrovice za první republiky. In BARTONÍČEK, Pavel. *Město a region v dramatickém století: Slaný a Slánsko ve XX. Století*. Slaný: Knihovna Václava Štěcha ve Slaném, 2014.
- ISBN 978-80-905346-2-9
- [21] MEZIHORÁK, František. *Dělnické hnutí a KSČ na jihovýchodní Moravě v letech 1921 – 1924*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1968.
- Číslo nár. bibl. cnb000447411
- [22] MODRÁČEK, František. *Nauka a politické zásady pokrokového socialismu*. Praha: Nákladem vydavatelského družstva Socialistických listů, 1919
- Číslo nár. bibl. cnb000694900
- [23] NEKOLA, Martin. *Petr Zenkl: politik a člověk*. Praha: Mladá Fronta, 2014.
- ISBN 978-80-204-3377-0
- [24] NOVÝ, Petr. *Historie a současnost podnikání na Jablonecku, Tanvaldsku a Železnobrodsku: Žehušice: Městské knihy*, 2007.
- ISBN 978-80-86699-49-3
- [25] OSYKOVÁ, Linda. *Volebné kampane politických stran na Slovensku počas I. CSR*. Bratislava: Veda, 2012.
- ISBN 978-80-224-1228-5
- [26] POLÁŠEK, Martin. *Revizionisté, progresivisté a tradicionalisté: programové debaty v Československé sociální demokracii v letech 1924 – 1938*. Brno: Doplněk, 2013
- ISBN 978-80-7239-310-7
- [27] POLÁŠEK, Martin. *Představy o roli sociální politiky v Československé sociálně demokratické straně dělnické mezi světovými válkami: Polemika mezi Evženem Šternem a Jiřím Pleskotem*. Střed, roč. 4. Vol. 2 (2012). Číslo 2. Str. 69 – 86
- [28] PROKŠ, Petr. *Politické programy československé a československé sociálně demokratické strany dělnické 1878 – 1948*. Praha: Historický ústav, 1999.
- ISBN 80-85268-88-4
- [29] PEJČOCH, Ivo. *Armády českých politiků: české polovojenské jednotky 1918 – 1945*. Cheb: Svět křídel, 2009.
- ISBN 978-80-86808-60-4
- [30] PEROUTKA, Ferdinand. *Budování státu I. 1918*. Praha: Fr. Borový, 1933.

- [31] PRŮCHA, Václav. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918 – 1992 (I. Díl)*. Brno: nakladatelství: Doplněk, 2009
- ISBN 80-7239-147X
- [32] RÁKOSNÍK, Jakub. *Odvrácená tvář meziválečné prosperity: nezaměstnanost v Československu v letech 1918 – 1938*. Praha: Karolinum, 2008.
- ISBN 978-80-246-1429-8
- [33] RUPNIK, Jacques. *Dějiny Komunistické strany Československa: od počátků do převzetí moci*. Praha: Academia, 2002.
- ISBN 80-200-0957-4
- [34] SEMOTANOVÁ, Eva. Slánsko a Lounsko – formování regionů. In PŘIBYLOVÁ, Dana, PŘÍBYL, Vladimír. *Slánské rozhovory – Slaný a Louny*. Slaný: Město Slaný, 2007
- ISBN 978-80-254-0168-2
- [35] ŠIMKO, Michal: *Banská Štiavnica: Město baní, škol a historických pamiatok*. Bratislava : Št. nakl., 1935
- Číslo nár. bibl. cnb001110506
- [36] SKÁLA, Jan. *Úpadek sociální demokracie a vznik strany komunistické*. Praha: Federace děln. tělocv. jednot čsl., 1922.
- Číslo nár. bibl. cnb000900605
- [37] ZINNER, Paul E. *Communist strategy and tactics in Czechoslovakia, 1918 – 1948*. New York: Prager, 1963.
- ISBN-13: 978-0837185507
- [38] *Dělnické listy: Časopis československé sociálně demokratické strany dělnické pro okresy Kladno, Unhošť, Slaný, Louny a Nové Strašecí*. Roč. 1, č.1 (1920) – roč. 17, č.40 (1938). Kladno: Josef Hofman, 1920 – 1938.
- Číslo nár. bibl. cnb002195318
- [39] *Kladenský republikán: orgán Československé strany socialistické*. Roč. 1, č. 1 (1919) – roč. 4, č. 51 (1922) Praha: Melantrich, 1919 – 1922.
- Číslo nár. bibl. cnb002219781
- [40] *Kladenský republikán: orgán československé strany národně socialistické*. Roč. 7, č. 1 (1926) – roč. 11, č. 30 (1930). Kladno: František Peták, 1926 – 1930.
- Číslo nár. bibl. cnb002219783

- [41] *Národní listy*. Julius Grégr. 1933 – roč. 63, 68. Vydáváno od roku 1861 do roku 1941.
Čísl. nár. bibl. cnb001299805
- [42] *Rudý prapor: dělnický týdeník pro okresy Kolín, Kouřim, Č. Brod, Č. Kostelec: Komunistická strana Československa*, Roč. 1, č. 1 (1921) – roč. 2, č. 4 (1922) 1921 – 1922.
Čísl. nár. bibl. cnb002370135
- [43] *Rudé právo: orgán Československé sociálně demokratické strany dělnické*. Roč. 1 (1920)-roč. 71 (1990); roč. 1 (1991)-roč. 5 (1995) Praha: 1920 – 1995.
Číslo nár. bibl. cnb000529747
- [44] *Volby do Národního shromáždění v dubnu roku 1920 a všeobecné volby do obecních zastupitelstev v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v červnu 1919*. Praha: Státní úřad statistický, 1922.
Číslo nár. bibl. cnb000651957
- [44] *Volby do poslanecké sněmovny v listopadu 1925*. Praha: Státní úřad statistický, 1926.
Číslo nár. bibl. cnb000651951
- [45] *Volby do poslanecké sněmovny v říjnu 1929*. Praha: Státní úřad statistický, 1930.
Číslo nár. bibl. cnb000186988
- [46] *Celkový přehled výsledků volby do poslanecké sněmovny v roce 1935 v kraji I (Praha)*. Praha : Ministerstvo vnitra, 1935. Obsahuje přívazky: kraj II. (Pardubice) -- kraj III. (Hradec Králové) -- kraj IV. (Mladá Boleslav) -- kraj V. (Česká Lípa) -- kraj VI. (Louny) -- kraj VII. (Karlovy Vary) -- kraj VIII. (Plzeň) -- kraj IX. (České Budějovice) -- kraj X. (Jihlava) -- kraj XI. (Brno) -- kraj XII. (Olomouc) -- kraj XIII. (Uherské Hradiště) -- kraj XIV. (Mor. Ostrava) -- kraj V. (Trnava) -- kraj XVI. (Nové Zámky) -- kraj XVII. (Turč. Sv. Martin) -- kraj XVIII. (Bánská Bystrica) -- kraj XIX. (Lipt. Sv. Mikuláš) -- kraj XX. (Košice) -- kraj XXI. (Prešov) -- kraj XXII. (Užhorod)
Číslo nár. bibl. cnb000708121

Internetové zdroje

- [1] PRÁŠEK, Václav Justin. *Dějiny města Turnova nad Jizerou v Boleslavšti*. Turnov: C.k. priv. Zbor střelecký, 1879. Dostupné z URL <https://archive.org/details/djinymstaturnov00prgoog>
- [2] *Pamětní kniha města Zbiroha*. Státní okresní archiv Rokycany. Dostupné z URL <http://www.portafontium.eu/contents/chronicle/soap-ro/zbiroh>
- [3] *Kronika Unhoště*. SBD Unhošť. Dostupné z URL <http://www.sbdunhost.cz/historie-unhoste/>

Přílohy

Seznam příloh

Příloha 1 Výběr zkoumaných oblastí

Příloha 2 Počet stávkující a reálný příjem dělníků 1921 – 1937

Příloha 3 Počet nezaměstnaných 1921

Příloha 4 Výsledky parlamentních voleb 1920

Příloha 5 Výsledky parlamentních voleb 1925

Příloha 6 Výsledky parlamentních voleb 1929

Příloha 7 Výsledky parlamentních voleb 1935

Příloha 8 Výsledky Plzeň

Příloha 9 Výsledky Brno město

Příloha 10 Brno venkov

Příloha 11 Mladá Boleslav

Příloha 12 Výsledky Kladno

Příloha 13 Výsledky Blansko

Příloha 14 Výsledky Boskovice

Příloha 15 Výsledky Železný Brod

Příloha 16 Výsledky Jilemnice

Příloha 17 Výsledky Rokycany

Příloha 18 Výsledky Zbiroh

Příloha 19 Výsledky Slaný

Příloha 20 Výsledky Unhošť

Příloha 21 Výsledky Strašecí Nové

Příloha 22 Turnov

Příloha 23 Výsledky Gelnica

Příloha 24 Výsledky Štiavnica Baňská

Příloha 25 Výsledky Vysoké nad Jizerou

	počet obyvatelstva přítomného při sčítání lidu dne			
Soudní okres	15. února 1921 (soudní okres)	národnost československá z roku 1921	národnost německá	průmysl a živnosti = 1000 přítomných obyvatelů příslušelo 15. února k průmyslu a živnostem
Bezručice	13 995	80	13 821	200 - 300
Blatná	24 865	24 663	10	100 - 200
Blovice	20 738	20 669	18	200 - 300
Březnice	20 850	20 767	8	200 - 300
Dobruška	11 868	6 477	5 284	400 - 500
Domažlice	25 509	20 350	4 970	300 - 400
Hartmanice	9 165	570	8 487	200 - 300
Hory Kašperské	16 235	7 598	8 473	300 - 400
Hostouň	16 006	224	15 602	200 - 300
Kdyně	21 567	18 683	2 737	200 - 300
Klatovy	44 719	43 565	746	200 - 300
Kralovice	18 931	18 819	64	200 - 300
Lázně Mariánské	15 700	406	14 733	300 - 400
Manětín	16 065	10 293	5 718	300 - 400
Nepomuk	16 988	16 894	16	100 - 200
Nýrsko	17 700	865	16 547	300 - 400
Planá	19 862	295	19 346	200 - 300
Plánice	16 026	15 939	15	100 - 200
Plzeň	147 630	136 540	8 251	500 - 600
Přeštice	28 452	28 221	140	300 - 400
Přimda	17 516	57	17 304	200 - 300
Rokycany	35 579	35 143	254	500 - 600
Ronšperk	11 939	235	11 601	300 - 400
Stod	25 962	9 635	15 988	více než 600
Stříbro	24 929	1 673	22 584	300 - 400
Sušice	26 267	23 027	3 034	300 - 400
Tachov	24 896	236	24 385	300 - 400
Teplá	9 725	29	9 662	200 - 300
Touškov	12 668	2 181	10 293	300 - 400
Týn Horšovský	21 332	11 947	9 189	300 - 400
Zbiroh	23 207	23 007	85	400 - 500

Soudní okres		národnost československá z roku 1921	národnost německá	
Bělá pod Bezdězem	13 592	11 309	2 195	200 - 300
Benátky Nové	29 532	28 780	205	300 - 400
Boleslav Mladá	49 705	48 476	542	400 - 500
Brod Železný	22 907	22 584	260	více než 600
Dub Český	13 830	12 680	1 106	300 - 400
Frýdlant	31 590	1 166	29 478	500 - 600
Hradiště Mnichovo	24 554	24 160	229	300 - 400
Jablonec nad Nisou	59 902	7 089	51 416	více než 600
Jičín	32 297	31 565	448	200 - 300
Jilemnice	23 625	22 438	1 141	500 - 600
Libáň	20 053	19 850	59	200 - 300
Liberec	96 766 (v tom město 34985)	15 170	78 268	500 - 600
Lomnice nad Popelkou	17 042	16 955	51	400 - 500
Mělník	43 791	43 351	138	200 - 300
Městec Králové	20 400	20 244	28	100 - 200
Nové Město pod Smrkem	9 635	271	9 083	více než 600
Nymburk	33 296	32 878	111	300 - 400
Paka Nová	30 445	27 986	2 377	400 - 500
Poděbrady	30 666	30 378	53	300 - 400
Rokytnice nad Jizerou	8 060	974	7 023	500 - 600
Semily	17 281	16 956	275	500 - 600
Sobotka	15 477	15 387	27	200 - 300
Tanvald	26 305	6 671	19 268	více než 600
Turnov	31 440	30 810	373	400 - 500
Vrchlabí	22 656	2 160	20 074	500 - 600
Vysoké nad Jizerou	10 970	10 458	487	400 - 500

Soudní okres		národnost československá z roku 1921	národnost německá	
Bílina	36 522	12 216	23 545	500 - 600
Duchcov	47 409	19 605	26 856	více než 600
Hora Svaté Kateřiny	6 252	39	5 911	více než 600
Hora Svatého Šebestiána	5 909	33	5 768	400 - 500
Chomutov	46 254	3 226	41 696	400 - 500
Jirkov	26 501	3 224	22 791	více než 600
Kladno	47 859	46 133	1 205	více než 600
Kralupy nad Vltavou	18 186	18 034	52	400 - 500
Křivokládk	18 182	18 119	34	400 - 500
Libochovice	20 578	20 414	81	200 - 300
Litvínov Horní	34 136	12 458	21 084	více než 600
Louny	44 805	44 329	277	300 - 400
Lovosice	22 595	10 179	12 092	300 - 400
Most	61 892	28 147	31 969	více než 600
Postoloprty	12 105	4 724	7 280	300 - 400
Rakovník	33 839	32 992	783	300 - 400
Roudnice nad Labem	33 359	32 994	178	300 - 400
Slaný	60 219	59 776	137	500 - 600
Strašecí Nové	24 232	24 106	39	500 - 600
Teplice - Šanov	103 328	22 462	75 887	více než 600
Unhošť	31 638	31 446	52	500 - 600
Velvary	14 219	14 058	45	300 - 400
Žatec	35 706	4 508	30 639	300 - 400

Soudní okres		národnost československá z roku 1921	národnost německá	
Blansko	34 963	34 667	130	500 - 600
Boskovice	30 342	29 563	216	400 - 500
Brno, městský okres	140 576 (Brno město 221 758)	82 876	48 912	400 - 500
Brno, venkov	133 604	121 836	10 354	400 - 500
Bučovice	20 435	20 181	87	300 - 400
Bystřice nad Perštejnem	21 259	21 117	37	200 - 300
Hustopeče	25 544	16 395	8 534	100 - 200
Ivančice	38 324	37 142	597	500 - 600
Jevíčko	21 365	18 682	2 458	200 - 300
Klobouky	14 782	14 655	26	100 - 200
Kunštát	24 123	23 978	73	300 - 400
Město Nové na Moravě	21 119	21 010	23	200 - 300
Pohořelice	16 115	3 665	11 986	100 - 200
Slavkov u Brna	34 541	33 956	284	300 - 400
Svitavy	25 951	2 394	23 201	500 - 600
Tišnov	35 588	35 199	186	300 - 400
Třebová Moravská	27 750	2 290	25 059	300 - 400
Vyškov	42 615	39 683	2 725	300 - 400
Žďár	14 079	13 948	29	200 - 300
Židlochovice	32 545	31 337	983	200 - 300

Soudní okres		národnost československá z roku 1921	národnost německá	
Bánovce	30 516 (v roce 1921 Bánovce patří do Župa XVI. Nitra)	29 462	165	100 - 200
Bystrica Považská	24 027	23 655	27	méně než 100
Bytča Velká	27 008	26 429	31	100 - 200
Čadca	40 151	39 421	149	100 - 200
Ilava	30 387	29 044	188	100 - 200
Kubín Dolný	15 553	15 006	122	méně než 100
Martin Svatý Turčianský	32 679	30 471	461	300 - 400
Mesto Nové Kysucké	33 948	33 599	45	méně než 100
Mesto Nové nad Váhom (9, XV. 26)	40 478 (v roce 1921 Mesto Nové nad Váhom patří do Župa XV. Bratislava)	38 592	89	100 - 200
Námestovo	27 653	27 085	67	méně než 100
Prievidza (65, XVIII.6)	54 929 (v roce 1921 Prievidza patří do Župa XVI. Nitra)	38 752	14 579	200 - 300
Púchov	31 725	30 951	153	100 - 200
Topolčany (24, XV. 44, XVIII.10)	42 628 (v roce 1921 Topolčany patří do Župa XVI. Nitra)	39 168	663	100 - 200
Trenčín	10 411 (město) 41 251 (venkov)	8 942 (město) 40 442 (venkov)	338 (město) 96 (venkov)	100 - 200
Trstená	7 165	6 720	118	méně než 100
Žilina	12 032 (město) 42 382 (venkov)	9 657 (město) 41 568 (venkov)	750 (město) 140 (venkov)	100 - 200

Soudní okres		národnost československá z roku 1921	národnost německá	
Město Nové n. V. (26, XVII., 9)	-			-
Moravce Zlaté (1, XVI. 4, XVIII. 38)	35742 (v roce 1921 Moravce Zlaté patří do Župa XVI. Nitra	33 068	170	100 - 200

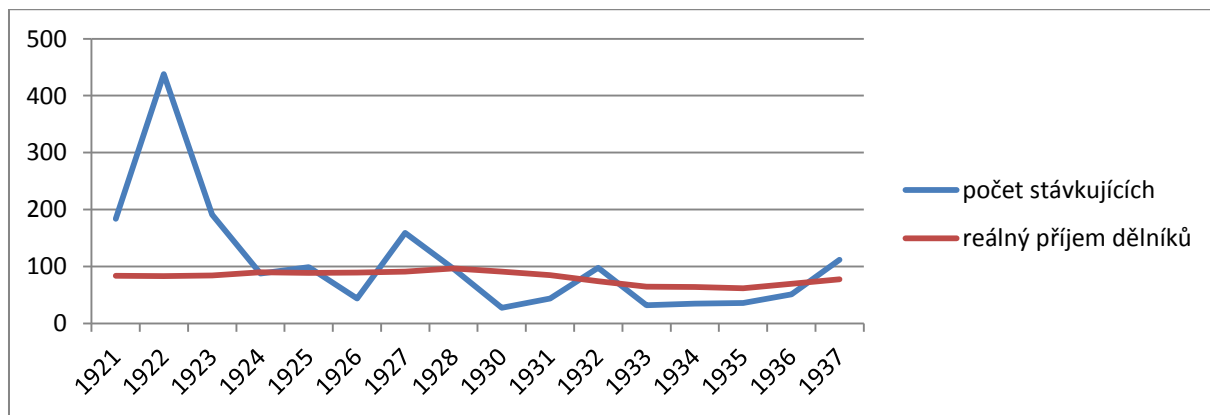
Soudní okres			národnost německá	
Moravce Zlaté (4, XV. 1, XVIII. 38)	-			
Kameň Modrý (18, XVIII. 8, XX. 45)	21 704 (v roce 1921 Kameň Modrý patří do Župa XVIII. Zvolen)	15 382	61	méně než 100
Levice (15, XVIII. 31)	10 343 (město) 37 984 (venkov) (v roce 1921 Levice patří do Župa XVIII. Zvolen)	2 960 (město) 10 897 (venkov)	215 (město) 199 (venkov)	100 - 200
Krupina (22, XVIII. 55)	21 513 (v roce 1921 Krupina patří do Župa XVIII. Zvolen)	21 131	52	100 - 200

Soudní okres		národnost československá z roku 1921	národnost německá	
Baňa Nová	-			-
Brezno (25, XIX. 6)	4 041 (město) 29 375 (venkov) (v roce 1921 Brezno patří do Župa XVIII. Zvolen)	3 825	25	300 - 400
Bystrica Baňská	10 587 (město) 31 145 (venkov) (v roce 1921 Bystrica Baňská patří do Župa XVIII. Zvolen)	8 222 (město) 30 543 (venkov)	454 (město) 103 (venkov)	300 - 400
Ďala Stará (4,XVI.20)	47 460 (v roce 1921 Ďala Stará patří do Župa XVI. Nitra)	6 209	133	méně než 100
Kameň Modrý (8, XVI. 18, XX. 45)	-			-
Kremnica (v roce 1921 patří Kremnica do Župa XVII. Turčianský Svatý Martin	4 560 (město) 4 933 (okolí)	3 031 (město) 864 (okolí)	836 (město) 4 043 (okolí)	300 - 400
Križ Svatý	43 683 (v roce 1921 Križ Svatý patří do Župa XVIII. Zvolen	36 179	6 896	100 - 200
Krupina (55, XVI. 22)	-			-
Levice (31, XVI. 15)	-			-
Moravce Zlaté (38, XV. 1, XVI. 4)	-			-
Prievidza (6, XVII. 65)	-			-
Ružomberok (1, XIX. 25)	14 220 (město) 17 341 (venkov) (v roce 1921 Ružomberok patří do Župa XIX. Liptovský Svatý Mikuláš)	12 175 (město) 16 947 (venkov)	680 (město) 203 (venkov)	300 - 400
Sobota Rimavská (1, XIX. 54, XX. 9)	7 096 (město) (v roce 1921 Sobota Rimarská patří do Župa XVIII. Zvolen)	13 361	4 319	
Štiavnica Baňská	13 264 (+ Belá, město)(v roce 1921 Štiavnica Baňská patří do Župa XVIII. Zvolen	11 956	299	400 - 500
Topolčany (10, XV. 44, XVII. 24)	42 628 (v roce 1921 Topolčany patří do Župa XVI. Nitra)	39 168	663	100 - 200
Vráble (20, XV. 4, XVI. 16)	30 233 (v roce 1921 Vráble patří do Župa XVI. Nitra)	20 469	63	méně než 100
Zvolen	8 917 (město) 17 502 (venkov) (v roce 1921 Zvolen patří do Župa XVIII. Zvolen)	8 294 (město) 17 381 (venkov)	132 (město) 2 (venkov)	200 - 300

Soudní okres		národnost československá z roku 1921	národnost německá	
Brezno (6, XVIII. 25)	-			-
Gelnica (16, XX. 7, XXI. 1)	3 737 (město) 25 077 (venkov) (v roce 1921 Gelnica patří do Župa XX. Košice)	1 123 (město) 13 848 (venkov)	2 185 (město) 7 550 (venkov)	500 - 600
Hrádok	19 342 (v roce 1921 Hrádok patří do Župa XIX. Liptovský Svatý Mikuláš)	18 775	122	200 - 300
Kežmarok (9, XX. 20)	6 466 (město) 18 185 (venkov) (v roce 1921 Kežmarok patří do Župa XIX. Liptovský Svatý Mikuláš)	2 507 (město) 7 627 (venkov)	2 449 (město) 8 843 (venkov)	200 - 300
Levoča (41, XX. 2)	7 477 (město) 8 521 (venkov) (v roce 1921 Levoča patří do Župa XIX. Liptovský Svatý Mikuláš)	5 041 (město) 7 469 (venkov)	1 414 (město) 606 (venkov)	100 - 200
Lubovňa Stará (18, XX. 3, XXI. 9)	16 492 (v roce 1921 Lubovňa Stará patří do Župa XIX. Liptovský Svatý Mikuláš)	9 460	2 900	100 - 200
Mikuláš Svatý Liptovský	20 699	19 920	248	300 - 400
Poprad (18, XX. 8)	2 881 (město) v roce 1921 patří Poprad do Župa XIX. Liptovský Svatý Mikuláš	1 263 (město)	1 002 (město)	
Revúca (35, XX. 3)	13 380 (v roce 1921 patří Revúca do Župa XIX. Liptovský Svatý Mikuláš)	10 235	70	300 - 400
Rožnava (30, XX. 23)	6 319 (město) 34 453 (venkov) (v roce 1921 patří Rožnava do Župa XIX. Liptovský Svatý Mikuláš)	1 021 (město) 17 460 (venkov)	148 (město) 2 023 (venkov)	300 - 400
Ružomberok (25, XVIII. 1)	-			-
Sobota Rimavská (54, XVIII. 1, XX. 9)	-			-
Ves Spišská Nová (32, XX. 3)	11 206 (město) 16 360 (venkov) (v roce 1921 patří Ves Spišská Nová do Župa XIX. Liptovský Svatý Mikuláš)	7 335 (město) 11 933 (venkov)	1 687 (město) 1 868 (venkov)	300 - 400
Ves Spišská Stará	9 238 (v roce 1921 patří Ves Spišská Stará do Župa XIX. Liptovský Svatý Mikuláš)	7 123	245	méně než 100

Příloha 1 Výběr zkoumaných oblastí (*Sčítání lidu v republice Československé ze dne 15. února 1921, Sčítání lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930. Díl I, II.*)

Rok	Index průmyslové výroby	Počet nezaměst.	V % pracujících	počet stávkujících	reálný příjem dělníků
1919	-	-	-	177,4	44
1920	-	-	-	491,8	65,6
1921	60,1	71 500	3,2	183,7	83,8
1922	54,7	127 200	5,7	437,7	83,2
1923	57,6	207 300	9,4	191,3	84,5
1924	76	96 400	4,4	87,9	90,1
1925	79	49 400	2,2	98,9	88,9
1926	76,7	67 800	3,1	43,6	89,4
1927	89	52 900	2,4	158,8	90,9
1928	95,8	38 600	1,7	96,3	96,9
1930	89,2	105 400	4,8	27,4	91
1931	80,7	291 300	13,2	43,9	85,1
1932	63,5	554 100	28,3	97,9	74,4
1933	60,2	738 300	33,5	32	64,8
1934	66,5	677 000	30,7	34,7	64,2
1935	70,1	686 300	31,2	36,1	61,9
1936	80,1	622 700	28,3	51	69,8
1937	96,3	408 900	18,6	111,8	77,3
1938	-	256 200	11,6	-	-

Příloha 2 Počet stávkujících a reálný příjem dělníků 1921 – 1937 (*Rupnik, 2002, str. 100*)

Příloha 3 Počet nezaměstnaných 1921 (*Rupnik, 2002, str. 100*)

Volební kraj	čsl. sociálně demokr. stranu děl.	čsl. Stranu lidovou	republ. stranu čsl. Venk. Dom.	čsl. Stran. Social	Národ dem. s agrár. opos.	Slov. národ. a rol. stranu	čsl. živnost.-obchodn. stranu středostav.	Soc. stranu lidu prac	str. malo rol. dom.kařů a živn.	Neo dvisl stran lidu malé-ho	Slovan stranu soc. (Choc)	něm. soc. dem. stranu dělnic-kou	něm. vol. pospoli-tost (něm. nár. stranu a něm. nár. social. stranu dělnic-kou)	svaz země-dělců	něm. křesť.-sociál. stranu lidov.	něm. demokr. stranu svobodo-myslnou	něm. stranu svobod-ně sociální	maďar. stranu rolnic-kou	Maďar. stranu národní	křesť.-sociál. stranu	maďar. a německ. sociálně demokratic. stranu	Sdruž. strany židovské
I. Praha A	146149	52833	130303	65495	32778	-	17426	4463	11089	-	608	1441	3774				-	-	-	-	-	848
B	111169	19803	3712	93500	121508	-	14510	17214	503	-	1416	3356	14153				-	-	-	-	-	7987
II. Pardubice A	41218	30618	53814	17814	8205	-	5020	172	2494	-	-	9990	1599	10664	4720	-	-	-	-	-	-	157
B	19342	4689	1937	10384	10000	-	2893	987	323	-	-	1282	1585	258	295	-	-	-	-	-	-	211
III. Králové Hradec A	36896	18977	47180	23116	10919	-	8964	1769	-	-	-	30269	11926	14629	10065	743	-	-	-	-	-	426
B	12377	2962	1221	11279	9023	-	4116	845	-	-	-	4090	3914	362	1390	911	-	-	-	-	-	527
IV. Mladá Boleslav A	61617	16607	63520	43141	16406	-	9372	4691	2042	-	-	41341	19689	10833	7427	2846	-	-	-	-	-	173
B	15920	3044	1455	11032	10187	-	2986	2222	167	-	-	18058	22074	1287	4652	3313	-	-	-	-	-	562
V. Česká Lipa A	10657	324	684	1863	1437	-	-	-	-	-	-	96201	28849	48677	16799	2677	-	-	-	-	-	122
B	10930	402	252	3839	2066	-	-	-	-	-	-	41703	28111	1964	10717	3938	-	-	-	-	-	830
VI. Louny	90714	3674	25917	29436	9767	-	3733	1003	1663	-	-	51350	13684	19421	6067	638	-	-	-	-	-	331
	29824	2204	494	21800	9427	-	2538	1037	133	-	-	31965	28683	1277	5539	2075	-	-	-	-	-	2664
VII. Karlovy Vary	3364	-	-	674	1197	-	-	-	-	-	-	98525	19554	50615	9610	1768	6794	-	-	-	-	849
	1401	-	-	455	907	-	-	-	9025	-	-	33298	22935	1525	6757	2423	836	-	-	-	-	952
VIII. Plzeň	83862	10148	44198	11123	12615	-	2478	1557	169	4049	-	56557	6297	37960	10942	2369	-	-	-	-	-	669
	31048	3679	1234	12465	19276	-	921	2157	14743	1203	-	4741	3245	454	1161	2235	-	-	-	-	-	1233
IX. České Budějovice	44721	17455	47492	15296	11253	-	3673	1357	319	-	-	25304	10352	16496	17333	599	-	-	-	-	-	346
	10883	4425	823	8655	11083	-	2127	2076	-	-	-	2438	2254	106	1656	1175	-	-	-	-	-	586
X. Jihlava	26940	33164	38510	11419	5225	-	4165	777	-	-	-	8263	45740				-	-	-	-	-	883
	9791	3178	502	2564	2638	-	1474	428	-	-	-	5216	10422				-	-	-	-	-	1149

XI. Brno	61744	60550	4258 2	18318	12325	-	6039	3199	-	-	-	9906	25794				-	-	-	-	-	1114
	30942	12441	1426	17287	21097	-	2823	3410	-	-	-	15564	27646				-	-	-	-	-	3036
XII. Olo mou c	48552	49725	4088 5	10548	13499	-	8729	2568	-	-	-	46231	33843	24821	21234	1116	-	-	-	-	-	239
	27640	10135	1570	6277	12264	-	5148	2675	-	-	-	10915	12255	398	5206	2607	-	-	-	-	-	1967
XIII. Uher -ské Hra- diště	35836	55656	3330 8	9192	6674	-	5543	-	-	-	-	336	585				-	-	-	-	-	1391
	7552	4249	939	2152	2983	-	1270	-	-	-	-	1057	899				-	-	-	-	-	1423
XIV. Mora -vská Ostra -va	40223	34710	1846	6930	5805	-	3727	1350	-	-	-	23474	37201	-	10483	266	-	-	-	-	-	448
	28867	8687	1200	5203	6988	-	3138	1075	-	-	-	16718	20685	-	4698	896	-	-	-	-	-	3374
XV. Trna -va	62555	50002	-	1871	-	34603	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3791
	17341	10060	-	843	-	6174	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4310
XVI. Nové Zám- ky	27230	11995	-	1873	-	10282	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	22557	-	49469	81169	4553	
	19241	2226	-	3586	-	6554	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3963	-	25204	27377	6899	
XVII . Turč. Sv. Mar- tin A	71401	47135	-	2938	-	57911	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4436	
B	15982	5404	-	969	-	2732	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2103	
XVII I. Baň- -ká Byst- -řica A	66137	39132	-	1695	-	24727	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
B	11055	8479	-	765	-	1958	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
XIX. Lipt. Sv. Miku -laš A	53364	19223	-	1811	-	23878	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
B	3641	2858	-	243	-	1057	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
XX. Koši -ce A	62028	-	-	3953	-	17571	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2981	48757	-	3901	
B	25306	-	-	5565	-	3735	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1233	15925	-	3251	
XXI. Pre- šov A	68185	34873	-	2777	-	48921	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	9083	
B	6875	4002	-	675	-	1942	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2890	

Příloha 4 Výsledky parlamentních voleb 1920 (*Volby do Národního shromáždění v dubnu roku 1920 a všeobecné volby do obecních zastupitelstev v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v červnu roku 1919*)

volební kraj	Rep. strany zeměd. a malorol. lidu	čsl. strany lid.	čsl. soc. dem. strany dělnické	čsl. strany socialist.	čsl. živnost.-obchod. strany středostav.	čsl. národní dem.	národní strany práce	Hlink.slov. ľudovej strany	Sloven. nár. strany	Něm. Soc. dem. strany dělnické	Něm. Křesť.-soc. strany lidové	Něm. strany národní	Něm. Národ. socialist. strany dělnické	Něm. svazu zemědělců	Krajin. Křesť.-soc. strany	Žid. strany	Hospodář. strany žid.	Komun. strany ČSR (sekce III. Int.)	Neovisl. Komun. strany v Čsl.
Praha A	76 345	34 462	28 086	34 802	19 486	10 413	1 873	-	-	100	19	369	-	195	-	484	-	43 349	259
B	5 672	18 691	24 288	52 611	15 573	46 976	11 394	-	-	4 329	1 107	4 859	-	979	-	6 033	-	33 354	382
Praha B	76 820	39 768	36 700	30 218	18 415	8 279	1 655	-	-	374	360	438	-	3 216	-	400	-	30 362	218
B	7 511	17 982	25 543	65 635	18 401	40 175	9 319	-	-	2 376	444	2 582	-	550	-	3 585	-	42 643	392
Pardubice A	52 570	42 761	23 473	21 831	11 600	5 588	1 358	-	-	4 526	6 120	625	1 089	14 240	-	-	-	15 411	-
B	2 750	7 321	9 259	12 120	6 230	7 004	1 978	-	-	1 211	487	592	774	848	-	-	-	7 425	-
Hradec Králové A	46 587	28 882	19 586	22 977	14 209	7 017	2 046	-	-	19 312	14 434	5 526	5 149	23 407	-	411	-	17 233	431
B	1 490	5 871	7 597	12 048	6 144	6 871	2 032	-	-	2 337	2 617	3 665	1 513	1 169	-	581	-	6 358	134
Mladá Boleslav A	65 760	26 678	25 925	46 702	21 958	10 650	2 100	-	-	11 254	12 740	8 795	14 531	19 886	-	451	-	50 183	687
B	2 268	5 355	7 674	13 435	7 591	7 687	1 258	-	-	5 909	9 413	14 356	11 273	5 859	-	1 060	-	15 361	151
Česká Lípa A	1 409	760	5 421	3 882	601	1 702	206	-	-	50 141	27 621	23 251	15 314	61 523	-	197	-	27 137	-
B	304	792	3 484	6 241	1 530	1 675	672	-	-	24 263	19 150	22 102	14 880	7 316	-	1 122	-	13 467	-
Louny A	31 831	7 320	31 319	25 483	12 935	8 517	2 903	-	-	34 751	14 761	7 293	11 111	26 629	-	324	-	65 892	216
B	1 372	3 994	13 588	18 619	6 650	8 946	2 031	-	-	20 374	17 019	16 472	13 226	6 102	-	3 185	-	27 605	168
Karlovy Vary A	999	224	2 177	2 237	-	1 086	-	-	-	61 607	17 786	14 564	12 939	66 956	-	734	-	19 844	-
B	140	145	640	1 383	-	617	-	-	-	22 518	11 868	17 868	9 337	5 548	-	1 023	-	7 501	-
Plzeň A	51 091	15 989	67 356	18 015	12 182	9 331	821	-	-	34 291	16 146	5 694	4 356	50 857	-	1 029	-	13 884	-
B	2 064	5 456	28 123	16 555	4 827	16 371	1 466	-	-	3 195	2 326	3 038	861	2 106	-	1 720	-	6 968	-
České Budějovice A	58 888	26 733	21 293	22 076	11 443	6 961	967	-	-	13 706	22 270	5 963	1 961	23 294	-	-	-	19 016	-
B	2 396	7 572	4 908	8 891	4 387	7 977	1 152	-	-	951	2 320	2 248	556	887	-	-	-	5 600	-
Jihlava A	37 615	40 260	11 005	10 431	8 070	1 978	1 473	-	-	4 484	14 787	3 250	1 824	26 065	-	1 014	-	14 979	-
B	754	4 962	5 002	3 493	2 667	1 667	1 668	-	-	2 648	4 164	4 058	1 190	2 114	-	1 324	-	6 114	-
Brno A	48 004	74 171	18 043	22 698	15 558	3 471	5 814	-	-	5 983	10 585	1 540	1 261	16 701	-	1 245	-	32 960	2 036
B	2 118	20 047	9 380	21 534	6 639	6 286	10 877	-	-	12 519	9 144	6 980	3 286	9 150	-	3 754	-	21 068	733
Olomouc A	44 486	62 546	30 201	14 705	14 168	3 495	2 714	-	-	28 471	29 490	16 376	11 180	39 181	-	710	-	20 865	-
B	2 143	16 012	14 506	10 021	7 154	7 342	4 275	-	-	7 179	7 460	7 733	5 834	3 561	-	2 531	-	8 904	-
Uherské Hradiště A	30 564	69 790	8 809	8 761	9 246	3 370	3 542	-	-	316	69	-	-	-	-	1 262	-	25 660	-
B	1 150	6 005	2 006	2 033	1 951	1 188	1 667	-	-	786	583	-	-	-	-	1 435	-	4 436	-
Moravská Ostrava A	30 048	53 956	40 860	14 529	7 725	3 641	2 521	-	-	16 003	28 052	21 496	11 283	12 612	-	895	-	30 652	263
B	2 839	21 156	26 333	12 704	7 142	10 292	4 548	-	-	10 314	11 096	15 766	13 626	2 077	-	4 769	-	26 213	291
Trnava A	38 206	888	8 919	2 813	1 407	2 190	929	80 283	2 050	-	-	-	-	2 853	2 380	2 545	967	21 606	-
B	6 082	232	4 075	1 449	922	495	624	12 991	1 059	-	-	-	-	495	1 133	3 108	1 503	7 013	-
Nové Zámky A	29 987	540	7 058	3 366	1 119	2 207	1 033	22 832	331	1 593	-	825	-	46 874	33 751	2 831	-	44 574	-
B	3 401	471	6 580	4 640	2 033	3 416	3 749	11 369	612	2 085	-	2 585	-	9 134	16 162	6 241	-	17 001	-
Turčianský Svätý Martin A	33 653	7 665	6 549	2 881	2 075	2 623	961	121 490	6 556	-	-	-	-	-	3 635	3 860	-	17 286	-
B	1 793	498	1 785	1 307	792	458	717	9 044	784	-	-	-	-	-	1 484	2 141	-	5 166	-
Banská Bystrica A	28 762	764	10 261	2 080	1 303	1 752	719	65 864	3 964	-	-	-	-	-	7 076	1 277	-	14 815	-
B	885	155	1 815	1 067	186	421	496	10 542	622	-	-	-	-	-	1 846	808	-	2 863	-
Liptovský Svätý Mikuláš A	25 501	855	4 215	1 845	627	1 165	325	45 513	9 647	-	-	-	-	-	1 983	1 016	-	14 166	-
B	1 238	54	1 006	521	298	207	173	4 254	1 044	-	-	-	-	-	134	870	-	1 648	-
Košice A	18 496	532	2 679	3 072	250	422	1 335	17 420	4 919	908	-	-	-	40 161	13 908	1 643	1 396	28 827	-
B	1 582	357	2 792	4 149	564	911	1 506	9 893	955	551	-	-	-	7 392	7 421	2 786	1 278	10 866	-

Prešov A	57 110	4 784	2 409	6 884	-	8 343	671	72 823	2 691	-	-	-	-	1 573	5 837	6 264	-	9 286	313
B	1 338	241	492	835	-	344	370	4 793	201	-	-	-	-	1 153	1 587	3 052	-	2 994	43
Užhorod A	31 933	6 377	13 926	11 690	-	2 564	-	-	-	-	-	-	-	20 539	-	11 842	7 483	61 879	880
B	2 985	1 021	4 257	3 884	-	510	-	-	-	-	-	-	-	8 563	-	7 283	4 309	13 789	216
Dohromady A	916 665	546 705	426 270	333 978	184 377	106 765	35 966	426 225	30 158	287 820	215 240	116 005	91 998	496 762	68 570	40 434	9 846	639 866	5 303
B	54 275	144 390	205 133	275 175	101 681	177 836	61 972	62 886	5 277	123 545	99 198	124 913	76 356	75 003	29 767	58 411	7 090	294 357	2 510
Čechy A	462 300	223 577	261 336	228 223	122 829	69 544	13 929	-	-	230 062	132 257	72 518	66 450	290 203	-	4 030	-	302 311	1 811
B	25 967	73 179	125 104	207 538	71 333	144 299	31 302	-	-	87 463	66 751	87 791	52 420	31 364	-	18 309	-	166 282	1 227
Morava a Slezsko A	190 717	300 723	108 918	71 124	54 767	15 955	16 064	-	-	55 257	82 983	42 662	25 548	94 559	-	5 126	-	125 116	2 299
B	9 004	68 182	57 227	49 785	25 553	26 775	23 055	-	-	33 446	32 447	34 537	23 936	16 902	-	13 813	-	66 735	1 024
Slovensko A	231 715	16 028	42 090	22 941	6 781	18 702	5 973	426 225	30 158	2 501	-	825	-	91 461	68 570	19 436	2 363	150 560	313
B	16 319	2 008	18 545	13 968	4 795	6 252	7 635	62 886	5 277	2 636	-	2 585	-	18 174	29 767	19 006	2 781	47 551	43
Pokarpatská Rus A	31 933	6 377	13 926	11 690	-	2 564	-	-	-	-	-	-	-	20 539	-	11 842	7 483	61 879	880
B	2 985	1 021	4 257	3 884	-	510	-	-	-	-	-	-	-	8 563	-	7 283	4 309	13 789	216

Příloha 5 Výsledky parlamentních voleb 1925 (*Volby do poslanecké sněmovny v listopadu 1925*)

volební kraj	Rep.strany zeměd.a malorol. lidu	čsl. soc. dem. strany dělnické	čsl. strany národně- socialist.	čsl. strany lidové	čsl. národ. dem.	čsl. živn.- obchod. strany středostav.	Ligy proti vázaným kandid.	Hlink. slovenské ľudové strany	Jurigovy slovenské strany ľudové	Něm. soc. dem. Strany dělnické	Němec. Volebního společ.	Něm. Křesť.- soc. strany lidové a něm. Strany živnost.	Něm. Národ- socialist. Strany dělnické	Něm. Národ. Strany a sudet.- něm. Zeměděl. Svazu	Všeněm. Strany lidové	Zemské křesť. - soc. maďarské národní a spíšsko- něm. Strany	Zemské strany malorol., živnost. A dělníků	Volebního sdruž. Pol. Stran a žid. Stran	Kom.. Strany ČSR
Praha A	79 064	43 852	47 389	29 603	9 137	17 280	4 261	-	-	264	473	354	-	28	-	-	-	231	36 035
B	9 056	36 129	57 382	16 112	39 013	12 358	18 864	-	-	2 031	7 498	1 348	756	940	-	-	-	3 838	22 870
Praha B	83 596	48 536	39 657	35 782	7 614	16 980	2 768	-	-	862	3 262	729	306	4	-	-	-	175	24 288
B	11 940	44 375	77 984	16 480	37 182	15 994	26 299	-	-	1 514	4 296	703	526	574	-	-	-	2 620	33 710
Pardubice A	54 289	36 385	25 844	34 762	4 124	10 816	767	826	-	7 337	11 697	6 288	942	706	-	-	-	-	11 168
B	3 365	13 478	15 912	6 451	6 062	6 045	954	136	-	1 693	671	744	771	377	-	-	-	-	4 787
Hradec Králové A	47 409	28 856	27 212	25 577	8 318	14 148	1 096	-	-	22 683	18 508	17 939	6 704	2 598	-	-	-	92	13 893
B	1 737	10 134	14 530	5 166	7 276	6 158	692	-	-	3 277	1 713	3 149	1 968	1 915	-	-	-	378	4 707
Mladá Boleslav A	68 782	36 645	56 164	22 740	12 245	18 579	2 010	-	-	14 306	17 024	16 582	17 331	5 900	-	-	-	13	42 734
B	2 914	10 262	17 391	4 529	8 024	6 701	1 530	-	-	7 816	9 762	10 776	12 144	9 667	-	-	-	381	14 072
Česká Lípa A	1 949	6 517	5 319	675	1 185	569	245	-	-	59 250	56 202	31 994	18 005	17 603	-	-	-	75	28 807
B	707	3 986	6 771	758	1 658	1 074	383	-	-	30 776	11 576	18 564	16 000	15 462	-	-	-	780	13 212
Louny A	36 173	42 848	36 870	6 504	13 460	11 749	972	-	-	40 840	22 624	12 976	14 508	6 095	-	-	-	406	51 534
B	2 406	17 975	26 393	3 724	10 205	6 379	1 082	-	-	25 247	8 673	12 072	17 850	13 331	-	-	-	2 291	22 953
Karlovy Vary A	1 753	2 333	2 290	223	860	327	-	-	-	75 926	44 316	27 814	14 971	17 286	-	-	-	348	28 571
B	129	641	1 617	149	671	337	-	-	-	30 568	4 769	12 884	10 801	14 478	3 989	-	-	425	8 727
Plzeň A	52 339	82 782	21 703	12 691	7 455	10 865	895	-	-	38 736	40 469	20 314	-	8 892	2 683	-	-	531	13 418
B	3 636	32 538	21 253	4 713	13 028	4 888	1 577	-	-	3 250	2 791	3 027	-	2 297	-	-	-	1 115	4 484
České Budějovice A	60 076	29 883	24 025	23 106	7 075	10 681	1 192	-	-	19 484	20 288	21 379	2 231	5 122	-	-	-	-	14 129
B	3 258	7 203	10 034	6 132	6 403	4 260	1 250	-	-	1 100	2 360	19 186	570	980	-	-	-	-	3 561
Jihlava A	43 248	18 097	12 078	38 162	1 615	8 505	-	-	-	6 282	17 365	5 892	2 270	9 162	-	-	-	676	11 834
B	1 153	7 690	6 051	4 162	1 522	2 522	-	-	-	3 629	1 867	10 873	1 504	2 015	-	-	-	894	4 176
Brno A	51 062	36 967	35 380	66 536	3 983	13 585	853	3 302	-	7 674	9 200	8 456	2 727	6 515	-	-	-	743	27 616
B	5 412	19 630	34 620	16 480	6 751	5 968	1 819	3 778	-	17 166	9 128	36 965	5 021	3 853	-	-	-	2 616	14 939
Olomouc A	49 686	43 988	16 735	55 443	4 739	13 830	754	1 396	-	33 545	29 797	8 643	15 277	10 977	-	-	-	370	21 412
B	3 402	20 326	11 952	12 918	8 031	6 340	1 480	636	-	8 774	2 947	36 965	7 606	4 568	-	-	-	2 142	7 199
Uherské Hradiště A	33 804	23 110	14 613	63 016	4 819	9 849	903	4 263	-	249	388	158	-	-	-	-	-	949	19 328
B	1 633	4 080	3 891	5 225	1 474	2 101	146	392	-	574	603	304	-	-	-	-	-	1 310	3 414
Moravská Ostrava A	30 945	58 351	23 546	44 099	6 691	7 651	875	3 599	-	22 280	14 748	24 006	16 999	17 069	-	-	-	18 624	30 107
B	4 177	37 435	18 729	15 895	16 573	7 188	1 373	3 040	-	14 704	4 517	11 638	16 522	10 773	-	-	-	12 086	22 111
Trnava A	39 350	19 204	5 178	3 426	3 601	4 090	-	70 420	2 503	-	1 812	-	-	-	-	4 139	-	1 973	17 870
B	5 941	7 077	1 789	655	856	2 942	-	11 817	249	-	344	-	-	-	-	1 818	-	3 225	6 595
Nové Zámky A	29 974	17 209	5 124	1 115	1 621	5 103	395	19 233	1 662	1 146	1 499	-	-	-	-	93 585	5 075	2 330	40 360
B	3 713	13 884	7 016	950	2 381	3 466	448	10 242	290	2 667	2 769	-	-	-	-	26 402	658	5 150	13 342
Turčianský Svätý Martin A	34 544	18 295	3 274	18 609	4 363	2 846	262	107 157	-	-	1 960	-	-	-	-	2 381	-	3 119	11 155
B	1 808	4 954	1 776	1 419	1 023	1 073	137	7 726	-	-	236	-	-	-	-	1 398	-	2 082	3 365
Baňská Bystrica A	30 497	18 348	3 316	1 412	7 009	2 022	-	54 177	544	-	2 650	-	-	-	-	6 373	-	971	10 229
B	1 333	4 090	1 372	202	588	565	-	7 966	147	-	82	-	-	-	-	2 595	-	802	1 859
Liptovský Svätý Mikuláš A	30 489	11 858	2 527	1 433	8 824	1 368	201	35 886	-	-	335	-	-	-	-	4 073	-	729	8 129
B	1 241	1 494	488	63	1 152	300	19	4 002	-	-	72	-	-	-	-	218	-	706	1 037
Košice A	27 896	7 064	2 968	913	3 709	2 078	212	11 880	-	716	1 571	-	-	-	-	55 397	961	2 081	21 928

B	1 969	5 728	4 499	688	1 203	1 939	136	7 496	-	295	374	-	-	-	-	15 077	207	2 910	7 590
Prešov A	68 299	5 277	3 697	5 363	16 838	1 703	-	52 714	-	-	-	-	-	-	-	9 813	-	4 642	6 320
B	1 925	1 024	944	300	577	619	-	2 937	-	-	-	-	-	-	-	3 648	-	2 959	2 457
Užhorod A	68 478	17 912	6 134	7 677	45 322	4 698	-	-	-	-	2 793	-	-	-	-	20 341	-	10 498	28 852
B	8	5 012	3 891	1 302	3 287	2 650	-	-	-	-	425	-	-	-	-	10 114	-	6 270	11 730
Dohromady A	1 023 702	654 317	421 043	498 867	184 607	189 322	18 654	364 853	4 709	351 680	318 981	247 557	112 271	107 957	3 989	196 102	6 036	49 576	519 723
B	81 796	309 145	346 285	124 473	174 940	101 887	52 189	60 198	686	155 081	77 473	100 509	91 839	81 230	2 683	61 270	865	54 980	233 497
Čechy A	485 430	358 637	286 473	191 663	71 473	111 994	14 206	826	-	279 788	234 863	156 369	74 998	64 234	3 989	-	-	1 871	264 577
B	39 148	176 721	249 267	64 214	129 522	64 194	46 631	136	-	107 272	54 109	65 576	61 386	60 021	2 683	-	-	11 828	133 683
Morava a Slezsko A	208 745	180 513	102 352	267 256	21 847	53 420	3 385	12 560	-	70 030	71 498	91 188	37 273	43 723	-	-	-	21 362	110 297
B	15 777	89 161	75 243	54 680	34 351	24 119	4 818	7 846	-	44 847	19 062	34 933	30 453	21 209	-	-	-	19 048	51 839
Slovensko A	261 049	97 255	26 084	32 271	45 965	19 210	1 070	351 467	4 709	1 862	9 827	-	-	-	-	175 761	6 036	15 845	115 997
B	17 930	38 251	17 884	4 277	7 780	10 924	740	52 216	686	2 962	3 877	-	-	-	-	51 156	865	17 834	36 245
Pokarpatská Rus A	68 478	17 912	6 134	7 677	45 322	4 098	-	-	-	-	2 793	-	-	-	-	20 341	-	10 498	28 852
B	8 941	5 012	3 891	1 302	3 287	2 650	-	-	-	-	425	-	-	-	-	10 114	-	6 270	11 730

Příloha 6 Výsledky parlamentních voleb 1929 (*Volby do poslanecké sněmovny v říjnu 1929*)

Volební kraj, země	Politická strana								
	Republik.str.zeměd. a maloroľn.lidu	Čs.sociál.demokr. strana dělnická	Čs.strana národně - socialistická	Československá strana lidová	Čs. živnostensko obchodnická strana	Autonomistický blok	Komunistická strana Československa	Národního sjednocení	Ostatní strany
	abs.	abs.	abs.	abs.	abs.	abs.	abs.	abs.	abs.
Praha	182 105	181 720	197 227	103 950	104 135	-	149 964	185 380	42 028
Pardubice	57 157	48 891	37 953	39 244	25 434	-	18 938	14 471	25 010
Hradec Králové	51 379	37 528	39 075	29 825	26 868	-	20 716	17 474	31 194
Mladá Boleslav	73 395	49 893	61 987	26 076	37 974	-	49 155	30 413	22 184
Česká Lípa	3 366	12 812	14 138	1 462	2 854	-	24 475	4 919	41 753
Louny	44 535	67 263	56 926	10 771	28 041	-	70 833	29 709	23 579
Karlovy Vary	3 744	4 635	4 751	451	569	-	20 638	2 083	36 298
Plzeň	62 196	108 484	50 954	17 764	25 816	-	14 537	26 627	27 203
České Budějovice	63 701	38 352	31 467	25 852	22 982	-	15 500	14 840	44 981
Jihlava	50 104	24 658	17 717	39 255	15 008	-	12 561	3 686	33 849
Brno	77 175	60 078	73 280	82 595	32 815	-	43 089	15 019	35 245
Olomouc	65 519	58 982	31 432	64 685	31 499	-	30 316	19 484	42 271
Uherské Hradiště	52 363	31 848	21 826	63 474	17 951	-	21 480	9 342	12 111
Moravská Ostrava	42 406	93 523	53 942	65 558	25 430	28 588	67 128	30 464	36 800
Trnava	45 545	30 858	6 869	5 067	8 266	94 105	29 612	2 307	13 475
Nové Zámky	38 967	37 630	16 286	3 328	12 612	30 109	62 794	4 910	13 615
Turčianský Sv.Martin	38 986	32 479	5 353	19 123	4 618	129 914	21 090	1 770	5 362
Bánská Bystrica	27 488	22 025	5 979	2 003	2 880	83 430	21 008	3 162	-
Liptovský Sv.Mikuláš	28 133	18 116	4 052	2 210	2 446	49 061	21 269	2 598	-
Košice	31 388	24 629	8 916	1 810	6 010	28 948	38 995	3 217	958
Prešov	76 232	18 652	4 469	3 974	5 164	74 074	15 997	7 526	-
Užhorod	60 744	29 717	11 273	7 327	8 677	46 044	79 400	28 950	903
C e l k e m	1 176 628	1 032 773	755 872	615 804	448 049	564 273	849 495	458 351	488 819
v tom: Čechy	541 578	549 578	494 478	255 395	274 673	-	384 756	325 916	294 230
Morava a Slezsko	287 567	269 089	198 197	315 567	122 703	28 588	174 574	77 995	160 276
Slovensko	286 739	184 389	51 924	37 515	41 996	489 641	210 765	25 490	33 410
Podkarpatská Rus	60 744	29 717	11 273	7 327	8 677	46 044	79 400	28 950	903

Příloha 7 Výsledky parlamentních voleb 1935 (*Celkový přehled výsledků volby do poslanecké sněmovny v roce 1935 v kraji I. – XXII.*)

Plzeň	soc.dem.	nár.soc.	kom.
1919	34680	18705	0
1920	34978	11556	0
1925	33674	15432	4686
1928	31816	19170	4074
1929	39019	20864	3016
1935	36680	24807	3680

Příloha 8 Výsledky Plzeň (Volby do Národního shromáždění v dubnu roku 1920 a všeobecné volby do obecních zastupitelstev v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v červnu roku 1919; Volby do poslanecké sněmovny v listopadu 1925; Volby do zemských zastupitelstev roku 1928; Volby do poslanecké sněmovny v říjnu 1929, Celkový přehled výsledků volby do poslanecké sněmovny v roce 1935 v kraji I. – XXII.)

Brno město			
rok	soc.dem.	nár.soc.	kom.
1919	20291	15130	0
1920	28062	16582	0
1925	8809	20183	18913
1928	13164	26784	12532
1929	18425	32606	12670
1935	21510	35287	16904

Příloha 9 Výsledky Brno město (Volby do Národního shromáždění v dubnu roku 1920 a všeobecné volby do obecních zastupitelstev v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v červnu roku 1919; Volby do poslanecké sněmovny v listopadu 1925; Volby do zemských zastupitelstev roku 1928; Volby do poslanecké sněmovny v říjnu 1929, Celkový přehled výsledků volby do poslanecké sněmovny v roce 1935 v kraji I. – XXII.)

Brno venkov			
rok	soc.dem.	nár.soc.	kom.
1919	5289	3873	0
1920	6888	5756	0
1925	1645	6809	4880
1928	2859	7371	4120
1929	4263	8952	4197
1935	4337	8972	4487

Příloha 10 Výsledky Brno venkov (Volby do Národního shromáždění v dubnu roku 1920 a všeobecné volby do obecních zastupitelstev v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v červnu roku 1919; Volby do poslanecké sněmovny v listopadu 1925; Volby do zemských zastupitelstev roku 1928; Volby do poslanecké sněmovny v říjnu 1929, Celkový přehled výsledků volby do poslanecké sněmovny v roce 1935 v kraji I. – XXII.)

Boleslav Mladá			
rok	soc.dem	nár. soc.	kom.
1919	5943	7225	0
1920	8653	6990	0
1925	2861	6955	3490
1928	2874	7793	3039
1929	3879	8828	2734
1935	4332	7569	3562

Příloha 11 Výsledky Mladá Boleslav (*Volby do Národního shromáždění v dubnu roku 1920 a všeobecné volby do obecních zastupitelstev v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v červnu roku 1919; Volby do poslanecké sněmovny v listopadu 1925; Volby do zemských zastupitelstev roku 1928; Volby do poslanecké sněmovny v říjnu 1929, Celkový přehled výsledků volby do poslanecké sněmovny v roce 1935 v kraji I. – XXII.*)

Kladno	soc.dem.	nár.soc.	kom.
1919	15263	3835	0
1920	14935	4419	0
1925	3341	3392	11411
1928	3214	6795	8066
1929	4822	7033	7507
1935	5285	4924	9850

Příloha 12 Výsledky Kladno (*Volby do Národního shromáždění v dubnu roku 1920 a všeobecné volby do obecních zastupitelstev v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v červnu roku 1919; Volby do poslanecké sněmovny v listopadu 1925; Volby do zemských zastupitelstev roku 1928; Volby do poslanecké sněmovny v říjnu 1929, Celkový přehled výsledků volby do poslanecké sněmovny v roce 1935 v kraji I. – XXII.*)

Blansko			
rok	soc.dem.	nár.soc.	kom.
1919	4946	483	0
1920	8140	557	0
1925	2980	1099	4539
1928	4347	1567	3446
1929	5410	2316	3313
1935	5915	3557	2163

Příloha 13 Výsledky Blansko (*Volby do Národního shromáždění v dubnu roku 1920 a všeobecné volby do obecních zastupitelstev v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v červnu roku 1919; Volby do poslanecké sněmovny v listopadu 1925; Volby do zemských zastupitelstev roku 1928; Volby do poslanecké sněmovny v říjnu 1929, Celkový přehled výsledků volby do poslanecké sněmovny v roce 1935 v kraji I. – XXII.*)

Boskovice			
rok	soc.dem.	nár. soc.	kom.
1919	2924	1137	0
1920	4695	608	0
1925	1299	1563	2288
1928	2118	1567	2051
1929	2396	2461	2181
1935	2145	2829	2036

Příloha 14 Výsledky Boskovice (*Volby do Národního shromáždění v dubnu roku 1920 a všeobecné volby do obecních zastupitelstev v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v červnu roku 1919; Volby do poslanecké sněmovny v listopadu 1925; Volby do zemských zastupitelstev roku 1928; Volby do poslanecké sněmovny v říjnu 1929, Celkový přehled výsledků volby do poslanecké sněmovny v roce 1935 v kraji I. – XXII.*)

Brod Železný			
rok	soc.dem.	nár.soc.	kom.
1919	282	2619	0
1920	1737	5284	0
1925	1539	6234	865
1928	2151	5704	1007
1929	2453	6221	930
1935	2431	4637	2110

Příloha 15 Výsledky Železný Brod (*Volby do Národního shromáždění v dubnu roku 1920 a všeobecné volby do obecních zastupitelstev v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v červnu roku 1919; Volby do poslanecké sněmovny v listopadu 1925; Volby do zemských zastupitelstev roku 1928; Volby do poslanecké sněmovny v říjnu 1929, Celkový přehled výsledků volby do poslanecké sněmovny v roce 1935 v kraji I. – XXII.*)

Jilemnice			
rok	soc.dem.	nár.soc.	kom.
1919	454	3300	0
1920	1355	2822	0
1925	862	3242	608
1928	1241	2755	979
1929	1349	3164	864
1935	1532	2582	1347

Příloha 16 Výsledky Jilemnice (*Volby do Národního shromáždění v dubnu roku 1920 a všeobecné volby do obecních zastupitelstev v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v červnu roku 1919; Volby do poslanecké sněmovny v listopadu 1925; Volby do zemských zastupitelstev roku 1928; Volby do poslanecké sněmovny v říjnu 1929, Celkový přehled výsledků volby do poslanecké sněmovny v roce 1935 v kraji I. – XXII.*)

Rokycany	soc.dem.	nár.soc.	kom.
1919	9833	1720	0
1920	11359	1310	0
1925	9068	1765	2042
1928	8720	2435	1591
1929	10603	2546	1488
1935	10212	3734	1385

Příloha 17 Výsledky Rokycany (*Volby do Národního shromáždění v dubnu roku 1920 a všeobecné volby do obecních zastupitelstev v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v červnu roku 1919; Volby do poslanecké sněmovny v listopadu 1925; Volby do zemských zastupitelstev roku 1928; Volby do poslanecké sněmovny v říjnu 1929, Celkový přehled výsledků volby do poslanecké sněmovny v roce 1935 v kraji I. – XXII.*)

Zbiroh	soc.dem.	nár.soc.	kom.
1919	4519	403	0
1920	6216	736	0
1925	5282	1001	1363
1928	4928	1231	1152
1929	6051	1214	1038
1935	5520	1677	708

Příloha 18 Výsledky Zbiroh (*Volby do Národního shromáždění v dubnu roku 1920 a všeobecné volby do obecních zastupitelstev v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v červnu roku 1919; Volby do poslanecké sněmovny v listopadu 1925; Volby do zemských zastupitelstev roku 1928; Volby do poslanecké sněmovny v říjnu 1929, Celkový přehled výsledků volby do poslanecké sněmovny v roce 1935 v kraji I. – XXII.*)

Slaný			
1919	20224	4426	0
1920	19831	4217	0
1925	2525	3811	15740
1928	3145	5657	11732
1929	4732	6165	10977
1935	5114	4607	12807

Příloha 19 Výsledky Slaný (Volby do Národního shromáždění v dubnu roku 1920 a všeobecné volby do obecních zastupitelstev v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v červnu roku 1919; Volby do poslanecké sněmovny v listopadu 1925; Volby do zemských zastupitelstev roku 1928; Volby do poslanecké sněmovny v říjnu 1929, Celkový přehled výsledků volby do poslanecké sněmovny v roce 1935 v kraji I. – XXII.)

Unhošť			
1919	9436	2380	0
1920	9803	2209	0
1925	2361	2131	6802
1928	2563	3157	5663
1929	3389	3600	5609
1935	3989	2720	5898

Příloha 20 Výsledky Unhošť (Volby do Národního shromáždění v dubnu roku 1920 a všeobecné volby do obecních zastupitelstev v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v červnu roku 1919; Volby do poslanecké sněmovny v listopadu 1925; Volby do zemských zastupitelstev roku 1928; Volby do poslanecké sněmovny v říjnu 1929, Celkový přehled výsledků volby do poslanecké sněmovny v roce 1935 v kraji I. – XXII.)

Strašecí Nové	soc.dem.	nár.soc.	komun.
1919	6946	1986	0
1920	6360	1781	0
1925	1465	1862	4411
1928	1441	2579	3567
1929	2043	2719	3227
1935	2446	2226	3702

Příloha 21 Výsledky Strašecí Nové (Volby do Národního shromáždění v dubnu roku 1920 a všeobecné volby do obecních zastupitelstev v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v červnu roku 1919; Volby do poslanecké sněmovny v listopadu 1925; Volby do zemských zastupitelstev roku 1928; Volby do poslanecké sněmovny v říjnu 1929, Celkový přehled výsledků volby do poslanecké sněmovny v roce 1935 v kraji I. – XXII.)

Turnov	soc.dem.	nár.soc.	komun.
1919	2006	5474	0
1920	3076	4844	0
1925	2208	4342	1173
1928	2502	4880	912
1929	2984	5416	779
1935	3449	4390	1251

Příloha 22 Výsledky Turnov (Volby do Národního shromáždění v dubnu roku 1920 a všeobecné volby do obecních zastupitelstev v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v červnu roku 1919; Volby do poslanecké sněmovny v listopadu 1925; Volby do zemských zastupitelstev roku 1928; Volby do poslanecké sněmovny v říjnu 1929, Celkový přehled výsledků volby do poslanecké sněmovny v roce 1935 v kraji I. – XXII.)

Gelnica	soc. dem.	nár.soc.	komun.
1920	6113	151	0
1925	366	261	4501
1928	1319	263	3628
1929	1575	411	3408
1935	2209	582	2620

Příloha 23 Výsledky Gelnica (Volby do Národního shromáždění v dubnu roku 1920 a všeobecné volby do obecních zastupitelstev v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v červnu roku 1919; Volby do poslanecké sněmovny v listopadu 1925; Volby do zemských zastupitelstev roku 1928; Volby do poslanecké sněmovny v říjnu 1929, Celkový přehled výsledků volby do poslanecké sněmovny v roce 1935 v kraji I. – XXII.)

Štiavnica Baňská			
1919	-	-	-
1920	3528	171	0
1925	1565	260	1525
1928	2971	323	664
1929	3255	431	380
1935	3010	701	789

Příloha 24 Výsledky Štiavnica Baňská (Volby do Národního shromáždění v dubnu roku 1920 a všeobecné volby do obecních zastupitelstev v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v červnu roku 1919; Volby do poslanecké sněmovny v listopadu 1925; Volby do zemských zastupitelstev roku 1928; Volby do poslanecké sněmovny v říjnu 1929, Celkový přehled výsledků volby do poslanecké sněmovny v roce 1935 v kraji I. – XXII.)

Vysoké nad Jizerou			
1919	619	1054	0
1920	937	1477	0
1925	538	1691	423
1928	610	1615	477
1929	723	1738	352
1935	804	1437	718

Příloha 25 Výsledky Vysoké nad Jizerou (*Volby do Národního shromáždění v dubnu roku 1920 a všeobecné volby do obecních zastupitelstev v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v červnu roku 1919; Volby do poslanecké sněmovny v listopadu 1925; Volby do zemských zastupitelstev roku 1928; Volby do poslanecké sněmovny v říjnu 1929, Celkový přehled výsledků volby do poslanecké sněmovny v roce 1935 v kraji I. – XXII.*)